

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΤΗΣ ΑΔΡΙΑΝΗΣ Π. ΔΙΑΛΙΑΤΣΗ
Α.Μ. :1012201703011

Θέμα: «Το Εβραϊκό Ζήτημα στον 20^ο αιώνα»

Επιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου
Συνεπιβλέπουσα Καθηγήτρια: Ευγενία Γιαννούλη
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Ιάκωβος Μιχαηλίδης

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2019

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	4

Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Οι εβραϊκές κοινότητες της Ελλάδας

1.1. Ο εβραϊκός πληθυσμός της Θεσσαλονίκης.....	7
1.2. Η κατάσταση των Εβραίων της Μακεδονίας.....	8
1.3. Οι Εβραίοι της Αθήνας και η βοήθεια προς αυτούς.....	8

Β΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Οι εβραϊκές κοινότητες στην υπόλοιπη Ελλάδα

2.1. Οι Εβραίοι της Ηπείρου.....	10
2.2. Ο Εβραϊκός πληθυσμός της Θεσσαλίας.....	10
2.3. Οι Εβραίοι της Θράκης.....	11

Γ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

3.1. Οι Εβραίοι στα νησιά του Ιονίου.....	13
3.2. Ο εβραϊκός πληθυσμός στο χώρο του Αιγαίου.....	13
3.3. Οι Εβραίοι της Εύβοιας.....	13
3.4. Παράγοντες που καθόρισαν την τύχη των εβραϊκών κοινοτήτων.....	14

Δ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Τα παιδιά του Ολοκαυτώματος στη Χαλκίδα

4.1. Η εβραϊκή κοινότητα της Χαλκίδας στην προπολεμική περίοδο.....	15
4.2. Μαρτυρίες και μνήμες λίγο πριν το ξέσπασμα του πολέμου.....	16
4.3. Ο Ελληνοϊταλικός πόλεμος στη Χαλκίδα.....	17
4.4. Η Χαλκίδα υπό την Γερμανική κατοχή.....	19
4.5. Οι πληροφορίες της κοινότητας για τα γεγονότα της Θεσσαλονίκης.....	19
4.6. Τα αντιεβραϊκά μέτρα στη Χαλκίδα.....	20

Ε΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

5.1. Η βοήθεια προς την εβραϊκή κοινότητα της Χαλκίδας.....	23
5.2. Η διαφυγή των Εβραίων.....	25
5.3. Οι συνθήκες διαβίωσης στην Εύβοια.....	27
5.4. Η Απελευθέρωση της Εύβοιας.....	29
5.5. Η νέα ζωή των παιδιών.....	31

ΣΤ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

6.1. Γέννηση, Οικογένεια και Σπουδές του Τσβι (Σεβή) Κόρετς – Τα πρώτα χρόνια της δράσης του.....	33
6.2. Ο Κόρετς αρχιραββίνος της Εβραϊκής Κοινότητας της Θεσσαλονίκης.....	36

Ζ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

7.1. Οι σχέσεις του Κόρετς με το ελληνικό πολιτικό και κοινωνικό κατεστημένο της εποχής.....	41
7.2. Η στάση του Κόρετς απέναντι στο μείζον πρόβλημα της Εβραϊκής Κοινότητας της Θεσσαλονίκης.....	45
7.3. Ποιος ήταν τελικά ο Κόρετς; Η παραμονή του στο στρατόπεδο του Μπέργκεν - Μπέλσεν, το τραγικό τέλος και η μετά θάνατον αποκατάσταση.....	54

Η΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

8.1. Η ιστορία του Ολοκαυτώματος στην Ελλάδα. Τα Γερμανικά Στρατόπεδα Συγκέντρωσης κατά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.....	61
---	----

ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	67
---------------	----

ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	71
-----------------------------	----

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	75
---------------	----

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα εργασία αποτελεί μια προσπάθεια εξιστόρησης των εβραϊκών κοινοτήτων της ηπειρωτικής Ελλάδας, καθώς και εκείνων της νησιωτικής Ελλάδας. Επίσης, η παρούσα εργασία αποτελεί μια προσπάθεια σκιαγράφησης της προσωπικότητας του Τσβι Κόρετς μέσα από την παρουσίαση και την ανάλυση των στοιχείων που εντοπίζονται για εκείνον στη σχετική με την εβραϊκή ιστορική βιβλιογραφία. Τέλος, αναφορές θα γίνουν στην ιστορία των παιδιών του Ολοκαυτώματος στην Χαλκίδα. Η παρούσα εργασία μας πληροφορεί για τα στρατόπεδα συγκέντρωσης κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου 1940-1945. Σκοπός της εργασίας είναι να υπάρξει μια όσο το δυνατόν πληρέστερη προσέγγιση των έργων και των ημερών μιας από τις πλέον αμφιλεγόμενες για τον ελληνικό εβραϊσμό προσωπικότητες, καθώς και τα μέλη από τις εβραϊκές κοινότητες που εκτοπίστηκαν κατά τη διάρκεια του πολέμου.

Βασικότερος λόγος επιλογής αυτού του θέματος αφόρμισε ένα βιβλίο του Primo Levi με τίτλο “Εάν αυτό είναι ο άνθρωπος”, το οποίο έπεσε στα χέρια μου όταν βρισκόμουν σε ηλικία δεκαέξι ετών. Το βιβλίο αυτό αποτελούσε ένα αυτοβιογραφικό σημείωμα για τη ζωή των εβραϊκών πληθυσμών μέσα στα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Εκεί αναλήφθηκα τη φρικαλέα δράση των Ναζί κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Οι λεπτομερείς περιγραφές του συγγραφέα με έκαναν να δακρύσω και να ανατριχιάσω διότι οι φυλακισμένοι Εβραίοι έπαψαν να είναι άνθρωποι και απλά θεωρήθηκαν μηχανές εργασίας με απώτερο σκοπό το θάνατο. Έκτοτε λοιπόν, ήθελα να εισαχθώ σε οποιαδήποτε σχολή ιστορικού περιεχομένου ώστε η πτυχιακή μου εργασία να έχει ως θέμα το Εβραϊκό Ζήτημα.

Υπό το πρίσμα αυτό, θεωρώ υποχρέωσή μου να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Αθανάσιο Χρήστου για την ουσιαστική υποστήριξη και την πολύτιμη καθοδήγησή του.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Δεδομένων των προαναφερομένων στοιχείων, η ανά χείρας εργασία αποτελεί μια προσπάθεια αποτύπωσης της προσωπικότητας του αρχιραββίνου Κόρετς, της δράσης του και του βαθμού εμπλοκής του στην εκδίωξη και τον αφανισμό των Εβραίων της Θεσσαλονίκης το 1942. Επίσης, στη συγκεκριμένη εργασία θα γίνει μια προσπάθεια αποτύπωσης όλων των ελληνικών εβραϊκών κοινοτήτων, καθώς και των παραγόντων που καθόρισαν την τύχη των εβραϊκών κοινοτήτων στις περιοχές της Ελλάδας. Από την παρούσα εργασία δεν θα γινόταν να παραληφθεί η ιστορία του Ολοκαυτώματος στην Ελλάδα, καθώς και μια μικρή αναφορά στα τέσσερα μεγαλύτερα στρατόπεδα συγκέντρωσης κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, που στοίχειωσαν τις μνήμες όλων μας.

Κεντρικό θέμα του πρώτου κεφαλαίου είναι οι εβραϊκές κοινότητες της Ελλάδας. Πιο αναλυτικά, ο εβραϊκός πληθυσμός της Θεσσαλονίκης, η κατάσταση των Εβραίων της Μακεδονίας. Το πρώτο κεφάλαιο ολοκληρώνεται με τους Εβραίους της Αθήνας και η βοήθεια προς αυτούς.

Βασικό θέμα του δεύτερου κεφαλαίου είναι οι εβραϊκές κοινότητες στην υπόλοιπη Ελλάδα. Θα γίνουν αναφορές στους Εβραίους της Ηπείρου, στον εβραϊκό πληθυσμό της Θεσσαλίας και τέλος στους Εβραίους της Θράκης.

Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στις εβραϊκές κοινότητες, οι οποίες ανήκουν στη νησιωτική Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα, στους Εβραίους που βρίσκονται στα νησιά του Ιονίου, στον εβραϊκό πληθυσμό στο χώρο του Αιγαίου και στους Εβραίους της Εύβοιας. Στο τελευταίο υποκεφάλαιο του τρίτου κεφαλαίου, θα σημειωθούν οι παράγοντες, οι οποίοι καθόρισαν την τύχη των εβραϊκών κοινοτήτων.

Στο τέταρτο κεφάλαιο θα γίνει αναφορά στα παιδιά του ολοκαυτώματος στη Χαλκίδα. Πιο συγκεκριμένα με την εβραϊκή κοινότητα της Χαλκίδας την προπολεμική περίοδο, τις μαρτυρίες και τις μνήμες λίγο πριν το ξέσπασμα του πολέμου. Αναφορές θα γίνουν στον ελληνοϊταλικό πόλεμο στη Χαλκίδα και την Χαλκίδα υπό την Γερμανική κατοχή. Τέλος, θα σημειωθούν πληροφορίες της κοινότητας για τα γεγονότα της Θεσσαλονίκης και τα αντιεβραϊκά μέτρα στη Χαλκίδα.

Εν συνεχεία, στο πέμπτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας θα γίνει λόγος για τη σημαντική βοήθεια, η οποία δόθηκε απλόχερα στην εβραϊκή κοινότητα της Χαλκίδας, ώστε να διαφύγουν οι Εβραίοι της περιοχής της Χαλκίδας. Στα επόμενα

μέρη του κεφαλαίου θα γίνουν γενικές αναδρομές, για τις συνθήκες διαβίωσης στην Εύβοια, για την απελευθέρωση της Εύβοιας και για τη νέα ζωή των παιδιών.

Ειδικότερα, στο έκτο κεφάλαιο αυτής παρουσιάζονται τα βιογραφικά στοιχεία του Κόρετς και πιο συγκεκριμένα στοιχεία που αφορούν την γέννηση, τις σπουδές και τις οικογενειακές καταβολές του, ενώ γίνεται αναφορά στα πρώτα χρόνια της δράσης του Κόρετς. Γίνεται εκτενής παρουσίαση των γεγονότων του διαστήματος κατά το οποίο ο Κόρετς χρίστηκε αρχираββίνος της Εβραϊκής Κοινότητας της Θεσσαλονίκης. Η δυσαρέσκεια των Εβραίων της Θεσσαλονίκης για το πρόσωπο του Κόρετς, ήταν εμφανής. Πολλοί, όμως είδαν στο πρόσωπό του ότι μπορούσε να λειτουργήσει ως συνδετικός κρίκος ανάμεσα στον ελληνικό εβραϊσμό και τη Δύση. Ο Κόρετς θα αναλάβει καθήκοντα, στις 20 Αυγούστου 1933. Τα ζητήματα που απασχολούσαν εκείνη την περίοδο την Εβραϊκή Κοινότητα, ήταν ο εμπρησμός στη συνοικία Κάμπελ, το 1931, η απαγόρευση συμμετοχής των Εβραίων στα κοινοτικά δρώμενα και το ζήτημα του νεκροταφείου, που ταλάνιζε την Κοινότητα από το 1920.

Κεντρικό θέμα του έβδομου κεφαλαίου αποτελούν οι σχέσεις που είχε αναπτύξει ο Κόρετς με το πολιτικό κατεστημένο της Ελλάδας. Γίνονται εύκολα διακριτές οι στενές σχέσεις που απέκτησε ο Κόρετς με το πολιτικό και κοινωνικό κατεστημένο της εποχής, γεγονός που έκανε πολλούς Εβραίους να αμφιβάλουν για την προσωπικότητα του ραββίνου. Ερευνάται η στάση που τήρησε ο αρχираββίνος απέναντι στα προβλήματα που βίωναν οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης από τους Γερμανούς και στην επικείμενη μεταφορά τους στα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Στις 9 Απριλίου 1941, η Θεσσαλονίκη πέφτει στα χέρια των Γερμανών. Η 14^η Μαρτίου 1943, θα μείνει χαραγμένη στις μνήμες όλων των Ελλήνων Εβραίων, καθώς ενημερώθηκαν για την μεταφορά τους στην Πολωνία. Η διαδικασία της συγκέντρωσης και της αποστολής των εβραϊκών πληθυσμών της Θεσσαλονίκης στα στρατόπεδα συγκέντρωσης της κεντρικής Ευρώπης συνεχίστηκε μέχρι τις 7 Αυγούστου 1943, όταν αποχώρησε το τελευταίο τρένο από το σιδηροδρομικό σταθμό της Θεσσαλονίκης. Γίνεται αναφορά στα γεγονότα της παραμονής του Κόρετς στο στρατόπεδο συγκέντρωσης του Bergen-Belsen της Κάτω Σαξωνίας και με το τραγικό τέλος του το 1945 στο Τρέμπνιτς, από τύφο. Ο Κόρετς καθ' όλη τη διάρκεια της ραββινείας του, προσπαθούσε να αποτρέψει τον διωγμό των Εβραίων της Θεσσαλονίκης, για αυτό και συναντάται με τον πρωθυπουργό Ράλλη. Παρά τον θάνατό του δεν δόθηκε τέλος στη διαμάχη που είχε δημιουργηθεί γύρω από το όνομά του και τη συμβολή του για τον διωγμό των Εβραίων. Οι Θεσσαλονικείς Εβραίοι

μετά την επιστροφή τους στην πόλη, ισχυρίζονταν πως ο Κόρετς ήταν ένας προδότης και συνεργός των Γερμανών. Κατηγορίες τις οποίες η οικογένειά του τις αρνήθηκε και υποστήριξε πως ο Κόρετς, προσπαθούσε να βρει λύσεις για να σώσει τους Εβραίους της Θεσσαλονίκης.

Στο όγδοο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας γίνεται μια μικρή αναφορά στην ιστορία του ολοκαυτώματος στην Ελλάδα, καθώς και μια επιγραμματική αναφορά στα γερμανικά στρατόπεδα συγκέντρωσης κατά την περίοδο του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, 1940- 1945.

Η εργασία ολοκληρώνεται με την παράθεση χρήσιμων συμπερασμάτων που εξήχθησαν από τη μελέτη του συγκεκριμένου θέματος και των βιβλιογραφικών αναφορών πάνω στις οποίες αυτή βασίστηκε.

Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Οι Εβραϊκές κοινότητες της Ελλάδας

Κάνοντας μια μικρή επισκόπηση των Εβραϊκών κοινοτήτων στην Ελλάδα προσπάθησα να παρουσιάσω τις αλλαγές σε κάθε γεωγραφική περιοχή και τα γεγονότα που καθόρισαν την τύχη του Εβραϊκού πληθυσμού στις ακόλουθες.

1.1. Ο εβραϊκός πληθυσμός της Θεσσαλονίκης

Στη Θεσσαλονίκη είχε την έδρα της η παλαιότερη και μεγαλύτερη «σεφαραδίτικη» κοινότητα της Ελλάδας που αριθμούσε 55.250 μέλη περίπου από τα οποία εκτοπίστηκαν περισσότερα από τα 46.000 από αυτά.¹ Ένας μεγάλος παράγοντας που οδήγησε στον εκτοπισμό του μεγαλύτερου μέρους του συνόλου της κοινότητας της πόλης, εκτός από τη γεωγραφική θέση ήταν και η έλλειψη βοήθειας και αρωγής προς τον εβραϊκό πληθυσμό, η απουσία δικτύων ικανών να τους βοηθήσουν να διαφύγουν όπως επίσης και το γεγονός πως το ποσοστό των προσφυγικών χριστιανικών οικογενειών που είχαν έρθει από τη Μικρά Ασία κατέχονταν από ένα αίσθημα αντισημιτισμού που δημιουργούσε ανταγωνιστικές σχέσεις μεταξύ τους. Ακόμη ένας άλλος σημαντικός παράγοντας ήταν η γεωγραφική θέση της πόλης που δυσκόλευε τη διαφυγή στα τριγύρω βουνά αλλά και τα πρώιμα στάδια οργάνωσης των αντιστασιακών ομάδων της περιοχής. Τέλος αξίζει να σημειωθεί η άποψη της Ρίκα Μπενβενίστε ότι η Θεσσαλονίκη ήταν η μεγαλύτερη και η πιο φημισμένη κοινότητα που βρισκόταν υπό γερμανική κατοχή και κάτι τέτοιο αποτέλεσε ένα είδος «γεωγραφικής μοίρας».²

Οι πολιτισμικές, γλωσσικές και κοινωνικές διαφοροποιήσεις του εβραϊκού πληθυσμού της πόλης επέφεραν και τα ανάλογα αποτελέσματα της εκτόπισής τους ενώ το γεγονός ότι η Θεσσαλονίκη, η μεγαλύτερη και η πιο φημισμένη κοινότητα, βρισκόταν υπό γερμανική κατοχή είχε πρωταρχική σημασία για τη μοίρα των Εβραίων που κατοικούσαν σε αυτή. Μια σειρά από τους παραπάνω παράγοντες καθόρισαν την τύχη των Εβραίων της Θεσσαλονίκης.

¹Κ. Λάμψα- Ι. Σιμπή, *Η Διάσωση. Η σιωπή του κόσμου, η αντίσταση στα γκέτο και στα στρατόπεδα, οι Έλληνες Εβραίοι στα χρόνια της Κατοχής*, Αθήνα 2012, σελ.17.

² Μ. Σ. Αξιοπούλου, *Αλληλεγγύη και βοήθεια προς τους Εβραίους κατά τη διάρκεια της κατοχής 1941-1942*, επιμ. Ρίκα Μπενβενίστε, *Οι Εβραίοι της Ελλάδας στην κατοχή*, Θεσσαλονίκη 1998, σελ.19.

1.2. Η κατάσταση των Εβραίων της Μακεδονίας

Ακολουθώντας από τις άλλες πόλεις της Μακεδονίας η κοινότητα της Καβάλας αριθμούσε χίλια διακόσια άτομα που όλα στάλθηκαν στα στρατόπεδα και επέστρεψαν από αυτούς μόνο τα σαράντα δύο. Η μοίρα των Εβραίων των Σερρών δεν διέφερε καθώς από τα εξακόσια μέλη της κατάφεραν να σωθούν μόνο τα τρία. Τα τριάντα τρία μέλη της μικρής κοινότητας της Κατερίνης είχαν καλύτερη μοίρα καθώς μπόρεσαν να καταφύγουν στα γύρω χωριά. Ακόμη στην πόλη της Καστοριάς ο αριθμός της κοινότητας απαριθμούσε εννιακόσια μέλη από τα οποία τα εφτακόσια εξήντα τρία περίπου πιάστηκαν και στάλθηκαν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης.

Παράλληλα, η κοινότητα της Βέροιας αριθμούσε οχτακόσια πενήντα άτομα από τα οποία τα εξακόσια ογδόντα οδηγήθηκαν στη Θεσσαλονίκη και από εκεί τον Μάιο του 1943 εκτοπίστηκαν στο στρατόπεδο του Άουσβιτς, όπου επέζησαν και επέστρεψαν τα εκατόν τριάντα ένα. Στα μέλη της κοινότητας υπήρχαν και ομόθρησκοι της Θεσσαλονίκης όπου είχαν καταφύγει στην πόλη για να σωθούν, με τους εκατόν πενήντα να καταφέρνουν να αποδράσουν με την πολύτιμη βοήθεια του ΕΑΜ.³ Κατά τη διάρκεια των διωγμών γίνεται αντιληπτή η βοήθεια του ΕΑΜ, σχεδόν στους περισσότερους εβραϊκούς πληθυσμούς της Ελλάδας.

1.3. Οι Εβραίοι της Αθήνας και η βοήθεια προς αυτούς

Στην Αθήνα υπήρχε μια μικρή ελληνόφωνη εβραϊκή κοινότητα όπου ήταν ιδιαίτερα ενσωματωμένη στην ελληνική ζωή της πόλης. Το γεγονός αυτό δεν καθυσάχασε τις τοπικές αρχές που δεν ήθελαν να επαναληφθούν τα γεγονότα της Θεσσαλονίκης, δηλαδή ο εκτοπισμός του μεγαλύτερου μέρους του εβραϊκού πληθυσμού και στην Αθήνα. Στις 20 Σεπτεμβρίου 1943 ο Wisliceny, φτάνει και εγκαθίσταται στην πόλη ενώ ενημέρωσε τον ραβίνο της κοινότητας Ε. Μπραζιλιά να του δώσει τον κατάλογο με τα αναγραφόμενα μέλη της εβραϊκής κοινότητας και των προσφύγων της Αθήνας. Ο ραβίνος με τη σειρά του προειδοποιεί τον αρχιεπίσκοπο της πόλης Δαμασκηνό για τις προθέσεις της γερμανικής διοίκησης και θέλοντας να κερδίσει χρόνο προσπαθεί να ειδοποιήσει τον εβραϊκό πληθυσμό της πόλης για να

³Μ. Σ. Αξιοπούλου, *ό.π.*, σσ. 18 – 19.

κρυφτούν. Ο ίδιος με την οικογένειά του διέφυγαν με τη βοήθεια του ΕΑΜ / ΕΛΛΑΣ σε ένα χωριό της Ρούμελης. Η γερμανική διοίκηση μέσα από τις εφημερίδες καλεί τους εβραίους να γραφτούν στα μητρώα της συναγωγής ενώ απειλεί τον χριστιανικό πληθυσμό, ότι άτομα που προσφέρουν βοήθεια σε Εβραίους θα τιμωρούνται με θάνατο. Από τους Εβραίους που συλλαμβάνονταν το σύνολό τους οδηγούνταν στο στρατόπεδο του Χαϊδαρίου και από εκεί σε στρατόπεδα συγκέντρωσης.

Ο αρχιεπίσκοπος Αθηνών με τη βοήθεια του δήμου βγάζουν πιστοποιητικά και πλαστές ταυτότητες για τον εβραϊκό πληθυσμό ενώ παροτρύνουν τον χριστιανικό πληθυσμό να προσφέρουν οποιαδήποτε αρωγή προς αυτούς. Αξίζει να σημειωθεί ότι σημαντική βοήθεια για την έκδοση πλαστών ταυτοτήτων προσέφερε ο τότε αστυνομικός διευθυντής Αθηνών Άγγελος Έβερτ. Σημαντικό ρόλο στη διάσωση του εβραϊκού πληθυσμού είχε και η επιτροπή αντίστασης της πόλης καθώς εκτός από τη βοήθεια στο ραβίνο Ε. Μπαρζιλάι και στην οικογένεια του κατάφερε να φυγαδεύσει ένα μεγάλο αριθμό ατόμων προς τη Μικρά Ασία.⁴

Συνοψίζοντας τα παραπάνω αναγνωρίζονται οι προσπάθειες του Αθηναϊκού λαού για την διάσωση των Εβραίων της πόλης, όπως και η δράση της ορθόδοξης εκκλησίας και των τοπικών αρχών, που έπαιξαν καταλυτικό ρόλο στην διάσωση των Εβραίων της κοινότητας της Αθήνας, όπως επίσης και άλλων ομόθρησκων πληθυσμών της Ελλάδας που είχαν καταφύγει στην πόλη για να κρυφτούν.

⁴ Β. Pierron, *Εβραίοι και χριστιανοί στη νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα 2004, σσ. 284 – 286.

Β΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Οι εβραϊκές Κοινότητες στην υπόλοιπη Ελλάδα

Παράλληλα παρουσιάζονται εβραϊκές κοινότητες ανά την Ελλάδα πρώτα στην ηπειρωτική και ακολούθως στην νησιωτική χώρα.

2.1. Οι Εβραίοι της Ηπείρου

Στην πόλη των Ιωαννίνων, στην οποία υπήρχε μία από τις σπουδαιότερες και μεγαλύτερες Ιουδαϊκές κοινότητες που το 1940 αποτελούνταν από χίλια εννιακόσια πενήντα άτομα έχοντας τη δική τους συνοικία. Ο Εβραϊκός πληθυσμός δεν αντιμετώπισε με σοβαρότητα τις πληροφορίες για τον εκτοπισμό τους, για τον λόγο αυτό βρέθηκαν τα ξημερώματα της 24^{ης} προς 25^{ης} Μαρτίου απροετοίμαστοι, με αποτέλεσμα χίλια οκτακόσια εξήντα μέλη συνελήφθησαν και στάλθηκαν στη Λάρισα και στη συνέχεια προστέθηκαν στο τρένο που ερχόταν από την Αθήνα με προορισμό το Άουσβιτς-Μπιρκενάου. Από τον Εβραϊκό πληθυσμό σαράντα δύο άτομα κατέφυγαν στα ηπειρωτικά χωριά και άλλοι πενήντα απέφυγαν τις συλλήψεις των Γερμανών. Το 1943 – 1944 οι Εβραίοι των Ιωαννίνων γνώριζαν για τα γεγονότα και τις εκτοπίσεις στη Θεσσαλονίκη, αλλά θεώρησαν ότι είχαν αποφύγει τον δικό τους διωγμό. Συνεχίζοντας, όσον αφορά την δυτική Ελλάδα παρατηρούμε την ίδια μοίρα, την οποία από ότι φαίνεται είχαν οι εκατόν εβδομήντα δύο ομόθρησκοι της Πρέβεζας, οι τριακόσιοι πενήντα δύο της Άρτας και η κοινότητα των πεντακοσίων είκοσι τεσσάρων ατόμων του Αγρινίου που συνελήφθησαν και οδηγήθηκαν, στις 2 Απριλίου, στα στρατόπεδα συγκέντρωσης.⁵

2.2. Ο εβραϊκός πληθυσμός στις Θεσσαλίας

Στη συνέχεια, περνώντας στη Θεσσαλία βλέπουμε ένα παρόμοιο σκηνικό να εκτυλίσσεται καθώς στις τέσσερις πιο σημαντικές κοινότητες της όσοι συνελήφθησαν προστέθηκαν στο τρένο που έφευγε από την Αθήνα με τελικό σταθμό το Άουσβιτς.

⁵ B. Pierron, *ό.π.*, σελ. 288.

Παρακάτω θα παρουσιαστούν επιγραμματικά τα γεγονότα των μεγαλύτερων πόλεων της περιοχής και της κατάληξης των εβραϊκών κοινοτήτων που κατοικούσαν σε αυτές.

Η πόλη της Λάρισας το 1940 αριθμούσε χίλια εκατόν εβδομήντα πέντε περίπου άτομα, από τα οποία τα διακόσια είκοσι έμειναν στην πόλη και μετά την καταγραφή τους επήλθε η σύλληψη και ο εκτοπισμός τους. Οι υπόλοιποι εννιακόσιοι πενήντα περίπου κατέφυγαν στα βουνά με σκοπό να διαφύγουν. Μέσα από μαρτυρίες που έχουν διασωθεί φανερώνεται η βοήθεια του μεγαλύτερου μέρους του χριστιανικού πληθυσμού και των τοπικών αρχών με σκοπό η διάσωσή τους.⁶

Κατόπιν στην περιοχή του Βόλου καταγράφηκαν οχτακόσια ογδόντα δύο άτομα, όπου στην πλειοψηφία τους κατέφυγαν για να κρυφτούν στα χωριά του Πηλίου με ένα μέρος τους να συλλαμβάνεται από τους Γερμανούς. Ιδιαίτερη σημασία για την βοήθεια προς τον εβραϊκό πληθυσμό είχε η στάση των τοπικών αρχών, οι οποίοι τους εφοδίασαν με πλαστές ταυτότητες ενώ καθυστέρησαν και τη σύνταξη του καταλόγου με τα μέλη της κοινότητας, την οποία είχε ζητήσει η γερμανική διοίκηση. Μια σημαντική προσωπικότητα που αξίζει να αναφερθεί ήταν ο ραβίνος της κοινότητας Μωυσής Συμεών Πεσάχ, ο οποίος ενημέρωσε τις εκκλησιαστικές και τοπικές αρχές με σκοπό να αργοπορήσουν να φυγαδέψουν ένα μεγάλο αριθμό μελών της κοινότητας σε γύρω δυσπρόσιτες περιοχές. Ακόμη ο χριστιανικός πληθυσμός, το ΕΑΜ/ΕΛΛΑΣ, το ΕΔΕΣ διατέλεσαν σημαντικό ρόλο στη διάσωση του μεγαλύτερου ποσοστού των μελών της εβραϊκής κοινότητας. Τέλος, οι περισσότεροι Εβραίοι των Τρικάλων κατέφυγαν στις ελεύθερες περιοχές που βρίσκονταν υπό τον έλεγχο της Αντίστασης, όπως παρομοίως και τα μέλη της κοινότητας Καρδίτσας δραπέτευσαν με το ίδιο τρόπο από το δράμα που συντελούνταν τις χαλεπές εκείνες στιγμές.⁷

2.3. Οι Εβραίοι της Θράκης

Έπειτα, στις πόλεις της Θράκης βρίσκουμε στοιχεία για την κοινότητα της Νέας Ορεστιάδας και για τα εκατόν ογδόντα επτά άτομα της κοινότητας, τα οποία στάλθηκαν στα στρατόπεδα και επέστρεψαν μόνο τρία. Για την πόλη της Αλεξανδρούπολης γνωρίζουμε ότι από τα εκατόν πενήντα άτομα που εκτοπίστηκαν,

⁶ B. Pierron, *ό.π.*, σσ. 290 – 291.

⁷ B. Pierron, *ό.π.*, σσ. 289 – 290.

εκείνα που επέστρεψαν ήταν μονάχα τέσσερα. Ενώ, για τους πληθυσμούς της Κομοτηνής από τα οχτακόσια δέκα εννιά μέλη επέζησαν μόνο τα είκοσι οκτώ άτομα. Τέλος, στην Ξάνθη από τα πεντακόσια πενήντα μέλη της, έξι μπόρεσαν να διαφύγουν από τη σύλληψη ενώ από όσους εκτοπίστηκαν δεν επέστρεψε κανείς.⁸

⁸ Κ. Λάμψα- Ι. Σιμπή, *ό.π.*, σσ.18 – 19.

Γ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Οι εβραϊκές κοινότητες στη νησιωτική Ελλάδα

3.1. Οι Εβραίοι στα νησιά του Ιονίου

Συνεχίζοντας στη νησιωτική Ελλάδα, στο Ιόνιο και στο νησί της Κέρκυρας η μεγάλη εβραϊκή κοινότητά της αριθμούσε χίλια εννιακόσια σαράντα τέσσερα μέλη από τα οποία τα χίλια οχτακόσια εκτοπίστηκαν στο στρατόπεδο του Άουσβιτς εξαιτίας της αδιαφορίας και της εχθρότητας του ντόπιου πληθυσμού και των τοπικών αρχών, οι οποίοι συμφωνούσαν με τις ενέργειες της γερμανικής διοίκησης. Στον αντίποδα αυτών των τραγικών καταστάσεων βρέθηκαν, τα παρακάτω νησιά του Ιονίου, η Ζάκυνθος και η Λευκάδα όπου ο εβραϊκός πληθυσμός σώθηκε χάρη στη βοήθεια του χριστιανικού πληθυσμού και της Αυστριακής διοίκησης, όπου δεν προχώρησε σε συλλήψεις.⁹

3.2. Ο εβραϊκός πληθυσμός στο χώρο του Αιγαίου

Το 1943 οι δύο σημαντικότερες εβραϊκές κοινότητες της Κρήτης αυτή του Ηρακλείου και αυτή των Χανίων αριθμούσε οκτώ και είκοσι επτά μέλη αντίστοιχα. Οι Εβραίοι του Ηρακλείου συλλαμβάνονται και εκτελούνται, ενώ τα είκοσι οκτώ άτομα των Χανίων βρίσκουν συνταρακτικό θάνατο προσπαθώντας να διαφύγουν με το πλοίο «Δανάη», το οποίο βύθισαν οι γερμανικές δυνάμεις.

Στη Ρόδο, όπου από την αρχή βρίσκονταν υπό ιταλική Κατοχή και μετέπειτα υπό γερμανική, η κοινότητα αριθμούσε χίλια επτακόσια μέλη, τα οποία οδηγήθηκαν με πλοία στον Πειραιά και από εκεί στο στρατόπεδο του Χαϊδαρίου με τελικό προορισμό το στρατόπεδο συγκέντρωσης του Άουσβιτς-Μπιρκενάου.¹⁰

3.3. Οι Εβραίοι της Εύβοιας

Ολοκληρώνοντας, η εβραϊκή κοινότητα της Χαλκίδας είναι μία από τις αρχαιότερες και πιο οργανωμένες κοινότητες της Ελλάδας και της Ευρώπης. Η πόλη

⁹ Κ. Λάμψα- Ι. Σιμπή, *Η Διάσωση. Η σιωπή του κόσμου, η αντίσταση στα γκέτο και τα στρατόπεδα, οι Έλληνες Εβραίοι στα χρόνια της κατοχής*, Θεσσαλονίκη 2012, σελ. 291.

¹⁰ Β. Pierron, *Εβραίοι και Χριστιανοί στη Νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα 2004, σελ. 293.

της Χαλκίδας λόγω της ιδιόμορφης θέσης της, καθώς αποτελούσε κόμβο για τις θαλάσσιες μεταφορές μέσω του ευβοϊκού κόλπου προς όλες τις γεωγραφικές κατευθύνσεις συνιστούσε σημαντικό σημείο αναφοράς για την εβραϊκή παρουσία και τις εμπορικές τους συναλλαγές. Όπως αναφέρει και ο Μ. Πιερρόν ο εβραϊκός πληθυσμός της Χαλκίδας είχε αφομοιωθεί σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από ότι στη Μακεδονία και στη Θράκη, ενώ αποτελούσε ελληνόφωνη εβραϊκή κοινότητα και πλήρως ενσωματωμένη στην ελληνική ζωή, για το λόγο αυτό δεν διέφεραν τα μέλη της από τους υπόλοιπους συμπολίτες της.¹¹

3.4. Παράγοντες που καθόρισαν την τύχη των εβραϊκών κοινοτήτων

Με όλες τις παραπάνω αναφορές για τις εβραϊκές κοινότητες της Ελλάδας, αντιλαμβανόμαστε τα κριτήρια που είχαν σημασία για τη διάσωση των Εβραίων, καθώς αυτά είχαν να κάνουν με τη γεωγραφική θέση της κάθε κοινότητας, τη ζώνη κατοχής όπου βρίσκονταν, τη σχέση μεταξύ των Εβραίων και του τοπικού πληθυσμού, την οικονομική κατάσταση και το μέγεθος αυτών ενώ σημαντικό γεγονός ήταν ο βαθμός αφομοίωσης της κάθε κοινότητας. Ακόμη, η στάση των ελληνικών τοπικών αρχών και η παρουσία αντιστασιακών οργανώσεων, διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην αρωγή και στο μέλλον της κάθε κοινότητας.

¹¹ Β. Pierron, *ό.π.*, σελ. 284.

Δ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Τα παιδιά του Ολοκαυτώματος στη Χαλκίδα

Για την αναλυτικότερη προσέγγιση και συγγραφή των πληροφοριών σχετικά με το Ολοκαύτωμα στη Χαλκίδα χρησιμοποίησα ένα συνδυασμό από μαρτυρίες που εστίαζαν στην οπτική γωνία των ανδρών, οι οποίοι το 1940 μέχρι το 1950 βρίσκονταν στην παιδική ηλικία. Οι εμπειρίες τους εμπεριέχουν γεγονότα των ίδιων, των οικογενειών και των συγγενών τους από τα χρόνια της Κατοχής, στη συνέχεια του διωγμού και της ζωής τους μετά την απελευθέρωση. Ακόμα, υπάρχουν και κάποιες μικρές αναφορές στα παιδικά τους χρόνια, πριν από την Κατοχή. Βέβαια, πολλά γεγονότα και λεπτομέρειες των πληροφορητών αποτελούν γνώσεις που διάβασαν και έμαθαν στη μετέπειτα ζωή τους από το οικογενειακό τους περιβάλλον.

Η ιστορικός, χρησιμοποιεί για τα παιδιά αυτά τον όρο «ενάμιση γενιά». Με τον όρο αυτό θέλει να περιγράψει τα παιδιά που επέζησαν του Ολοκαυτώματος και τα οποία ήταν πολύ μικρά σε ηλικία για να έχουν τη δυνατότητα της κατανόησης των ενήλικων σε σχέση με αυτό που τους συνέβαινε, αλλά αρκετά μεγάλα για να βρίσκονται στην περίοδο του ναζιστικού διωγμού των Εβραίων.¹²

4.1. Η εβραϊκή κοινότητα της Χαλκίδας στην προπολεμική περίοδο

Στις αρχές του 1940, η Εβραϊκή κοινότητα της Χαλκίδας αριθμούσε τριακόσια είκοσι πέντε άτομα. Οι σχέσεις με τον ντόπιο πληθυσμό ήταν άριστες όπως επίσης παρουσιαζόταν αποχή θρησκευτικών διακρίσεων και φανατισμού. Οι Εβραίοι κατείχαν μερικά από τα μεγαλύτερα εμπορικά καταστήματα της πόλης, ενώ κυρίως ήταν μικροβιοτεχνίες, μικροεπαγγελματίες και φανοποιοί και ελάχιστοι υπάλληλοι και εργάτες.¹³ Η κύρια πηγή εσόδων της κοινότητας ήταν η λεγόμενη «Πέτσια», δηλαδή η υποχρεωτική εισφορά, που καταβάλλεται από τα μέλη της κάθε εβραϊκής κοινότητας στο ταμείο της, ώστε να αντιμετωπίσει τα πάσης φύσεως λειτουργικά της

¹²P. Hantzaroula, «Memory as a Form of Public Sociability of Jewish Child Survivors in Post - war Thessaloniki,» στο: *Oral History Forum d' histoire orale*, Μυτιλήνη 2014, τ.34, σελ. 2. <http://www.oralhistoryforum.ca/index.php/ohf/article/view/573>

¹³ Σ. Παπαστρατής, *Οι Εβραίοι της Χαλκίδας, Μέρες του 1943-1944 στην Εύβοια, Κατοχή, Αντίσταση, Απελευθέρωση*, Αθήνα 2000, σελ. 112.

έξοδα.¹⁴ Αξίζει να σημειωθεί ότι ο ραββίνος της κοινότητας εκείνη τη χρονική περίοδο ήταν ο Δαβίδ Μάτσας, όπως και ότι προέδρευε ο Σολομών Μάισης. Η παραπάνω πληροφορία φαντάζει χρήσιμη στα παρακάτω υποκεφάλαια, καθώς ο ραββίνος της περιοχής της Χαλκίδας ήταν αργότερα υποχρεωμένος να δώσει, στην υπό γερμανική κατοχή πόλη του, τις λίστες με τα ονόματα των Εβραίων, οι οποίοι ζούσαν στην Χαλκίδα, ώστε να γίνει η καταγραφή τους από τους Γερμανούς. Πράγμα το οποίο θα οδηγούσε στο μετέπειτα διωγμό τους στα στρατόπεδα συγκέντρωσης ή εξόντωσης.

4.2. Μαρτυρίες και μνήμες λίγο πριν το ξέσπασμα πολέμου.

Μία από τις τελευταίες χρονολογικά μαρτυρίες σχετικά με το Ολοκαύτωμα στην Ελλάδα είναι εκείνη του Αβραάμ Καταλάν, η οποία σύμφωνα με τη Ρένα Μόλχο δόθηκε στην δημοσιότητα το 1999. Ο Αβραάμ Καταλάν γεννήθηκε το 1928 στη Χαλκίδα. Με την οικογένεια του ήταν ανάμεσα σε αυτές που εγκατέλειψαν τη Χαλκίδα και πήγαν στα γύρω χωριά της Εύβοιας για να κρυφτούν και να αποφύγουν τη σύλληψη όταν εισέβαλαν οι Γερμανοί στην πόλη. Ο ίδιος τοποθετεί ως αρχή της μαρτυρίας του τα ήρεμα παιδικά του χρόνια στη Χαλκίδα περιγράφοντας τις ασχολίες του, τους φίλους και τις βόλτες με τους γονείς του. Η οικογένειά του αποτελούνταν από τέσσερα μέλη, ενώ οι γονείς του ασκούσαν χειρωνακτικές εργασίες. Μέσα από τις μαρτυρίες του θα αντιληφθούμε την ήσυχη παιδική ζωή που είχε στην πόλη του, ζώντας εκεί με την οικογένειά του, και στον αντίποδα θα γνωρίσουμε μέσα από τη ματιά ενός μικρού παιδιού τη φρικαλεότητα που βίωσαν μετά την έξοδο των Ιταλών και την είσοδο των Γερμανών στην πόλη που κατοικούσαν.

«Θυμάμαι, παιδάκι Δημοτικού σχολείου που ήμουν τότε, τις παρέες μου, τα παιχνίδια με τους φίλους μου στις γειτονιές, τα τσακώματά μας, αλλά και τις άλλες στιγμές που ζούσαμε. Κάθε απόγευμα μαζευόμασταν όλα τα παιδιά, αγόρια και κορίτσια και παίζαμε στους δρόμους, στα στενάκια και τις πλατείες διάφορα παιχνίδια. Η ζωή κυλούσε ανέμελα χωρίς να σκεφτόμαστε τίποτε άλλο εκτός από τα μαθήματά μας και τα παιχνίδια μας. Ακόμη θυμάμαι, κάθε Κυριακή απόγευμα, μας έντυνε η μητέρα μου και όλη η οικογένεια πηγαίναμε στην παραλία. Εκεί καθόμασταν σε ένα καφενείο

¹⁴ Μ. Σ. Μάισης, *Τα Οικονομικά της κοινότητας και ο θεσμός της «Πέτσια»*, *Η ιστορία της εβραϊκής κοινότητας Χαλκίδας από το 586 π. Χ. έως το 2001 μ. Χ.*, Χαλκίδα 2013, σελ. 256.

και βλέπαμε τον κόσμο που έκανε βόλτες πάνω- κάτω. Αυτοί ήταν η μόνη διασκέδαση για τους γονείς μου, μετά μιας εβδομάδας εξαντλητικής δουλειάς και κούρασης.¹⁵»

Μια από τις σημαντικότερες προσωπικότητες της εποχής ήταν και ο γιος του προέδρου της περιοχής της Χαλκίδας, ο Μαΐρ Σολομών Μάισης. Ο Μαΐρ Σολομών Μάισης γεννήθηκε στη Χαλκίδα το 1935. Η οικογένειά του ήταν εγκατεστημένη στη Χαλκίδα. Σε ηλικία εννέα ετών βίωσε τη φρίκη των γερμανικών διωγμών, ενώ διέφυγαν μαζί με άλλες οικογένειες στο χωριό Στενή Ευβοίας και στη συνέχεια εγκαταστάθηκαν στον Άγιο Νικόλαο, Μπούρτζι Ευβοίας μέχρι την απελευθέρωση. Ο πατέρας του Σολομών ήταν πρόεδρος της εβραϊκής κοινότητας στη Χαλκίδα από το 1930 μέχρι το 1965. Ενώ αφηγείται τα γεγονότα που συνέβησαν πριν από την Ιταλική κατοχή, περιγράφοντας τους φίλους του και το σπίτι του η αφήγησή του πηδάει την περίοδο του γερμανικού διωγμού.

«Θυμάμαι η μητέρα μου είχε κρυμμένο στην αυλή ένα μικρό βαζάκι με χρυσές λίρες που τις είχαμε για ώρα ανάγκης και τις χρησιμοποιούσαμε να διαφύγουμε αργότερα από τους Γερμανούς.

Ο Λέων Λεβής γεννήθηκε στη Χαλκίδα το 1937. Ο πατέρας του είχε εμπορικό κατάστημα με υφάσματα στο κέντρο της πόλης. Ο ίδιος είχε και άλλη μια αδερφή. Ήταν έξι ετών όταν η οικογένεια του κρύφτηκε στα χωριά της Εύβοιας.¹⁶

«Δεν ξέρω εάν η επιστήμη δέχεται ότι ένα άτομο μπορεί να θυμάται γεγονότα που συνέβησαν στην ηλικία των τεσσάρων χρόνων του, όμως εγώ θυμάμαι».¹⁷

Περιγράφει με κάθε λεπτομέρεια το χώρο του σπιτιού του, τα μέλη της οικογένειάς του και τα συγγενικά του πρόσωπα.

4.3. Ο Ελληνοϊταλικός πόλεμος στη Χαλκίδα.

Με την κήρυξη του ελληνοϊταλικού πολέμου, τον Οκτώβριο του 1940 πολλά μέλη της εβραϊκής κοινότητας στρατεύθηκαν.¹⁸ Η υπαγωγή της Χαλκίδας στην Ιταλική Διοίκηση έφερε ελπίδα για την τύχη των Εβραίων της κοινότητας, μια και ο

¹⁵ Α. Καταλάν, *Χαλκίδα η γενέτειρά μου*, αυτοβιογραφικό υλικό, Χαλκίδα 1999, σελ. 3.

¹⁶ Ο κ. Μηνάς Λεβή, γεννήθηκε στις 24 Ιουλίου 1944, περιγράφει τη ζωή του αδερφού του Λ. Λεβή την περίοδο της γερμανικής Κατοχής στη Χαλκίδα.

¹⁷ Λ. Λεβής, «*Θυμάμαι...*», *Θυμάμαι, η ιστορία ενός διωγμού*, Χαλκίδα 2000, σελ. 7.

¹⁸ Μ. Σ. Μάιση, *Η Ιταλική και Γερμανική Κατοχή του 1941- 1942, Η ιστορία της εβραϊκής κοινότητας Χαλκίδας από το 586 π. Χ. έως το 2001 μ. Χ.*, Χαλκίδα 2013, σελ. 292.

Ιταλικός φασισμός δεν τους κυνηγούσε και ο Ιταλός στρατιωτικός διοικητής της Ελλάδας Κάρλο Τζελόζο είχε δηλώσει πως δεν θα τους ενοχλήσει.¹⁹

Αξίζει να σημειωθεί πως το γεγονός αυτό έχει μείνει στη μνήμη και των τριών πληροφορητών, όπου ο καθένας από αυτούς μου περιέγραψε πως ακριβώς βίωσε την ημέρα της κήρυξης του ελληνοϊταλικού πολέμου.

Ο Αβραάμ Καταλάν θυμάται:

«Τότε ήμουν μαθητής του 1^{ου} Δημοτικού σχολείου που βρισκόταν στην Πλατεία Αγοράς. Ήταν Δευτέρα, όπου εδώ και χρόνια γινόταν εκεί η λαϊκή αγορά. Ξαφνικά ακούσαμε τη σειρήνα της πόλης να μουγκρίζει και τρομαγμένοι ρωτήσαμε τους δασκάλους μας τι συμβαίνει. Εκείνοι για να μην πανικοβληθούμε μας έδωξαν και μας είπαν να πάμε γρήγορα στα σπίτια μας. Βγαίνοντας από το σχολείο, αυτό που είδαν τα μάτια μου ήταν τρομερό. Όλος ο κόσμος εκείνη την ώρα, έτρεχε πανικόβλητος στους δρόμους και ρωτούσε τι συμβαίνει. Οι γονείς έτρεχαν στα σχολεία να πάρουν τα παιδιά τους.»²⁰

Ο ίδιος επέστρεψε στο σπίτι του τρομαγμένος, περιγράφοντας στη μητέρα του όλα όσα είδε και άκουσε εκείνη την ημέρα στην Πλατεία Αγοράς.

Ανάλογη αναφορά για τον ίδιο χώρο έχουμε από τον Μαΐρ Σολομών Μάιση, ο οποίος τονίζει ότι την ώρα εκείνη βρισκόταν ως μαθητής στον προαύλιο χώρο του 1^{ου} Δημοτικού σχολείου. Επίσης, είχε ανάλογη αντίδραση, καθώς μέσα σε αυτήν την κατάσταση πανικού με τα γεγονότα που διαδραματίζονταν τη στιγμή εκείνη, αναστατωμένος επέστρεψε στο σπίτι του.

«Θυμάμαι την ημέρα που ήχησαν οι πρώτες σειρήνες στη Χαλκίδα. Ήταν μια Δευτέρα του 1940, στις 10 το πρωί, όπως μου έλεγε αργότερα η μητέρα μου και μου επιβεβαίωνε αυτό που θυμάμαι, ότι δηλαδή εκείνη την ημέρα, το μεσημέρι με τάιζε στο υπόγειο του σπιτιού μας φασολάδα. Θυμάμαι που μου περιέγραψε αργότερα τον πανικό που είχε δημιουργήσει ο ήχος της σειρήνας, στο εβδομαδιαίο παζάρι που γινόταν στην Αγορά της Χαλκίδας, στα ζώα που υπήρχαν στην Πλατεία και στον κόσμο που έτρεχε αλαφιασμένος.»²¹

¹⁹ Σ. Παπαστρατής, *ό.π.*, σελ. 113.

²⁰ Α. Καταλάν, *Η έναρξη του πολέμου*, Αυτοβιογραφικό υλικό, Χαλκίδα 1999, σελ. 4.

²¹ Λ. Λέβη *ό.π.*, σσ. 7-8.

4.4. Η Χαλκίδα υπό τη Γερμανική κατοχή

Ο ελληνοϊταλικός πόλεμος του 1940 έληξε με την ήττα των Ιταλών με αποτέλεσμα την εισβολή της Γερμανίας στις 6 Απριλίου του 1941 στην Ελλάδα. Το γεγονός αυτό προμήνυε τον κίνδυνο που διέτρεχαν οι εβραϊκές κοινότητες της χώρας. Στις 9 Σεπτεμβρίου 1943 η Ιταλία συνθηκολόγησε και μεγάλη δύναμη του γερμανικού στρατού έφτασε στην πόλη της Χαλκίδας. Η γεωγραφική θέση της Εύβοιας την έκανε απαραίτητη στους Γερμανούς και η βοήθεια των Ταγμάτων Ασφαλείας τους ήταν σημαντική.²² Καθώς οι Γερμανοί θα αναλάμβαναν τη διοίκηση της Εύβοιας άλλαξε και το σκηνικό της πόλης για τους Χριστιανούς και πιο πολύ για την εβραϊκή κοινότητα της Χαλκίδας όπου βρισκόταν σε μεγάλο κίνδυνο.

Όπως περιγράφει στη μαρτυρία του ο Αβραάμ Καταλάν, θυμάται, *«όταν άρχισαν οι βομβαρδισμοί στη Χαλκίδα με το σφύριγμα της σειρήνας, ο κόσμος έτρεχε σαν τρελός να κρυφτεί, όπου νόμιζε ότι θα ήταν πιο ασφαλής. Καταφύγια δεν υπήρχαν. Μόνο μερικές αποθήκες και υπόγεια μαγαζιών ή και σπιτιών»*.²³

Ανάλογη αναφορά υπάρχει από το Μηνά Λεβή, που όπως τονίζει το σημείο όπου τοποθετείται περίπου η μνήμη του και οι εικόνες που θυμάται αρχίζουν την περίοδο του διωγμού.²⁴

Ο Μαΐρ Σολομών Μάισης μιλάει για τις συζητήσεις των γονιών του όπου θυμάται να σχολιάζουν την είσοδο των Γερμανών τη Χαλκίδα. Υποστηρίζει ότι η θέση του πατέρα του ως πρόεδρος της εβραϊκής κοινότητας τότε είχε καθοριστικό ρόλο για την τύχη της δικής του οικογένειας, αλλά και πολλών άλλων της κοινότητας καθώς αποσπούσε πληροφορίες από τους αντάρτες.

4.5. Οι πληροφορίες της κοινότητας για τα γεγονότα της Θεσσαλονίκης

Με την ήττα της Ελλάδας γεννήθηκε αμέσως ο φόβος για την τύχη των Εβραίων. Δεν ήταν βέβαια γνωστά τα τερατώδη εγκλήματα του χιτλερισμού σε βάρος ομόθρησκων τους, τα κρεματόρια και οι εξοντώσεις. Οι πληροφορίες για τη ζωή των Εβραίων στην κατεχόμενη Ευρώπη ήταν δυσοίωτες.²⁵ Οι πληροφορητές επεξεργάζονται και παρουσιάζουν, συζητήσεις και πληροφορίες για τους

²² Σ. Παπαστρατής, *ό.π.*, σελ.63.

²³ Α. Καταλάν, *ό.π.*, σελ. 5.

²⁴ Λ. Λεβής, *ό.π.*, σελ. 9.

²⁵ Σ. Παπαστρατής, *ό.π.*, σελ. 113.

ομόθησκους της Θεσσαλονίκης εμπλουτισμένες με γνώσεις που απέκτησαν αργότερα για τα γεγονότα αυτά.

Ο Μαΐρ Σολομών Μάισης αναφέρεται στις συζητήσεις των γονιών του για την τύχη των Εβραίων της Θεσσαλονίκης, ενώ τονίζει ότι είχαν μάθει λίγες πληροφορίες, αυτές που άφηναν να μαθευτούν λόγω και της μεγάλης απόστασης. Επιπλέον πληροφορίες για τα γεγονότα της Θεσσαλονίκης αντλούμε από τα λόγια του Αβραάμ Καταλάν, ο οποίος τότε ήταν περίπου 13 ετών.

*«Αφού πέρασαν αρκετοί μήνες μία μέρα μάθαμε ότι στη Θεσσαλονίκη άρχισαν να μαζεύουν τους Εβραίους για να τους στείλουν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Είχαμε ακούσει ότι τα ίδια έκαναν και σε άλλα κράτη της Ευρώπης, από όπου πέρασαν. Ξέραμε ότι κανείς δεν θα γύριζε από τα στρατόπεδα διότι εκεί τους βασάνιζαν με το πιο σκληρό τρόπο, μέσα στο κρύο και τα χιόνια, με ξύλο, πείνα και σκληρή δουλειά».*²⁶

Παρακάτω πληροφορούμαστε τη μαρτυρία του Μηνά Λεβή, ο οποίος αποτελεί μία μεταμνήμη, δηλαδή μία επίκτητη πληροφορία από εμπειρίες που έζησαν οι δικοί του άνθρωποι και του την μετάδωσαν με μορφή ιστορικής περιγραφής των γεγονότων που έζησαν.²⁷ Σχετική ενημέρωση για τη μεταμνήμη πολλών παιδιών της εποχής του 1940, έγινε σαφής στις παραπάνω υποενότητες.

*«Μετά από χρόνια ρωτούσα τον πατέρα μου γιατί μείναμε στα σπίτια μας αφού υπήρχαν Γερμανοί στρατιώτες στη Χαλκίδα έστω και με ιταλική Κατοχή. Μου απαντούσε ότι φαινόταν ότι θα είχαμε την ίδια τύχη με τους υπολοίπους συμπολίτες μας. Τίποτα δεν διέγραψε εκείνη την εποχή τι θα επακολουθήσει. Κάποιες διάσπαρτες πληροφορίες μαθαίναμε, αλλά ήταν όλα τόσο συγκεχυμένα και μιλούσαν κυρίως για κακομεταχείριση και όχι για αφανισμό».*²⁸

4.6. Τα αντιεβραϊκά μέτρα στη Χαλκίδα

Μέχρι το Σεπτέμβριο του 1943 όταν η Χαλκίδα βρισκόταν υπό ιταλική κυρίως διοίκηση τα μέτρα εναντίον των Εβραίων δεν είχαν εφαρμοστεί, ενώ ούτε τα καταστήματα των εβραϊκών οικογενειών είχαν κλείσει. Τον Οκτώβριο του 1943 μετά τη συνθηκολόγηση της Ιταλίας εκδίδεται και η πρώτη διαταγή στις 4 Οκτωβρίου του ίδιου έτους από τον ανώτατο αρχηγό ταγμάτων της ασφάλειας και αστυνομίας της

²⁶ Α. Καταλάν, *ό.π.*, σελ.6.

²⁷ Ρ. Hantzaroula, *ό.π.*, σελ. 11.

²⁸ Λ. Λεβής, *«Συννεφιάζει...»*, *θυμάμαι- η ιστορία ενός διωγμού*, Χαλκίδα 2000, σσ, 18-19.

Ελλάδος, Jurgen Joseph Stroop, γραμμένη στα ελληνικά και στα γερμανικά και αποστέλλεται στη νομαρχία, στο δήμο και στις κοινότητες της Χαλκίδας όπου φθάνει στις 16-10-1943 και τοιχοκολλείται στα κεντρικότερα μέρη της πόλης. Σύμφωνα με τη διαταγή καλούνται άμεσα όλα τα μέλη της κοινότητας να σπεύσουν να παρουσιαστούν στις υπηρεσίες του δήμου και να υπογράψουν αυτοπροσώπως υπεύθυνες δηλώσεις με τα προσωπικά τους στοιχεία.²⁹

Στις 19-10-1943 προσήλθαν πέντε οικογένειες Εβραίων και τρία μεμονωμένα άτομα και υπέβαλαν τις απαιτούμενες δηλώσεις.³⁰ Από τα 238 μέλη, όπως φανερώνουν οι καταστάσεις για την περίοδο εκείνη, μόνο οκτώ οικογένειες, οι οποίες απαρτιζόνταν από 21 άτομα διέμεναν τότε στη Χαλκίδα καθώς τα γεγονότα που διαδραματιζόνταν με την άφιξη της γερμανικής διοίκησης οδήγησε ένα μεγάλο αριθμό εβραϊκού πληθυσμού να διαφύγουν στα χωριά της Εύβοιας για να προστατευτούν. Οι αρρένες των οικογενειών που αναγράφηκαν έχοντας υπερβεί το 14^ο έτος της ηλικίας τους έπρεπε να παρουσιάζονται αρχικά μέρα παρά μέρα και στη συνέχεια ανά διήμερο στο δημαρχείο και να δίνουν το παρόν.³¹

Στις 10-01-1944 κοινοποιείται διαταγή από τη νομαρχία Εύβοιας με απόφαση του στρατιωτικού διοικητή Ελλάδος σχετικά με την τύχη των εβραϊκών περιουσιών. Στις 12-01-1944 η νομαρχία εκδίδει διαταγή που αφορά τον εγκατεστημένο εβραϊκό πληθυσμό και τα στοιχεία τους.³² Ο Δήμαρχος Χαλκιδέων απευθύνεται στον αρχιραββίνο της κοινότητας Δαβίδ Μάτσα και ζητάει να τους στείλει την κατάσταση όλων των μελών της κοινότητας και τα στοιχεία τους.

Στις 14-01-1944 ο αρχιραββίνος αποστέλλει την κατάσταση των Εβραίων από το 1941 και μετά, η οποία τοιχοκολλείται σε όλα τα σημεία της πόλης. Στη συνέχεια, ακολουθεί μια σειρά από διατάξεις, οι οποίες αφορούν την κατάσταση με την οποία θα παρουσιάζονταν τα μέλη της κοινότητας στις αρμόδιες υπηρεσίες του δήμου. Στις τελευταίες καταστάσεις φαίνεται να υπογράφει μόνο ο αρχιραββίνος Δαβίδ Μάτσας και ο τότε πρόεδρος της εβραϊκής κοινότητας Σολομών Μάισης.³³ Στη Χαλκίδα παρέμειναν κάποια άτομα μεγάλης ηλικίας, οι οποίοι δεν εκτοπίστηκαν.

«Θυμάμαι ότι δεν φόρεσα το κίτρινο αστέρι, ούτε σημαδεύτηκαν τα εβραϊκά καταστήματα και μόνο ο πατέρας μου είχε μείνει πίσω για να τακτοποιήσει το μαγαζί

²⁹ Ε. Μ. Ιωαννίδης, *Τα γεγονότα και τα τεκμήρια, Τεκμήρια για την ιστορία της Ισραηλιτικής Κοινότητας Χαλκίδας κατά την περίοδο της κατοχής*, (επιμ.) Δ. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Χαλκίδα 2013, σελ. 13.

³⁰ Ε. Μ. Ιωαννίδης, *ό.π.*, σελ. 31.

³¹ Ε. Μ. Ιωαννίδης, *ό.π.*, σελ. 14.

³² Ε. Μ. Ιωαννίδης, *ό.π.*, σελ. 15.

³³ Ε. Μ. Ιωαννίδης, *ό.π.*, σσ. 15-16.

και να φυλάξει κάποια εμπορεύματα σε χριστιανικά μαγαζιά, ενώ αργότερα παρέδωσε τα κλειδιά στη νομαρχία».

Στις 14 Ιανουαρίου ο οικονομικός έφορος Χαλκίδας διαβιβάζει στο δήμαρχο της πόλης έγγραφο, στο οποίο του ζητάει να ορίσει αντιπρόσωπο για τη σφράγιση των εβραϊκών καταστημάτων και σπιτιών της Χαλκίδας, ενώ επιθυμεί την καταβολή των κλειδιών αυτών στην νομαρχία.³⁴ Παράλληλα η Γερμανική Διοίκηση ζητούσε να της αναφέρουν τα άτομα, που χωρίς άδεια της Νομαρχίας είχαν εγκατασταθεί σε εβραϊκά καταστήματα και σπίτια. Σε πολλά από τα εβραϊκά σπίτια είχαν εγκατασταθεί άγνωστα άτομα από χωριά της Εύβοιας, χωρίς άδεια, γεγονός που δημιούργησε προβλήματα σε οικογένειες, οι οποίες επέστρεψαν στα σπίτια τους μετά το τέλος του πολέμου και επιθυμούσαν να τους αποδοθούν τα περιουσιακά τους στοιχεία.

Όπως αναφέρει ο Λέων Λεβή:

*«Θυμάμαι τον πατέρα μου να γυρίζει από την Αθήνα, που είχε πάει για προμήθειες του μαγαζιού μας. Εκεί έμαθε πληροφορίες για την τύχη των Εβραίων της υπόλοιπης Ελλάδας και αμέσως οργάνωσε τη διαφυγή μας».*³⁵

Ο Αβραάμ Καταλάν τονίζει ότι είχε διαφύγει πολύ πιο νωρίς με την οικογένειά του από το φθινόπωρο του 1943, φοβούμενος τις διώξεις.

Τόσο η οικογένεια του Αβραάμ Καταλάν, όσο και η οικογένεια του Λεών Λεβή δεν υπέγραψαν τις καταστάσεις της γερμανικής διοίκησης, παρά μόνο η οικογένεια του Μαΐρ Σ. Μάιση.

³⁴ Ε. Μ. Ιωαννίδης, *ό.π.*, σσ. 80-82.

³⁵ Λ. Λέβης, *ό.π.*, σελ. 21.

Ε΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

5.1. Η βοήθεια προς την εβραϊκή κοινότητα της Χαλκίδας

Μέσα από τις καταθέσεις των πληροφορητών και των γραπτών μαρτυριών τους παρουσιάζονται μία σειρά από πρόσωπα, οργανώσεις, αλλά και φορείς, που αναμφίβολα συνέβαλαν στη διάσωση ενός μεγάλου αριθμού μελών της εβραϊκής κοινότητας της Χαλκίδας.

Το ΕΑΜ/ ΕΛΛΑΣ με προκήρυξη του που κυκλοφόρησε λίγες μέρες μετά την πτώση της Ιταλίας, κάλεσε όλο τον λαό της Χαλκίδας και της Εύβοιας να προσφέρουν κάθε βοήθεια στους Εβραίους συμπολίτες τους. Το ΕΑΜ ήταν υπεύθυνο για την άμεση απομάκρυνση όλων των Εβραίων από τη Χαλκίδα και τη μεταφορά τους στα χωριά της Εύβοιας. Πολλοί από αυτούς που είχαν καταφύγει στα χωριά της Εύβοιας έφυγαν αργότερα από τους Τσακαίους για τη Μέση Ανατολή και το Τελ Αβίβ με τη βοήθεια του ΕΑΜ.³⁶

Ανάλογη αναφορά για την αρωγή προς τα μέλη της κοινότητας υπήρχε για το Σωτήρη Παπαστρατή, ο οποίος την περίοδο της Κατοχής υπήρξε υπεύθυνος της Υπηρεσίας Αποστολών Εξωτερικού του ΕΑΜ. Αξίζει να σημειωθεί για το έργο του, ότι το 1989 στο δημαρχείο της Αθήνας το κράτος του Ισραήλ του απένειμε το δίπλωμα και το μετάλλιο με τίτλο «Δικαίου των Εθνών».³⁷

*«Ο κ. Σωτήρης Παπαστρατής μας συγκέντρωσε όλους κοντά στο καΐκι και μας έδωσε τις τελευταίες οδηγίες και ευχές για ένα καλό ταξίδι και καλή αντάμωση όταν ελευθερωθεί η πατρίδα μας. Ένας-ένας που πηδούσε στο καΐκι με τα μπαγκάζια του τον αγκάλιαζε και τον φίλαγε με μάτια βουρκωμένα από χαρά, που φεύγαμε να σωθούμε αλλά και από λύπη, που φεύγαμε από την πατρίδα μας κάτω από τέτοιες συνθήκες».*³⁸

Ακόμα μία εξέχουσα προσωπικότητα με ευεργετικό ρόλο στη διάσωση των Εβραίων ήταν ο Μητροπολίτης Γρηγόριος «Πλείαθος», ο οποίος αγνηφώντας τον κίνδυνο για τη ζωή του φύλαξε τα ιερά σκεύη των Εβραίων, που του εμπιστεύθηκε ο ραββίνος και πρόεδρος της κοινότητάς τους.³⁹

³⁶ Σ. Παπαστρατής, *Οι Εβραίοι της Χαλκίδας, Μέρες του 1943-1944 στην Εύβοια, Κατοχή, Αντίσταση, Απελευθέρωση*, Αθήνα 2000, σελ. 133.

³⁷ Σ. Παπαστρατής, *ό.π.*, σσ. 112-123.

³⁸ Α. Καταλάν, *Με το καΐκι για την Τουρκία*, αυτοβιογραφικό υλικό, Χαλκίδα 1999, σελ.19.

³⁹ Σ. Παπαστρατής, *ό.π.*, σελ. 116.

Από τα όργανα της χωροφυλακής ο υπομοίραρχος Οικονομίδης και κάποιοι άλλοι βοήθησαν τα μέλη της κοινότητας, με τη χορήγηση πλαστών ταυτοτήτων με χριστιανικά ονόματα για την ασφαλέστερη μετακίνησή τους, αν και στην παρούσα φάση οι Γερμανοί με τη βοήθεια των καταδοτών μπορούσαν να ανακαλύψουν τα λιγιστά άτομα, τα οποία είχαν παραμείνει στην πόλη.⁴⁰

Μέσα στα πρόσωπα που προσέφεραν βοήθεια στον εβραϊκό πληθυσμό περιλαμβάνονται και αρκετές χριστιανικές οικογένειες και μεμονωμένα άτομα, όπου με κίνδυνο τη ζωή τους έκρυψαν στα σπίτια τους ένα μεγάλο αριθμό Εβραίων. Ακόμη ένα μεγάλο μέρος των χριστιανών εμπόρων της Χαλκίδας διαφύλαξαν τα εμπορεύματα των εβραϊκών καταστημάτων μέχρι την απελευθέρωση και τα παρέδωσαν άθικτα μετά στους Εβραίους εμπόρους, δείχνοντας τιμιότητα.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι σκόπιμο να γίνει αναφορά στα άτομα που κατέδωσαν αλλά και φέρθηκαν ανήθικα στα μέλη της εβραϊκής κοινότητας. Ένας μεγάλος αριθμός των εμπόρων, οι οποίοι είχαν φυλάξει στα μαγαζιά τους εμπορεύματα, δεν τα επέστρεψαν ενώ αρνήθηκαν ότι τους τα παρέδωσαν οι Εβραίοι συμπολίτες τους. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα καταδότη είναι η περίπτωση του Παναγιώτη Ρωμανού, ο οποίος ήταν χριστιανός έμπορος της Χαλκίδας και η οικογένεια του Λέων Λεβή του είχε εμπιστευθεί τη φύλαξη ενός μέρους των εμπορευμάτων από το μαγαζί τους και ο ίδιος πρόδωσε το μέρος που είχαν κρυφθεί για να τα καταχραστεί.

«Ο πατέρας μου τον μήνυσε, έγινε το δικαστήριο και καταδικάστηκε. Δεν θυμάμαι την ποινή που του επιβλήθηκε αλλά δεν έχει καμία σημασία. Άλλωστε δεν ήταν αυτός ο σκοπός του πατέρα μου, ούτε αυτός της αποζημίωσης. Έπρεπε να μάθει ο κόσμος το ποιόν αυτού του ανθρώπου. Το έμαθε και τον τιμώρησε όπως ξέρει, με το χειρότερο τρόπο, με την απομόνωση και την περιφρόνηση.»⁴¹

Ακόμη ένα περιστατικό προδοσίας παρουσιάζεται από το ιδιόχειρο κείμενο του Ι. Λ. Μόσκοβιτς, αδερφού της Μ. Μόσκοβιτς, ο οποίος εξιστορεί τα γεγονότα που βίωσε η οικογένεια του στο χωριό Στρώπωνες το Μάρτιο του 1944. Περιγράφει τη διαφυγή τους από τη Θεσσαλονίκη στην Αθήνα και τη μεταφορά τους στο χωριό Στενή και στη συνέχεια στο χωριό Στρώπωνες, όπου κρύβονταν όλο το χρόνο από τους Γερμανούς. Αναφέρει ότι η αδερφή του, Μέντη, ήταν τότε δεκαεπτά στα δεκαοκτώ και έκανε τη δασκάλα στο χωριό για να μην αντιληφθεί κανείς την

⁴⁰ Σ. Παπαστρατής, *ό.π.*, σσ. 113-114.

⁴¹ Λ. Λεβής, «Συννεφιάζει...», *θυμάμαι- η ιστορία ενός διωγμού*, Χαλκίδα 2000, σσ. 96-97.

ταυτότητα τους. Το Μάρτιο του 1944 οι Γερμανοί μπλόκαραν το χωριό και κάποιος δοσίλογος τους ειδοποίησε για την οικογένεια του.

«Έπιασαν τους γονείς μου και τη Μέντη. Τους μετέφεραν στα γραφεία της κομαντατούρ του χωριού. Εμένα δεν με πήραν, διότι ήμουν λεπτός και χώρεσα κάτω από το κρεβάτι στο δωμάτιο που μέναμε. Γερμανός διοικητής ήταν ο ταγματάρχης Μπέρνερ ή κάπως έτσι ήταν το όνομά του των Ελληνικών ταγμάτων ασφαλείας είχε τους αξιωματικούς Γενεράλη και Λέρτα. από την πρώτη στιγμή της σύλληψης της Μέντη, την υπέβαλαν σε αφάνταστα μαρτύρια όλη τη νύχτα. Αφού τη βίασαν και μετά από έναν άγριο ξυλοδαρμό, τελικά, μισό πεθαμένη τη σούβλισαν με ένα ζύλο από τα γεννητικά της όργανα και την πέταξαν γυμνή από τον εξώστη του σπιτιού στην πλατεία. Ο πατέρας μου μετά το περιστατικό αυτό τρελάθηκε και έμεινε τρελός για όλη του τη ζωή και αυτός ήταν ο λόγος που οι Γερμανοί φεύγοντας δεν πήραν τους γονείς μου μαζί τους. Έκτοτε μεταφέραμε τον πατέρα μου από το ένα τρελοκομείο στο άλλο, έως ότου στις 15 Δεκεμβρίου του 1968 πέθανε στο Ισραήλ. Μόλις οι Γερμανοί έφυγαν ο παπάς του χωριού μετέφερε το σώμα της Μέντη και το έθαψε στο νεκροταφείο του χωριού. Με την απελευθέρωση και με πρωτοβουλία του ραββίνου κ. Μ. Ζ. Κοέν, μετέφεραν τα λείψανα της και τα έθαψαν στο Εβραϊκό Νεκροταφείο, όπου ήταν και το μνημείο της.»

Η τραγική αυτή ιστορία της δεκαοχτάχρονης δασκάλας Μ. Μόσκοβιτς περιγράφεται μέσα από τα λόγια του αδερφού της και στο βιβλίο της Κ. Λάμψα και του Ι. Σιμπή, «Η Διάσωση», καθώς αποτελεί μια χαρακτηριστική περίπτωση καταδόσεως. Ακόμα αναφέρεται η περιπέτεια της οικογένειας Μόσκοβιτς, η απόδρασή τους από το γκέτο της Θεσσαλονίκης, το τεράστιο χρηματικό ποσό που έδωσαν στο μηχανοδηγό των σιδηροδρόμων, για να τους μεταφέρει στην Αθήνα, η παραμονή τους στο σπίτι του θείου τους και η φυγάδευση στην Εύβοια με τη βοήθεια του ΕΑΜ, όταν η Αθήνα πέρασε στα χέρια των Γερμανών.⁴²

5.2. Η διαφυγή των Εβραίων

Καθώς τον Οκτώβριο του 1943, η γερμανική διοίκηση εγκαθίσταται στη Χαλκίδα, όπου και αναλαμβάνει εξ ολοκλήρου τη διοίκηση της πόλης, δημιουργώντας μια ικανή στρατιωτική δύναμη και μια σειρά από διατάγματα για την εβραϊκή κοινότητα. Με τα γεγονότα αυτά διαφαινόταν δυσοίωνο το μέλλον της

⁴² Κ. Λάμψα- Ι. Σιμπή, *Η Διάσωση. Η σιωπή του κόσμου, η αντίσταση στα γκέτο και στα στρατόπεδα, οι Έλληνες Εβραίοι στα χρόνια της Κατοχής*, Αθήνα 2012, σσ. 334-336.

εβραϊκής κοινότητας, καθώς τα γεγονότα των ομόθησκων της Θεσσαλονίκης αλλά και της υπόλοιπης Ευρώπης με τον εκτοπισμό της εβραϊκής παρουσίας είχαν γίνει ήδη γνωστά, οδηγώντας το μεγαλύτερο εβραϊκό πληθυσμό στη διαφυγή για να αποφύγει τη σύλληψη και τον εκτοπισμό. Πριν από τη φυγή του ο ραββίνος της κοινότητας και ο πρόεδρος αυτής παρέδωσαν στο μητροπολίτη Χαλκίδας, Γρηγόριο Πλειαθό τα πολυτιμότερα ιερά κειμήλια της συναγωγής, για να τα κρύψει όπως και έκανε αψηφώντας τον κίνδυνο.⁴³

Η απομάκρυνση των περισσότερων Εβραίων της Χαλκίδας και η μεταφορά τους στα χωριά της Εύβοιας πραγματοποιήθηκε κατά κύριο λόγο με τη βοήθεια του ΕΑΜ. Υπήρχαν όμως και κάποιες περιπτώσεις Χριστιανικών οικογενειών στα χωριά της Εύβοιας όπου κατέφυγαν εβραϊκές οικογένειες, οι οποίες βοήθησαν αποφασιστικά στην επιβίωση των διωγμένων χωρίς κάποια συγκεκριμένη αμοιβή για τη διαμονή τους, παρόλα αυτά όμως οι Εβραίοι έπρεπε να καλύψουν μόνοι τους τις βιοτικές τους ανάγκες.

Η οικογένεια του Α. Καταλάν του φθινόπωρο του 1943 είχε εγκαταλείψει τη Χαλκίδα και βρήκε καταφύγιο, με τη βοήθεια των ανταρτών στη Στενή Ευβοίας.

Η οικογένεια του Μ. Σ. Μάιση βρήκε με τη βοήθεια των ανταρτών ένα σπίτι για να μείνουν στη βόρεια Στενή Ευβοίας, ενώ ο πατέρας του ήταν διαχειριστής σε μία αποθήκη στην πλατεία του χωριού, που είχαν τα πράγματά τους οι αντάρτες. Περιγράφει ότι στο σπίτι έμεναν δεκαέξι άτομα, η οικογένειά του και η οικογένεια του αδελφού του πατέρα του.

Ο Λ. Λεβής διέφυγε με την οικογένειά του στο χωριό Βάθεια, που σήμερα ονομάζεται Αμάρυνθος, όπου απέχει τριάντα χιλιόμετρα από τη Χαλκίδα.

«Εκεί θυμάμαι ανέλαβε να μας τακτοποιήσει ο φίλος του πατέρα μου Τάσος Φουσέκας, αψηφώντας τους μεγάλους κινδύνους στους οποίους έβαζε το κεφάλι του. Τον κύριο αυτό τον είχε γνωρίσει ο πατέρας μου τον είχε γνωρίσει από το στρατό και είχαν μια φιλική σχέση που αργότερα εξελίχθηκε σε αδερφική. Μαζί μας ήταν η οικογένεια της αδερφής του πατέρα μου Βικτωρίας Κωστή με τα τρία παιδιά της και η γιαγιά μου.»⁴⁴

Όπως αναφέρει αργότερα αποφάσισαν να σκορπιστούν οι οικογένειες και η θεία με τη γιαγιά του πήγαν στο χωριό Βασιλικό, ενώ οι ίδιοι παρέμειναν εκεί.

⁴³ Σ. Παπαστρατής, *ό.π.*, σελ. 116.

⁴⁴ Λ. Λεβής, *ό.π.*, σελ. 26.

« Ο φόβος λοιπόν που υπήρχε να γίνουμε αντιληπτοί από τη γειτονιά αν αρχίζαμε να ξεμυτίζουμε εμείς τα παιδιά, έγινε αφορμή για να αποφασίσουν οι μεγάλοι να μας στείλουν στο σπίτι του κουνιάδου του κ. Τάσου στο Μπούρτζι Χαλκίδας.»⁴⁵

Τονίζει ότι ο χωρισμός με την οικογένειά του διήρκεσε για λίγο διάστημα καθώς ο φίλος του πατέρα του τους βρήκε ένα νέο σπίτι να μείνουν στην περιοχή Μαγούλα. Η ζωή τους συνεχιζόταν μέσα στο άγχος και στην αγωνία για να μη γίνουν αντιληπτοί, ενώ αναφέρει το περιστατικό που του ανάγκασε να φύγουν για την Αθήνα για να κρυφτούν. Ένας φίλος του πατέρα του, ο Χρήστος Τσολάκος τους ειδοποίησε ότι πρόδωσε το μέρος όπου κρύβονταν ένας έμπορος από τη Χαλκίδα, στον οποίο είχε δώσει κάποια εμπορεύματα ο πατέρας του με σκοπό να τα φυλάξει. Η φυγή τους ήταν βιαστική καθώς για ακόμα μία φορά βρίσκονταν σε κίνδυνο.⁴⁶

« Ο πατέρας μου κατέληξε στο ότι η Αθήνα με την πολυκοσμία θα μπορούσε να μας απορροφήσει. Εκεί μας βοήθησαν κάποιοι φίλοι του πατέρα μου, που είχαν εμπορικό κατάστημα στο κέντρο της πόλης. Για την Αθήνα ταξιδέψαμε χωριστά, εγώ με τη μητέρα μου και ο πατέρας μου με την αδερφή μου.»⁴⁷

Όπως περιγράφει, οι φίλοι του τους εφοδίασαν με ταυτότητες για να μπορούν να κυκλοφορούν στην πόλη, καθώς τώρα είχαν νέα ονόματα και ένα διαμέρισμα για να διαμείνουν.⁴⁸

5.3. Οι συνθήκες διαβίωσης στην Εύβοια

Στα χωριά και στα βουνά της Εύβοιας υπήρχαν οι αντάρτες και η Εθνική Αντίσταση, που ήταν αυτοί που ειδοποίησαν τους Εβραίους κάθε φορά που έκαναν επιδρομές οι Γερμανοί, αποδεικνύοντας ότι τα χωριά της Εύβοιας δεν ήταν η πιο ασφαλής λύση για να κρυφτεί ο εβραϊκός πληθυσμός, καθώς όμως οι επιλογές ήταν λίγες και ο κίνδυνος της σύλληψης ήταν ίδιος για όλα τα μέρη ακολουθούσαν τις συμβουλές των ανταρτών.

Σε κάθε μία από τις παραπάνω μαρτυρίες οι πληροφορητές παρουσιάζουν μια σειρά από λεπτομέρειες για τη ζωή τους στα μέρη που είχαν να κρυφτούν με τις οικογένειές τους, περιγράφοντας τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν ως παιδιά, τον τρόπο που βίωναν το χώρο και το χρόνο στα μέρη εκείνα, όπως επίσης και την

⁴⁵ Λ. Λεβής, *ό.π.*, σελ. 29.

⁴⁶ Λ. Λεβής, *Τα μπαούλα της προδοσίας, Θυμάμαι, Η ιστορία ενός διωγμού*, Χαλκίδα 2000, σελ.49.

⁴⁷ Λ. Λεβής, *ό.π.*, σσ. 49-50

⁴⁸ Λ. Λεβής, *ό.π.*, σελ. 51.

απαραίτητη προσοχή που έπρεπε να δίνουν με σκοπό να αποφεύγουν κάθε κίνδυνο. Όλες αυτές οι αναμνήσεις είναι εμπλουτισμένες με σχόλια και από την ενήλική τους ζωή.

«Ανεξάρτητα από τον κίνδυνο που πάντα υπήρχε, ήταν μια πολύ δύσκολη περίοδος και μόνο για το λόγο των σκληρών συνθηκών, στις οποίες δεν είμαστε μαθημένοι.»⁴⁹

Όπως περιγράφει ο Λ. Λεβής η ζωή στην πόλη ήταν δραματικότερη από τη σχετική ελευθερία του χωριού.

«Για τη διατροφή μας στο διάστημα αυτό είχαμε τεράστιες δυσκολίες όπως και στην εξεύρεση βασικών ειδών καθώς δεν μπορούσαμε να κινηθούμε, για το λόγο αυτό μας προσέφεραν βοήθεια η φίλοι μας, ενώ με το διαχειριστικό ταλέντο του πατέρα μου και τι μαγειρικές ικανότητες της μητέρας μου, καταφέραμε και επιβιώσαμε και καλύψαμε τις βιοποριστικές μας ανάγκες.»⁵⁰

Ο Αβραάμ Καταλάν θυμάται τη διαμονή τους στο χωριό Στενή, τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν κάθε φορά που οι Γερμανοί ανέβαιναν στο χωριό για να κυνηγήσουν τους αντάρτες.

«Θυμάμαι, όταν ακούγαμε ότι έρχονται οι Γερμανοί με γεμάτα φορτηγά, για να κυνηγήσουν τους αντάρτες, όλο το χωριό άδειαζε από τους άνδρες και τους νέους και έμεναν μόνο οι γυναίκες και τα παιδιά. Μαζί με τους χωριάτες φεύγαμε και εμείς, ο πατέρας μου, εγώ και ο θεός μου και πηγαίναμε στα βουνά, εκεί όπου ήταν οι αντάρτες για να φυλαχτούμε, ενώ οι γυναίκες μένανε στο χωριό. Τις ντύνανε με χωριάτικα ρούχα και τις έκρυβαν στα σπίτια τους, αλλού τη μητέρα μου και αλλού την αδερφή μου.»⁵¹

Ανασύρει από τη μνήμη του το διάστημα που παρέμειναν εκεί, ενώ αναφέρει ότι πολλές φορές χρειάστηκε να καταφύγουν στο χωριό Στρόπωνες.

Ο Μ. Σ. Μάισης περιγράφει τη διαμονή του στο χωριό της Στενής αναφέροντας τον τρόπο που ζούσαν με την οικογένειά του και τους συγγενείς του, ώστε να αποφύγουν κάποια πιθανή σύλληψη. Στο σπίτι έμεναν δεκαέξι άτομα, ενώ την ημέρα όλοι τους ήταν διασκορπισμένοι σε διαφορετικά σημεία του χωριού, έχοντας ο καθένας τη δική του κρυψώνα και στη συνέχεια όταν σκοτεινίαζε επέστρεφαν όλοι στο σπίτι.

⁴⁹ Λ. Λεβής, *Η καταιγίδα, Θυμάμαι, Η ιστορία ενός διωγμού*, Χαλκίδα 2000, σελ.35.

⁵⁰ Λ. Λεβής, *Η ζωή στο άστυ, Θυμάμαι, Η ιστορία ενός διωγμού*, Χαλκίδα 2000, σελ. 62.

⁵¹ Α. Καταλάν, *Η περιπέτεια αρχίζει*, αυτοβιογραφικό υλικό, Χαλκίδα 1999, σελ. 9.

«Θυμάμαι, καθόμουν με τον αδερφό μου σε ένα μέρος μέχρι να έρθει να μας πάρει η μητέρα μας.»

Ακολουθως αναφέρει ότι οι αντάρτες τους βρήκαν ένα καλύτερο σπίτι στον κάμπο, στον Άγιο Νικόλαο Ευβοίας, όπου και παρέμειναν μέχρι την απελευθέρωση.

«Θυμάμαι, μία μέρα που κρυβόμουν σε ένα χωράφι με καλαμπόκια, ακούω ένα θόρυβο από στρατιωτικές αρβύλες και βλέπω ένα στρατιώτη να έρχεται προς το μέρος μου. Τη στιγμή εκείνη μου κόπηκε η ανάσα καθώς πίστευα ότι θα με δει και θα με πιάσει. Εκείνος όμως με προσπέρασε, χωρίς βέβαια να γίνω αντιληπτός.»

Ο τρόμος που έζησε, μέσα από αυτήν την εμπειρία, του έμεινε ανεξίτηλα γραμμένος στο νου του και για τα επόμενα χρόνια που ακολούθησαν έβλεπε εφιάλτες.

5.4. Η απελευθέρωση της Εύβοιας

Η Χαλκίδα μετά την απελευθέρωση τον Οκτώβριο του 1944, βρέθηκε ρημαγμένη και η εβραϊκή κοινότητα σε δεινή θέση, καθώς πολλά από τα σπίτια είχαν επιταχθεί και τα μαγαζιά είχαν υποστεί καταστροφές, ενώ τα περισσότερα από τα εμπορεύματα είχαν κλαπεί. Από τα μέλη της κοινότητας υπήρχαν λίγοι επιζώντες, που επέστρεψαν στον τόπο τους από το Άουσβιτς, δεκαεπτά από αυτούς που εκτοπίστηκαν δεν γύρισαν, ενώ πολλές οικογένειες είχαν ήδη φύγει για την Παλαιστίνη ή την Αθήνα όπου έμειναν και μετά την απελευθέρωση της Χαλκίδας.

Η οικογένεια του Λ. Λεβή τις ημέρες της απελευθέρωσης βρίσκονταν στην Αθήνα.

«Στην Αθήνα δεν μας κρατούσε πια τίποτα. Δεν βλέπαμε την ώρα της επιστροφής στη Χαλκίδα.»⁵²

Ο Σιών Οβαδίας γεννήθηκε μεταξύ του 1902 με 1904, ήταν περίπου σαράντα ετών την περίοδο της Κατοχής. Ο ίδιος είχε εμπορικό μαγαζί στη Χαλκίδα. Το πρώτο πράγμα που έκανε πριν την είσοδο των Γερμανών στην πόλη ήταν να αφήσει τα εμπορεύματα του σε τρεις χριστιανούς φίλους του, ενώ στη συνέχεια διέφυγε στην Αθήνα. Εκεί τον βοήθησαν κάποιοι φίλοι του βιομήχανοι και τον έστειλαν σε ένα σπίτι τους στο Αγρίνιο, όπου θα μπορούσε να κρυφθεί. Πριν πάει στο Αγρίνιο, έμεινε κάποιες μέρες στην Αθήνα, ενώ κυκλοφορούσε με μία πλαστή ταυτότητα που του

⁵² Λ. Λεβής, *Το νόστιμον ήμαρ, Θυμάμαι, Η ιστορία ενός διωγμού*, Χαλκίδα 2000, σελ. 79.

είχε εκδώσει ο Άγγελος Έβερτ. Στο Αγρίνιο έμεινε μέχρι το τέλος του πολέμου. Είμαι ευγνώμων στο γιο του Ζοζέφ Οβαδία, ο οποίος μου μίλησε για τη ζωή του πατέρα του κατά την περίοδο της Κατοχής περιγράφοντας όλα όσα έμαθε και άκουσε αργότερα από τον ίδιο.

Ο πατέρας μου με το θείο του Σιών Οβαδία ναύλωσαν ένα ταξί της εποχής για να επιστρέψουν.

« Είχαμε μάθει ότι στο σπίτι μας είχε κάνει κατάληψη μία οικογένεια από ένα χωριό έξω από τη Χαλκίδα.»

Περιγράφει ότι είχαν σχεδιάσει να μη δημιουργήσουν σκηνές όταν τους ανακοίνωσαν, ότι δεν επιθυμούν να τους παραδώσουν το σπίτι τους. Τελικά, συμφώνησαν και θα παραλάμβαναν πίσω το σπίτι τους. Η εικόνα του χώρου δε θύμιζε σε τίποτα την προηγούμενη μορφή του. Η μητέρα του ασχολήθηκε με τις εργασίες του νοικοκυριού και ο πατέρας του με το μαγαζί, όπου προσπάθησε να συγκεντρώσει τα εμπορεύματα που είχε αφήσει σε χριστιανούς εμπόρους της Χαλκίδας, πολλοί από τους οποίους έδειξαν τιμότητα και τους τα επέστρεψαν. Όλη η οικογένεια προσπάθησε να ξαναφτιάξει τη ζωή της από την αρχή, ενώ εκείνες τις ημέρες πραγματοποιήθηκε η περιτομή του νέου μέλους της οικογένειας.⁵³

«Θυμάμαι, ότι όταν έφυγαν οι Γερμανοί από τη Χαλκίδα επέστρεψε πρώτα ο πατέρας και ο θείος μου για να φτιάξουν το μαγαζί και το σπίτι που ήταν επιταγμένο. Αργότερα, επέστρεψε όλη η οικογένεια. Ο πατέρας μου βρήκε άδειο το μαγαζί, καθώς είχαν πάρει και τα λιγοστά εμπορεύματα, που είχε αφήσει. Σε αυτήν τη δύσκολη στιγμή, οι χριστιανοί φίλοι του πατέρα μου ανταπέδωσαν τη βοήθεια, που τους είχε προσφέρει παλαιότερα δανείζοντάς του χρήματα και εμπορεύματα για να ξαναφτιάξει το μαγαζί, το οποίο λειτούργησε από την αρχή μαζί με τα εμπορεύματα, τα οποία είχε αφήσει να του τα φυλάζουν.»

Μετά τη λήξη του πολέμου, η οικογένεια του Α. Καταλάν παρέμεινε στο Τελ Αβίβ, όπου είχε αρχίσει μία νέα ζωή.

«Οι γονείς μου εργάζονταν σε εργοστάσιο, ενώ εμένα με είχαν στείλει σε κοινόβιο, τα λεγόμενα κιμπούτς, όπου εκεί μάθαινα τη γλώσσα και έκανα διάφορες εργασίες. Η αδερφή μου επειδή ήταν μικρή σε ηλικία βρισκόταν κοντά στη μητέρα μου.

⁵³Λ. Λεβής, ό.π., σσ. 80-81.

Στο κοινόβιο παρέμεινα για ένα χρόνο και μετά πήγα στην οικογένειά μου, όπου άρχισα να εργάζομαι για να προσφέρω και εγώ κάποιο εισόδημα στην οικογένεια.»

Υποστηρίζει, ότι εργάστηκαν σκληρά για να μπορέσουν να επιβιώσουν. Στο Τελ Αβίβ παρέμειναν δύο χρόνια από το 1944 έως το 1946, καθώς η υγεία των γονιών του είχε κλονιστεί λόγω της αλλαγής του κλίματος. Η ελευθερία που υπήρχε στην Ελλάδα τους οδήγησε πιο εύκολα να πάρουν το δρόμο της επιστροφής και να ξαναφτιάξουν τη ζωή τους στη Χαλκίδα.⁵⁴

5.5. Η νέα ζωή των παιδιών

Το τέλος του πολέμου και συγχρόνως του διωγμού των παιδιών αυτών και των οικογενειών τους έφερε στο προσκήνιο την πραγματικότητα της δεινής κατάστασης, την οποία βίωσαν. Στην προσπάθειά τους λοιπόν να ανταπεξέλθουν στις προσωπικές τους δυσκολίες είχαν να αντιμετωπίσουν και τη γενικότερη θλιβερή εικόνα του περίγυρου τους. Ο φόβος για τα γεγονότα που έζησαν την περίοδο του πολέμου, αποτελούσε κίνητρο για να θελήσουν να αλλάξουν τον τρόπο ζωής τους. Το σχολείο και ο εργασιακός χώρος, αποτελούν καταφύγιο για τα παιδιά αυτά και ένας τρόπος για να εστιάσουν σε ένα καλύτερο μέλλον. Το σχολείο έδωσε τη δυνατότητα στα παιδιά να αποδείξουν ότι έχουν τη δυνατότητα να πετύχουν τους στόχους του και να κρίνονται επί ίσοις όροις μεταξύ των συμμαθητών τους. Η προσπάθεια για καλύτερες σχολικές επιδόσεις αποτελούσε κινητήρια δύναμη για να αφήσουν πίσω τα αρνητικά συναισθήματα, τα οποία έζησαν την περίοδο του διωγμού, αλλά και να γίνουν αποδεκτά σε μια διχασμένη, την περίοδο εκείνη, κοινωνία.

«Όλα όσα πέρασα με ωρίμασαν απότομα, συνειδητοποίησα από μικρή ηλικία ότι έπρεπε να διαβάσω, να δουλέψω σκληρά για να επιβιώσω και να γίνω άριστος χωρίς να νιώθω ντροπή για την ταυτότητά μου. Συνέχισα το σχολείο στη Χαλκίδα. Στην τάξη ήμασταν είκοσι παιδιά, όλων των ηλικιών και αργότερα συνέχισα το γυμνάσιο. Έδωσα εξετάσεις και πέρασα στην Ανωτάτη Εμπορική Σχολή, ενώ αργότερα ασχολήθηκα με το μαγαζί του πατέρα μου.»

Όπως υποστηρίζεται σε ένα άρθρο, τα παιδιά εκείνα, που επέζησαν του Ολοκαυτώματος μπορούσαν να κάνουν εξαιρετικά πράγματα εξαιτίας της ικανότητάς τους να διαχειρίζονται την ψυχή τους, όπως επιθυμούσαν. Παρόλο που, βίωσαν τον

⁵⁴ Α. Καταλάν, *Το ξεκίνημα μιας νέας ζωής*, Αυτοβιογραφικό υλικό, Χαλκίδα 1999, σελ. 24.

τρόμο, την απόγνωση, τον πανικό, τον πόνο, την απελπισία, το θυμό και την ενοχή που ταίριαζε σε ενήλικες όπως ακριβώς και οι ενήλικες μπορούσαν να παγώσουν, να μουδιάσουν και να δείχνουν όπως θέλουν τα συναισθήματά τους, αλλά και να κάνουν τα συναισθήματά τους στο πλαίσιο τους, μη πραγματικά.

Ο Μ. Σ. Μάισης φέρνει στη μνήμη του όλα όσα πέρασε, τις εικόνες και τα περιστατικά, τα οποία βίωσε, όπως και πως για πολλά χρόνια, τα οποία ακολούθησαν, έβλεπε στον ύπνο του εφιάλτες. Υποστηρίζει ότι η ζωή του κινδύνευσε πολλές φορές και πιστεύει ότι ήταν θέλημα Θεού να ζήσει.

Ο Α. Καταλάν, μετά την επιστροφή του από το Τελ Αβίβ στην Ελλάδα και στη Χαλκίδα δε συνέχισε το σχολείο, αλλά εργάστηκε στο εμπορικό μαγαζί του θείου του, καθώς τονίζει ότι βρισκόταν στην ηλικία των δεκαοκτώ ετών και ένιωθε μέσα από την εργασία του, ότι τελικά θα μπορούσε να προσφέρει στην οικογένειά του, να στηριχθεί στις δικές του δυνάμεις να εξελιχθεί ως προσωπικότητα.

«Ελεύθερος πια μετά το 1946, που γυρίσαμε στην Ελλάδα γράφτηκα στον Ορειβατικό Σύλλογο Χαλκίδας, γιατί από τα χρόνια της κατοχής που είχα ανέβει σε πολλά βουνά, αγάπησα πολύ τη φύση και το πράσινο. Ήθελα να περπατήσω ως ελεύθερος πια και να το απολαύσω με όλες του τις ομορφιές, χωρίς το φόβο που έζησα στην περίοδο της Κατοχής.»⁵⁵

Με την επιστροφή των εβραϊκών οικογενειών στις πόλεις τους, από τις οποίες εκδιώχθηκαν, βρήκαν τις επιχειρήσεις τους και τα σπίτια του κατειλημμένα, και έκαναν τεράστιο αγώνα να τα πάρουν πίσω. Επίσης υπήρχαν και οι έμποροι της περιοχής οι οποίοι είχαν εμπιστευθεί, μεγάλο μέρος από τα εμπορεύματά τους, εκ των οποίων μεγάλο μέρος είχε αλλοιωθεί ή ακόμα και χαθεί. Υπό αυτές τις συνθήκες επέστρεψαν στην πόλη τους όπου και έπρεπε να βάλουν σε τάξη το νοικοκυριό τους, αλλά και τις επιχειρήσεις τους.

⁵⁵Α. Καταλάν, *Επίλογος*, αυτοβιογραφικό υλικό, Χαλκίδα 1999, σελ. 26.

ΣΤ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

6.1. Γέννηση, Οικογένεια και Σπουδές του Τσβι (Σεβή) Κόρετς – Τα πρώτα χρόνια της δράσης του.

Ανατρέχοντας στις ιστορικές πηγές για την αναζήτηση στοιχείων σχετικά με τον Τσβι Κόρετς μπορεί κανείς να παρατηρήσει τις ελάχιστες αναφορές που υπάρχουν γύρω από το παρελθόν του πριν την ανάληψη των καθηκόντων του αρχираββίνου στην εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης, αναφορές που συνδέονται με τις σπουδές του, την οικογενειακή του κατάσταση και γενικότερα τη ζωή του πριν τη μετάβαση στη Θεσσαλονίκη. Από αυτές τις ελάχιστες πηγές λοιπόν μαθαίνει κανείς πως ο αρχираββίνος Κόρετς γεννήθηκε στις 2 Ιουνίου 1894 στην πόλη Rzeszów της επαρχίας της Γαλικίας, η οποία τότε ήταν μέρος της Αυστροουγγαρίας (σήμερα αποτελεί κομμάτι της Πολωνίας). Ο Κόρετς καταγόταν από οικογένεια Ασκενάζυ Εβραίων, η οποία, σύμφωνα με προφορική μαρτυρία του γιού του, Άριε, αφανίστηκε κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, με μόνους διασωθέντες τον ίδιο και έναν ξάδελφό του· όπως τονίζεται χαρακτηριστικά, δεν υπήρξε κανείς διασωθείς από την εβραϊκή κοινότητα της πόλης.

Όσον αφορά τις σπουδές που είχε λάβει ο αρχираββίνος Κόρετς, οι πηγές τον θέλουν να έρχεται στην Αυστρία μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και να σπουδάζει στην Ραββινική Σχολή της Βιέννης. Επιπλέον, σπούδασε φιλοσοφία και σημιτικές γλώσσες στην Ανώτερη Σχολή Επιστήμης του Εβραϊσμού η οποία είχε την έδρα της στο Βερολίνο, λαμβάνοντας τον τίτλο του διδάκτορος στο εν λόγω αντικείμενο, αλλά και στο Ινστιτούτο Ανατολικών Σπουδών του Αμβούργου⁵⁶. Κατά την παραμονή του στην γερμανική πρωτεύουσα, όπου σε ηλικία τριάντα οκτώ ετών υπηρετούσε ως ραββίνος (1928-1932), ο Κόρετς διακρινόταν για τον ιδεαλισμό του και την προσκόλλησή του στους σκοπούς του ιουδαϊσμού, ενώ τόσο εκείνος όσο και η γυναίκα του λογαριάζονταν από την εκεί κοινότητα ως ευσυνειδητοί Εβραίοι⁵⁷. Ως επί το πλείστον λοιπόν, ο Κόρετς είχε λάβει μια κατά βάση γερμανική παιδεία, η οποία θα έπαιζε καθοριστικό ρόλο στην μετέπειτα πορεία και δράση του.

Άλλες αναφορές γύρω από το γνωστικό του υπόβαθρο θέλουν τον Κόρετς να διακρινόταν για την έντονη φιλομάθειά του, καθώς ήταν γνώστης επτά γλωσσών,

⁵⁶ M. Rozen, «Jews and Greeks Remember Their Past : The Political Career of Tzevi Koretz (1933-1943),» στο: *Jewish Social Studies*. τχ.12, United States 2005, σσ. 111-166.

⁵⁷ D. Naar. *Jewish Salonica. Between the Ottoman Empire and Modern Greece*. Stanford 2016, σελ. 123.

ανάμεσα στις οποίες συμπεριλαμβάνονταν τα ελληνικά και η γλώσσα λαντίνο, η γλώσσα των Σεφαραδιτών Εβραίων. Παράλληλα, αρκετοί ιστορικοί τον χαρακτήριζαν ως ένα χαρισματικό άνθρωπο που είχε την ικανότητα να προσαρμόζεται στις ισχύουσες καταστάσεις⁵⁸. Ένα ακόμη χαρακτηριστικό της προσωπικότητας του Κόρετς που τονίζεται στις διάφορες πηγές είναι αυτό της ρητορικής του δεινότητας· ο αρχираββίνος, από τα πρώτα κίολας βήματα της πορείας του, ήταν ικανός να κεντρίσει την προσοχή του πλήθους, κάτι που είχε σαν αποτέλεσμα τη συγκέντρωση μεγάλου αριθμού ατόμων στις ομιλίες που έδινε κατά καιρούς στα διάφορα σαλόνια των ευρωπαίων Εβραίων⁵⁹.

Σε άρθρο του Ισαάκ Καμπελή που δημοσιεύτηκε στο φύλλο της 20^{ης} Αυγούστου 1933 στην εφημερίδα *Το Φως* με αφορμή την ανάληψη των καθηκόντων του ραββίνου της κοινότητας της Θεσσαλονίκης από τον Κόρετς αναφέρεται για εκείνον πως ήταν ένας νέος που διακατεχόταν από σύγχρονες ιδέες, είχε απαλλαγεί από κάθε είδους προκατάληψη, ήταν βαθύτατα και πολύπλευρα μορφωμένος, είχε λάβει ευρωπαϊκή κατάρτιση και είχε διαμορφώσει ευρύτατες αντιλήψεις γύρω από επίκαιρα ζητήματα. Επιπρόσθετα, ο Κόρετς διακρινόταν από πλούσιο έργο και έντονη δράση, στοιχεία που θα πρέπει να εξετάζονται συνδυαστικά με τις έμφυτες κλίσεις του και τα φυσικά του χαρίσματα⁶⁰. Η διαπίστωση αυτή μπορεί να επαληθευτεί από το γεγονός πως μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα από την εγκατάστασή του στην πόλη της Θεσσαλονίκης ο Κόρετς κατάφερε να προσαρμοστεί στις νέες συνθήκες ζωής και στις ανάγκες της κοινότητας.

Η περίοδος της ραββινείας του Κόρετς στο Βερολίνο συνέπεσε χρονικά με την απαρχή μιας νέας εποχής για την παγκόσμια ιστορία, εποχή που επρόκειτο να επηρεάσει άμεσα και το εβραϊκό έθνος. Το ναζιστικό κίνημα κέρδιζε ολοένα και περισσότερο έδαφος προς την εξουσία, με τις ιδέες του Αδόλφου Χίτλερ να γνωρίζουν ολοένα και μεγαλύτερη απήχηση στην ευρύτερη γερμανική κοινωνία, με τις μεταπολεμικές ζυμώσεις να είναι συνεχείς και τις συγκρούσεις ανάμεσα στις μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις για την διασφάλιση των συμφερόντων τους αναπόφευκτες. Η απώλεια της εμπιστοσύνης της Γερμανίας στην ικανότητα της Κοινωνίας των Εθνών να διασφαλίσει τα δικαιώματα των Γερμανών που

⁵⁸Κ. Λάμψα & Ι. Σιμπή, *Η Διάσωση. Η σιωπή του κόσμου, η αντίσταση στα γκέτο και τα στρατόπεδα, οι Έλληνες Εβραίοι στα χρόνια της κατοχής*, Θεσσαλονίκη 2012, σελ. 227.

⁵⁹Μ. Kahn. *Le rabbin de Salonique*. Paris 2010, σελ. 30.

⁶⁰Γ. Γκλαρνέτατζης, «Ογδόντα χρόνια πριν ο Τσβί Κόρετς αναλαμβάνει καθήκοντα (1933),» Άρθρο δημοσιευμένο στις 20-08-2013.

κατοικούσαν εκτός των γερμανικών εδαφών, η απόρριψη από μεριάς της των συνόρων που είχαν καθοριστεί σύμφωνα με την συνθήκη των Βερσαλλιών (1919) και η επιδίωξη του εδαφικού αναθεωρητισμού υπήρξαν το εφαλτήριο της ολοκληρωτικής αποκήρυξης του όλου συστήματος που είχε συσταθεί για την προστασία των μειονοτικών δικαιωμάτων και της διεθνούς νομικής προστασίας που είχε δημιουργηθεί από την Κοινωνία των Εθνών⁶¹.

Σύμφωνα με τα λεγόμενα ενός συμφοιτητή του Κόρετς στο Βερολίνο, το γεγονός ότι ο αρχιραββίνος προερχόταν από μια οικογένεια Εβραίων της Ανατολικής Ευρώπης που φοίτησε στην Ανώτερη Σχολή Επιστήμης του Εβραϊσμού πιθανόν να επηρέασε σε μεγάλο βαθμό την στάση του απέναντι στα πολιτικά γεγονότα της εποχής, και ακόμη περισσότερο στον επικείμενο διωγμό των εβραϊκών πληθυσμών. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά, τα άτομα όπως ο Κόρετς προέρχονταν από ένα περιβάλλον εντός του οποίου εφαρμοζόταν το εκπαιδευτικό σύστημα της γιεσίβα (yeshiva), δηλαδή ενός συστήματος όπου δινόταν ιδιαίτερη βαρύτητα στη μελέτη των παραδοσιακών θρησκευτικών κειμένων, πρωτίστως του Ταλμούδ και της Τορά και διακρίνονταν για την υψηλή νοημοσύνη τους αλλά ταυτόχρονα και για την αφέλειά τους επί των πολιτικών ζητημάτων. Ως εκ τούτων, κατανοούσαν ελάχιστα την πραγματική φύση του ναζιστικού κινήματος και των θέσεών του απέναντι στους Εβραίους. Ενδεικτικό είναι μάλιστα το περιστατικό που θέλει τον Κόρετς, αφού έχει αναλάβει τα καθήκοντα της ραββινείας στη Θεσσαλονίκη, να παραμένει αμήχανος και να μην απαντά στην ερώτηση τι θα έκανε αν έρχονταν οι Ναζί στην πόλη, κάτι που έκανε πολλούς να ισχυριστούν πως ο Κόρετς ήταν ουσιαστικά ένας αδύναμος χαρακτήρας⁶². Η άποψη αυτή φέρνει για ακόμη φορά στην επιφάνεια τις αντικρουόμενες απόψεις που είχαν εκφραστεί γύρω από το πρόσωπο του Κόρετς.

Συνοψίζοντας τα όσα στοιχεία παρουσιάστηκαν γύρω από τη ζωή και το γνωστικό υπόβαθρο του αρχιραββίνου Κόρετς, γίνεται αρχικά εμφανής η ευρύτητα του πνεύματός του, δεδομένου του γεγονότος πως ήταν ένας εξαιρετικά μορφωμένος άνθρωπος που διακατεχόταν από μια ακόρεστη δίψα για μάθηση. Επιπλέον, η φοίτησή του σε εκπαιδευτικά ιδρύματα βαρύνουσας σημασίας για τον εβραϊσμό και η κατάρτιση που είχε λάβει μαρτυρούν όχι μόνο τη φιλομάθειά του αλλά και την βαθύτερη ανάγκη του να εξελιχθεί, αποκτώντας ως επί το πλείστον σημαντικές

⁶¹M. Mazower, *Η Αυτοκρατορία του Χίτλερ. Ναζιστική Εξουσία στην κατοχική Ευρώπη*, Αθήνα 2009, σελ. 39.

⁶²S. Bowman, *The Agony of Greek Jews 1940-1945*. Stanford 2009 σσ. 62-63.

περγαμηνές που θα του εξασφάλιζαν την καθολική αποδοχή από την εβραϊκή κοινότητα. Σε γενικές γραμμές λοιπόν, θα μπορούσε να ειπωθεί πως ο Κόρετς παρά τις όποιες συντηρητικές, σχεδόν φονταμενταλιστικές καταβολές του, τόσο σε οικογενειακό όσο και σε εκπαιδευτικό υπόβαθρο, ήταν μια προσωπικότητα που διαπνεόταν από ένα ανοικτό πνεύμα, συνθήκη που εξασφάλιζε την καθολική εκτίμηση των ομοθρήσκων του.

6.2. Ο Κόρετς αρχираββίνος της Εβραϊκής κοινότητας Θεσσαλονίκης

Το Νοέμβριο του 1932 και ενώ ο Κόρετς βρισκόταν στην πόλη του Βερολίνου, παρακινούμενος από σημαντικές προσωπικότητες του εβραϊσμού στη Γερμανία όπως ο Kurt Blumenfeld, πρόεδρος της Σιωνιστικής Ένωσης του Βερολίνου, ο αναγνωρισμένος ραββίνος Leo Baeck, και ο καθηγητής στην Ανώτερη Σχολή Επιστήμης του Εβραϊσμού Ismar Elbogen, έθεσε υποψηφιότητα για την πλήρωση της θέσης του αρχираββίνου στην πόλη της Θεσσαλονίκης⁶³. Η θέση αυτή είχε παραμείνει κενή από το 1923, όταν ο τελευταίος Σεφαραδίτης αρχираββίνος Μπεντζιόν Ουζιέλ έφυγε για την Παλαιστίνη προκειμένου να λάβει τη θέση του αρχираββίνου της Ιερουσαλήμ. Στο πλαίσιο αυτό, η εβραϊκή κοινότητα της πόλης, η οποία αποτελείτο ως επί το πλείστον από Σεφαραδίτες Εβραίους, αποφάσισε να στραφεί στην Ευρώπη προκειμένου να αναπληρώσει αυτό το κενό, δείχνοντας ιδιαίτερη προτίμηση σε άτομα που προέρχονταν από την Πολωνία και που μπορούσαν να διεκπεραιώσουν το ρόλο του πνευματικού καθοδηγητή της⁶⁴.

Κατά την πρώτη επίσκεψη του Κόρετς στη Θεσσαλονίκη το 1933 εγέρθηκαν σοβαρά ζητήματα που είχαν να κάνουν με την καταγωγή του υποψήφιου ραββίνου· το γεγονός ότι ο Κόρετς ήταν ένας Ασκενάζυ Εβραίος έκανε πολλούς να αναρωτηθούν με ποιο τρόπο θα καταφέρει να επιβληθεί και να ασκήσει τα διοικητικά του καθήκοντα σε μια κοινότητα κατά βάση Σεφαραδιτών Εβραίων. Ως εκ τούτου, όλες οι εβραϊκές πληθυσμιακές ομάδες που κατοικούσαν στην πόλη, οι Εβραίοι της Ανατολής, το εκπαιδευτικό δίκτυο της Αλιάνς και οι Εβραίοι κομμουνιστές εξέφρασαν τις αντιρρήσεις τους για την ενδεχόμενη πρόσληψη του Κόρετς. Ο βαθμός των επιφυλάξεων που διατηρούσαν οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης προς το πρόσωπο

⁶³ D. Naar, *ό.π.*, σελ. 123.

⁶⁴ B. Wasserstein, *On The Eve, The Jews of Europe before the Second World War*, London 2012, σελ. 116.

του Κόρετς αντανακλάται στις απόψεις του διευθυντή της Αλιάνς, Ζοζέφ Νεχαμά, ο οποίος ισχυριζόταν την ύπαρξη αγεφύρωτων πνευματικών διαφορών ανάμεσα στους Σεφαραδίτες και τους Ασκενάζυ Εβραίους, ισχυρισμός που ενισχυόταν από το γεγονός ο Κόρετς δεν ήταν φυσικός ομιλητής της ρομανικής εβραϊκής και δεν θα μπορούσε να εμπλακεί με το εβραϊκό πλήθος τόσο με την καρδιά όσο και με την ψυχή του⁶⁵.

Παρά τις όποιες αντιδράσεις για τον επικείμενο διορισμό του, πολλοί ήταν εκείνοι που είδαν στο πρόσωπο του Κόρετς ένα κατάλληλο πρόσωπο που θα μπορούσε να λειτουργήσει σαν συνδετικός κρίκος ανάμεσα στον ελληνικό εβραϊσμό και τη Δύση. Αυτός ήταν και ο λόγος που σε σύντομο χρονικό διάστημα κατευνάστηκαν τα πνεύματα που αντιμάχονταν την παρουσία του Κόρετς στην κοινότητα και την ανάληψη της θρησκευτικής ηγεσίας από αυτόν. Σε τελικό επίπεδο, ο Κόρετς έγινε αποδεκτός από όλες τις εβραϊκές ομάδες που απάρτιζαν την κοινότητα, ενώ οι Σιωνιστές τον υπολόγιζαν ως μέλος τους. Ωστόσο, παρά τις όποιες υποχωρήσεις και την αποδοχή που τελικά γνώρισε, η επίσημη πρόσληψή του καθυστέρησε αρκετά, μέχρι εκείνος να υποβάλλει γραπτή δήλωση ότι θα μακρύνει τη γενειάδα του σύμφωνα με το ανατολίτικο στυλ. Στην πραγματικότητα όμως, η πρόσληψη του Κόρετς καθυστέρησε προκειμένου να εκτονωθεί ως ένα βαθμό το εκρηκτικό κλίμα που υπήρχε ανάμεσα στους Έλληνες και τους Εβραίους⁶⁶.

Η αναζήτηση νέου ραββίνου για την πλήρωση της θέσης μετά την από δεκαετίας αποχώρηση του αρχираββίνου Ουζιέλ λάμβανε χώρα σε μια ιδιαίτερα τεταμένη περίοδο. Μόλις δύο χρόνια πριν, το 1931, μια ομάδα ταραχοποιών στοιχείων λεηλάτησε την εβραϊκή συνοικία του Κάμπελ, προκαλώντας ανεπανόρθωτες ζημιές. Ωστόσο, το ζήτημα στην προκειμένη περίπτωση δεν ήταν οι βλάβες που προκλήθηκαν στη λειτουργικότητα της συνοικίας, όσο ο βαθύτερος λόγος που οδήγησε τους εμπρηστές σε αυτή την πράξη. Πολλοί λοιπόν είναι εκείνοι που συσχετίζουν την επίθεση στο Κάμπελ με την αύξηση των κρουσμάτων αντισημιτισμού που σημειωνόταν παράλληλα την εποχή εκείνη στην Ευρώπη. Στην προκειμένη περίπτωση, τα φαινόμενα βίας ενάντια στους εβραίους κατοίκους της Θεσσαλονίκης υποκινήθηκαν μέσα από τις δημοσιεύσεις της εφημερίδας *Μακεδονία*

⁶⁵ D. Naar, *ό.π.*, σσ. 163-164.

⁶⁶ M. Rozen, «Jews and Greeks Remember Their Past: The Political Career of Tzevi Koretz (1933-1943),» στο: *Jewish Social Studies*, τχ.12, United States 2005, σσ. 111-166.

οι οποίες υποστήριζαν τον αντισημιτισμό και έδιναν βήμα σε ακροδεξιές ομάδες, όπως αυτή της Τρία Ύψιλον⁶⁷.

Ένα άλλο σημαντικό ζήτημα που αντιμετώπιζε τόσο η κοινότητα της Θεσσαλονίκης όσο και οι απανταχού Εβραίοι ανά την Ελλάδα ήταν αυτό της απαγόρευσης συμμετοχής στα κοινοτικά δρώμενα όσων εξ αυτών δεν κατείχαν την ελληνική υπηκοότητα. Επρόκειτο για ένα μέτρο που αποτελούσε φυσική συνέχεια του προϋπάρχοντος νόμου 2456/1920, ο οποίος προέβλεπε την απαγόρευση της συμμετοχής των Ισραηλιτών που δεν είχαν λάβει την ελληνική υπηκοότητα στη διαχείριση των κοινοτικών υποθέσεων για ένα χρονικό διάστημα της τάξης των δέκα ετών. Παρά το γεγονός ότι η μακεδονική διοίκηση Γονατά κατάφερε να έρθει σε συμβιβασμό με την εβραϊκή ηγεσία, το θέμα αυτό αντιμετωπίστηκε με ειρωνικό τρόπο από τη *Μακεδονία* η οποία έκανε λόγο για «υπερβολική επιείκεια» του διοικητή απέναντι στην εβραϊκή κοινότητα⁶⁸.

Τέλος, αναφορά θα πρέπει να γίνει και στο ζήτημα των εβραϊκών νεκροταφείων το οποίο ταλάνιζε την κοινότητα ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1920. Η πρόθεση του πολεοδόμου Hebrard να συμπεριλάβει χώρους των νεκροταφείων στο μεγάλο σχέδιο ανοικοδόμησης της πόλης για την δημιουργία του πανεπιστημίου αλλά και για τη μετατροπή τους σε μεγάλα πάρκα. Μπροστά σε αυτή την πρόθεση, η κοινότητα έκανε λόγο για μια τεχνητή αναταραχή που υποστηριζόταν από διάφορα στοιχεία, ενώ παράλληλα διαμαρτυρήθηκε έντονα στο ενδεχόμενο απαλλοτρίωσης των μεγάλων αυτών χώρων, τη μεταφορά των λειψάνων σε άλλο χώρο και τη δημόσια χρήση του χώρου καθώς είχε έντονους δεσμούς με αυτούς. Το πρόβλημα με το νεκροταφείο έγινε πιο έντονο το 1930, όταν πέρα από τις προβλέψεις χρήσης των χώρων των νεκροταφείων για την επέκταση των πανεπιστημιακών εγκαταστάσεων έγινε λόγος για αξιοποίηση των εκτάσεων για την κατασκευή προσφυγικής συνοικίας⁶⁹.

Το σχέδιο αυτό επικυρώθηκε με τα βουλεύματα της 4^{ης} Αυγούστου 1930 και της 21^{ης} Μαρτίου 1934 που προέβλεπαν την πραγματοποίηση της απαλλοτρίωσης χωρίς την απόδοση κάποιας αποζημίωσης· ωστόσο, κανένα εξ αυτών δεν εφαρμόστηκε άμεσα. Σημαντικές εξελίξεις γύρω από το ζήτημα του εβραϊκού νεκροταφείου θα σημειωθούν κατά το διάστημα 1936-1937, όταν 33.000

⁶⁷ B. Pierron, *Εβραίοι και Χριστιανοί στη Νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα 2004, σελ.209.

⁶⁸ B. Pierron, *ό.π.*, σελ. 212.

⁶⁹ B. Pierron, *ό.π.*, σσ. 236-238.

τετραγωνικά μέτρα από το χώρο του νεκροταφείου θα παραχωρηθούν σταδιακά στο πανεπιστήμιο για την κάλυψη των κτιριακών του αναγκών. Το 1938 θα λάβει χώρα η μεταφορά των λειψάνων από την απαλλοτριωμένη ζώνη, ενώ τέσσερα χρόνια μετά από αυτή την απόφαση το ζήτημα του νεκροταφείου θα λάβει τέλος με την σχεδόν ολοκληρωτική καταστροφή του⁷⁰.

Μέσα σε αυτό το εξαιρετικά δυσάρεστο κλίμα για την εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης, ο Κόρετς θα αναλάβει τα καθήκοντα του αρχираββίνου στις 20 Αυγούστου του 1933. Όπως αναφέρεται σε άρθρο της εφημερίδας *Το Φως* που δημοσιεύτηκε την προηγούμενη μέρα (19 Αυγούστου) η πανηγυρική τελετή της τοποθέτησης του αρχираββίνου θα λάμβανε χώρα στην συναγωγή Μπεθ Σαούλ η οποία είχε χτιστεί στις αρχές του 20^{ου} αιώνα με χρήματα της Φακίμα Μοδιάνο, κόρης του γνωστού στην πόλη τραπεζίτη και κτηματία Σαούλ Μοδιάνο, του οποίου το όνομα έφερε, και που λειτουργούσε σαν κεντρική συναγωγή της πόλης μετά την καταστροφή της Μεγάλης Χάβρας κατά τη διάρκεια της μεγάλης πυρκαγιάς του 1917⁷¹.

Σε άρθρο που δημοσιεύτηκε στο *Φως* την επομένη της τοποθέτησης του Κόρετς στην αρχираββινεία (21 Αυγούστου 1933) αναφέρεται με κάθε λεπτομέρεια το τυπικό που ακολουθήθηκε κατά τη διάρκεια της τελετής. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται πως στην τελετή ανάληψης καθηκόντων παρέστησαν εκπρόσωποι της στρατιωτικής και θρησκευτικής ηγεσίας της Θεσσαλονίκης, καθώς επίσης και το διοικητικό συμβούλιο της Ισραηλιτικής Κοινότητας, οι ραββίνοι όλων των συναγωγών αλλά και πλήθος κόσμος. Ιδιαίτερη δε εντύπωση προκάλεσε στους παριστάμενους το γεγονός ότι ο Κόρετς εκφώνησε τον πρώτο του λόγο σε τρεις γλώσσες, στα ελληνικά, στα λαντίνο και στα αρχαία ιουδαϊκά, αποκαλύπτοντας με τον τρόπο αυτό τόσο την ευρυμάθειά του όσο και τις γνωστικές του ικανότητες, αν αναλογιστεί κανείς πως μέχρι και δύο μήνες πριν από την τοποθέτησή του στη θέση αυτή δεν ήξερε τίποτε από τις δύο πρώτες προαναφερθείσες γλώσσες⁷².

Πέρα από τα απτά προβλήματα της κοινότητας τα οποία έπρεπε να επιλύσει ο Κόρετς μετά την ανάληψη των αρμοδιοτήτων του, εγέρθηκαν σοβαρά ζητήματα από την πλευρά των άλλων προκρίτων αλλά και του ποιμνίου του τα οποία αφορούσαν τον τρόπο ζωής του αρχираββίνου. Πέρα από τη διαφορά νοοτροπίας που

⁷⁰ B. Pierron, *ό.π.*, σσ. 238-239.

⁷¹ Γ. Γκλαρνέτατζης, *Στιγμές Σαλονίκης Θερινές*, Θεσσαλονίκη 2016, σσ. 95-96.

⁷² Γ. Γκλαρνέτατζης, *ό.π.*, σελ. 96.

χαρακτήριζε τον εσκενάζυ Εβραίο Κόρετς από τον σεφαραδίτικο πληθυσμό της κοινότητας της Θεσσαλονίκης, αρνητικές αναφορές είχαν γίνει σχετικά με τον υψηλό μισθό που εκείνος λάμβανε καθώς επίσης και για τον πολυτελή τρόπο ζωής που ακολουθούσε. Την ίδια στιγμή, η επιλογή του Κόρετς να προβεί σε έλεγχο των συναλλαγών που είχαν πραγματοποιηθεί από μέλη των συμβουλίων ορισμένων συναγωγών δημιούργησε αντιδράσεις στο πρόσωπό του⁷³.

Ολοκληρώνοντας, μερική μνεία πρέπει να γίνει και στο γεγονός πως ο αρχираββίνος είχε καλλιεργήσει στενές σχέσεις με το πολιτικό και κοινωνικό κατεστημένο της εποχής του, ένα ακόμη στοιχείο που έκανε πολλούς Εβραίους της Θεσσαλονίκης να διατηρήσουν αμφιβολίες γύρω από την προσωπικότητά του. Οι φιλικές σχέσεις που απέκτησε ο Κόρετς με τον Γεώργιο Β΄ μετά την επιστροφή του στον ελληνικό θρόνο το 1935 αλλά και με τον δικτάτορα Μεταξά που ανέλαβε την ηγεσία της χώρας το 1934 ήταν η αιτία που αν και πολλοί τάχθηκαν απέναντί του και προσπάθησαν να τον επιβουλευτούν, εν τέλει δεν τα κατάφεραν⁷⁴. Για τις σχέσεις που αναπτύχθηκαν ανάμεσα στον Κόρετς και σε εξέχοντα πρόσωπα της πολιτικής και της κοινωνίας της Ελλάδας εκείνης της εποχής γίνεται λόγος στο επόμενο κεφάλαιο.

⁷³ M. Rozen, *ό.π.*, σσ. 133-135.

⁷⁴ M. Rozen, *ό.π.*, σσ. 136-137.

Ζ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

7.1. Οι σχέσεις του Κόρετς με το ελληνικό πολιτικό και κοινωνικό κατεστημένο της εποχής

Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο σημείο της παρούσας εργασίας, η ανάληψη των καθηκόντων της αρχιραββινείας από τον Τσβι Κόρετς πραγματοποιήθηκε σε μια ιδιαίτερα ευαίσθητη περίοδο για τον εβραϊκό πληθυσμό της Ελλάδας. Τα έντονα αισθήματα αντισημιτισμού που είχαν αναπτυχθεί στο διάστημα 1924-1935, δηλαδή καθ' όλη σχεδόν τη διάρκεια της πρωθυπουργίας του Ελευθερίου Βενιζέλου, έκαναν πολλούς Εβραίους να αναπτύξουν αισθήματα ανακούφισης μετά την απομάκρυνση αυτού από την πρωθυπουργία της χώρας⁷⁵, απομάκρυνση που επήλθε τόσο από την επιστροφή του βασιλιά Γεωργίου Β΄ ύστερα από τη διεξαγωγή του νόθου δημοψηφίσματος του Γεωργίου Κονδύλη το 1935 όσο και από την ήττα που υπέστη το κόμμα των Φιλελευθέρων στις γενικές εκλογές του Ιανουαρίου του 1936⁷⁶.

Στις 4 Αυγούστου του 1936 έμελε να γραφτεί μια από τις σημαντικότερες σελίδες της νεότερης ελληνικής ιστορίας, η άνοδος του Ιωάννη Μεταξά στην ηγεσία της χώρας μέσα από την επιβολή δικτατορίας στα πρότυπα των αντίστοιχων καθεστώτων που είχαν εγκαθιδρυθεί στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες εκείνη την εποχή. Η εξέλιξη αυτή έτυχε θερμής αποδοχής από το σύνολο των Εβραίων της Ελλάδας, οι οποίοι έβλεπαν στο πρόσωπό του έναν παράγοντα που διάκειται με ουδετερότητα ή ακόμη και με αισθήματα υποστήριξης προς αυτούς, μιας και στο φλέγον ζήτημα της εφαρμογής των φυλετικών νόμων και του περιορισμού, έως και αποκλεισμού, των Εβραίων από την δημόσια ζωή, εκείνος αποφάσισε να τηρήσει μια μετριοπαθή στάση εν συγκρίσει με τα υπόλοιπα ευρωπαϊκά καθεστάτα⁷⁷.

Η μετριοπαθής στάση του Μεταξά απέναντι στον πληθυσμό των Ελλήνων Εβραίων εντοπίζεται μέσα στις πρώτες κινήσεις που πραγματοποίησε μετά την ανάληψη της εξουσίας. Πιο συγκεκριμένα, ένα μήνα μετά το πραξικόπημα ο δικτάτορας πραγματοποίησε επίσκεψη στην πόλη της Θεσσαλονίκης θέλοντας να κάνει γνωστή στον εβραϊκό πληθυσμό τη στάση που θα τηρούσε η κυβέρνησή του

⁷⁵ K.E. Fleming, *Ιστορία των Ελλήνων Εβραίων*, Αθήνα 2009, σσ. 157-158.

⁷⁶ Θ. Βερέμης & Γ. Κολιόπουλος, *Ελλάς, η σύγχρονη συνέχεια. Από το 1821 μέχρι σήμερα*. Αθήνα 2006 σσ. 378-379.

⁷⁷ K.E. Fleming, *ό.π.*, σσ. 157-158.

απέναντι στην συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα. Μέσα από τις δηλώσεις του ο Μεταξάς καθυσήχασε τους Εβραίους εκφράζοντας μέσα από αυτές φιλοσημιτικά αισθήματα, γεγονός πρωτόγνωρο για έναν εκπρόσωπο αυταρχικού καθεστώτος. Η πρωτοφανής στάση που τήρησε ο Μεταξάς απέναντι στην εβραϊκή έγινε αντικείμενο σχολιασμού ακόμα και από τον τύπο με το εβδομαδιαίο σιωνιστικό έντυπο *Renassencia Djudia* να περιλαμβάνει σε έκδοσή του ένα εκτενές άρθρο για την επίσκεψη του δικτάτορα στην πόλη το οποίο αντικατόπτριζε τον ενθουσιασμό και την υποστήριξή του στο πρόσωπό του⁷⁸.

Η ιδιαίτερα θερμή υποδοχή και αποδοχή που γνώρισε ο Ιωάννης Μεταξάς από την εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης μόνο τυχαία δεν μπορεί να θεωρηθεί. Ο αρχιραββίνος Κόρετς, ένας άνθρωπος που διακρινόταν για την έντονη διορατικότητά του, είχε αρχίσει να προλειαίνει το έδαφος για την ανάπτυξη μιας φιλομεταξικής στάσης από τους Θεσσαλονικείς Εβραίους έναν μήνα πριν την άνοδο του δικτάτορα στην εξουσία της χώρας. Κατά τη διάρκεια επίσκεψης του βασιλιά Γεωργίου Β΄ στην Θεσσαλονίκη που έλαβε χώρα στις 26 Ιουνίου του 1936 πραγματοποιήθηκε με πρωτοβουλία του Κόρετς μια τιμητική τελετή στο πρόσωπο του βασιλιά στο χώρο της συναγωγής. Στην τελετή αυτή, ο αρχιραββίνος εκφώνησε μια ειδική προσευχή που ο ίδιος είχε συνθέσει στην ελληνική γλώσσα υπέρ της υγείας και της ευημερίας τόσο του βασιλιά όσο και του Μεταξά, διακηρύσσοντας παράλληλα την αφοσίωση της κοινότητας στην πατρίδα⁷⁹.

Τα φίλα αισθήματα που έτρεφε ο Κόρετς προς την δικτατορία Μεταξά έγιναν εμφανή αρκετές φορές σε όλο το διάστημα της ύπαρξής της, δηλαδή μέχρι και το 1941. Ενδεικτικά αναφέρεται η εκφώνηση ενός στομφώδους εγκωμιαστικού λόγου από μέρος του το 1937 κατά τη διάρκεια της λειτουργίας στη συναγωγή Μπεθ Σαούλ για τον εορτασμό της επετείου της 25^{ης} Μαρτίου. Για αρκετούς μελετητές, αυτός ο λόγος που εκφώνησε ο Κόρετς αποτελεί ένα χαρακτηριστικό δείγμα της προσωπικότητας του αρχιραββίνου και της δουλοπρέπειας που τον διέκρινε, η οποία, αν και επιτασσόταν από την ατμόσφαιρα και τις περιστάσεις της εποχής, δεν έπαυε να ενοχλεί την πλειοψηφία των μελών της κοινότητας. Μνεία ωστόσο θα πρέπει να γίνει και στις επιτυχημένες προσπάθειες προσέγγισης από πλευράς Κόρετς της ορθόδοξης εκκλησίας, επιτυχία που αποδεικνύεται μέσα από το λόγο που εκφώνησε ο τιμώμενος

⁷⁸ B. Pierron, *Εβραίοι και Χριστιανοί στη Νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα 2004, σελ. 251.

⁷⁹ K.E. Fleming, *ό.π.*, σελ. 159.

στη συναγωγή της Βέροιας Μητροπολίτης Βέροιας και Ναούσης Πολύκαρπος το Πάσχα του 1937⁸⁰.

Αυτό που θα πρέπει να γίνει σαφές και κατανοητό όσον αφορά τις σχέσεις που ανέπτυξε ο Κόρετς με τους πολιτικούς και τους κοινωνικούς φορείς του κράτους είναι πως ο αρχираββίνος προσπάθησε σε μεγάλο βαθμό να προσεταιριστεί τα υψηλά ιστάμενα πρόσωπα της κρατικής και θρησκευτικής εξουσίας προκειμένου να «διαφυλάξει τα νώτα» της εβραϊκής κοινότητας, αλλά και να βρει λύσεις στα μακροχρόνια προβλήματα που την ταλάνιζαν, αποκαθιστώντας ως ένα βαθμό και την αρνητική εντύπωση που είχε σχηματιστεί για το πρόσωπό του από την πρώτη μέρα που ανέλαβε τα καθήκοντά του. Τα άμεσα αποτελέσματα της σύμπλευσης του Κόρετς με την κυβέρνηση Μεταξά μπορούν να εντοπιστούν αρχικά στην επίλυση του ζητήματος του εβραϊκού νεκροταφείου της Θεσσαλονίκης, για το οποίο έγινε εκτενής αναφορά στο προηγούμενο κεφάλαιο.

Η υποχώρηση στην οποία προέβη η εβραϊκή κοινότητα για αυτό το ζήτημα απηχεί ως ένα βαθμό την διάθεσή της να δείξει καλή θέληση και περαιτέρω συμμετοχή στα ευρύτερα κοινά της πόλης παρά το κόστος και την αναστάτωση που ενδεχομένως δημιουργηθεί. Την ίδια στιγμή, πίσω από τις όποιες κινήσεις συμπόρευσης της κοινότητας με το θεσμικό κράτος κρυβόταν και η επιδίωξη αυτής για διευθέτηση των οφειλόμενων φόρων των κοινοτικών κτιρίων στο υπουργείο Οικονομίας, το οποίο επετεύχθη μετά την απαλλακτική απόφαση που εξέδωσε η κυβέρνηση Μεταξά. Τέλος, επιτυχία της στάσης που τήρησε η εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης θα πρέπει να θεωρείται η μη συμπερίληψη των σχολείων της Alliance στον κατάλογο των ξένων σχολείων και η ένταξή τους σε αυτή (την κοινότητα)⁸¹.

Από την αγαστή συνεργασία ανάμεσα στην εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης και την ελληνική κυβέρνηση δεν βγήκε ωφελημένη μόνο η πρώτη. Οι όποιες γέφυρες που έριξε το καθεστώς Μεταξά προς την πλευρά των Εβραίων της Θεσσαλονίκης δεν είχαν ως στόχο μονάχα την εξορθολόγηση των πρότερα τεταμένων σχέσεων ανάμεσα στους δύο αυτούς πόλους. Πέραν αυτής της αφορμής/πρόφασης, οι πραγματικές αιτίες που κρύβονταν πίσω από τις κινήσεις της κυβέρνησης προς την πλευρά της κοινότητας θα πρέπει να αναζητηθούν σε έναν συνδυασμό παραγόντων. Καθώς οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης δεν αποτελούσαν ένα κατεξοχόν εθνικό κράτος, αυτό συνεπαγόταν πως δεν ανάγονταν και σε κίνδυνο για την εδαφική ακεραιότητα

⁸⁰ B. Pierron, *ό.π.*, σσ. 251-254.

⁸¹ Μ. Καβάλα, *Η Καταστροφή των Εβραίων της Ελλάδας 1941-1944*, Αθήνα 2015, σσ. 40-41.

της Ελλάδας. Παράλληλα, οι φιλικές σχέσεις που η ελληνική κυβέρνηση επεδίωκε να αναπτύξει με την εβραϊκή κοινότητα αντικατόπτριζαν ουσιαστικά την προσπάθεια της πρώτης να κερδίσει το ενδιαφέρον της δεύτερης έναντι των ιταλικών και των ισπανικών κυβερνήσεων⁸².

Τελευταία αιτία της προσέγγισης της εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης από μέρους της ελληνικής κυβέρνησης θα πρέπει να θεωρείται η σταθερή οικονομική σχέση της πρώτης με την Μεγάλη Βρετανία και δη με τον τραπεζικό τομέα. Πιο συγκεκριμένα, ορισμένοι ερευνητές υποστηρίζουν πως οι κυβερνητικοί παράγοντες ήρθαν σε επαφή με το ελληνικό εβραϊκό στοιχείο προκειμένου να ανοίξουν διαύλους επικοινωνίας με τον διεθνή εβραϊσμό και να κερδίσει σημαντικά οικονομικά οφέλη για τη χώρα. Η στάση τους αυτή ενισχύθηκε σημαντικά και από το γεγονός πως οι παγιωμένες σχέσεις ανάμεσα στους Εβραίους της Θεσσαλονίκης και το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος (Κ.Κ.Ε.), οι οποίες ήταν εξαιρετικά ενισχυμένες κατά τη διάρκεια παραμονής του βενιζελισμού στην εξουσία της χώρας, είχαν διαρραγεί σημαντικά⁸³.

Συνοψίζοντας, από όσα στοιχεία παρουσιάστηκαν και αναλύθηκαν στην ενότητα αυτή μπορεί να ειπωθεί πως οι σχέσεις που ανέπτυξε ο Κόρετς κατά το διάστημα πριν από το ξέσπασμα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου με τους ανώτερους και ανώτατους πολιτικούς και κοινωνικούς παράγοντες της εποχής εκείνης στηρίχτηκαν σε μεγάλο βαθμό στην λογική του δουναι και λαβείν, μιας και ο αρχιραββίνος καλλιέργησε μέσα από τις δράσεις του μια ατμόσφαιρα προσέγγισης ανάμεσα στην κοινότητα και την φιλοσημιτική πλέον κυβέρνηση του δικτάτορα Μεταξά. Στην πραγματικότητα ωστόσο, φαίνεται πως μέσα από τις κινήσεις συνεννόησης της κοινότητας με την άλλη πλευρά προσπάθησε να εκμεταλλευτεί το κλίμα συνεργασίας ανάμεσα στις δύο πλευρές προκειμένου να επιλύσει τα προβλήματα της κοινότητας αλλά και να αποκαταστήσει τις αρνητικές φήμες που διαδίδονταν για εκείνον ανάμεσα στα μέλη της κοινότητας.

Κάτι αντίστοιχο μπορεί να ειπωθεί και για τις πραγματικές προθέσεις που κρύβονταν πίσω από την προσέγγιση που επεδίωξε η ελληνική κυβέρνηση προς την πλευρά της εβραϊκής κοινότητας. Δεδομένου του γεγονότος πως το καθεστώς Μεταξά

⁸² Μ. Καβάλα, *ό.π.*, σελ. 41.

⁸³ Μ. Καβάλα, *ό.π.*, σελ. 41.

ακολουθούσε μια εντελώς διαφορετική πολιτική σε σύγκριση με τα υπόλοιπα ευρωπαϊκά καθεστώτα όσον αφορά τη μεταχείριση των φυλετικών ομάδων, οι παράγοντες της εξουσίας προσπάθησαν να δομήσουν τη σχέση ανάμεσα στο κράτος και τον ελληνικό εβραϊσμό σε νέες βάσεις, επιδιώκοντας τόσο την αλλαγή του μέχρι πρότινος δυσμενούς τοπίου που είχαν διαμορφώσει οι προκάτοχοί τους αναφορικά τους δεσμούς της εξουσίας με τον ελληνικό εβραϊσμό όσο και την ικανοποίηση των κρυφών τους προσδοκιών για διεύρυνση των επαφών τους – και κατ' επέκταση των συμφερόντων τους – με το εβραϊκό στοιχείο του εξωτερικού. Ωστόσο, όλες οι προαναφερθείσες προσδοκίες και οράματα δεν ήταν δυνατόν να υλοποιηθούν εξ ολοκλήρου· το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου έμελε να ταυτιστεί ιστορικά με μια περίοδο δεινών για την Ευρώπη και την Ελλάδα, πολύ δε περισσότερο για τους εβραϊκούς πληθυσμούς οι οποίοι έπρεπε να αντιμετωπίσουν τον άδικο στιγματισμό και τα φρικτά βασανιστήρια.

7.2. Η στάση του Κόρετς απέναντι στο μείζον πρόβλημα της Εβραϊκής Κοινότητας της Θεσσαλονίκης.

Το ξημέρωμα της 28¹⁵ Οκτωβρίου του 1940 επρόκειτο να μην ήταν ίδιο σε σύγκριση με τα υπόλοιπα. Η αρνητική απάντηση που είχε δώσει ο δικτάτορας Μεταξάς στο τηλεσίγραφο των Ιταλών για παροχή της απαραίτητης άδειας προκειμένου να περάσουν τα στρατεύματα του Μουσολίνι από το ελληνικό έδαφος «πυροδότησε» μια σειρά σημαντικών εξελίξεων οι οποίες αφορούσαν άμεσα τους Έλληνες Εβραίους. Ουσιαστικά, η ζοφερή για τους κατοίκους της ευρωπαϊκής ηπείρου περίοδος είχε ξεκινήσει αρκετά χρόνια πριν, όταν ο Αδόλφος Χίτλερ ανέλαβε την εξουσία στη Γερμανία, εφαρμόζοντας μια άκρως ρατσιστική πολιτική η οποία βασιζόταν στην πεποίθηση πως η άρια φυλή ήταν ανώτερη από οποιαδήποτε άλλη φυλή στον κόσμο, πεποίθηση που λειτουργούσε σαν εφαλτήριο για την δίωξη μειονοτικών ομάδων, όπως οι Εβραίοι⁸⁴.

Παρά το γεγονός πως οι πρώτες πληροφορίες που κατέφθαναν στην Ελλάδα σχετικά με την τύχη των Εβραίων στην Ευρώπη ήταν δυσάρεστες έως και αποκαρδιωτικές, οι Έλληνες Εβραίοι δεν δίστασαν μπροστά στον επερχόμενο

⁸⁴ M. Mazower, *Η Αυτοκρατορία του Χίτλερ. Ναζιστική Εξουσία στην κατοχική Ευρώπη*, Αθήνα 2009, σσ. 368-369.

κίνδυνο δηλώνοντας το παρόν στις όποιες ενέργειες που είχαν σχεδιαστεί για την υπεράσπιση της πατρίδας. Το ξέσπασμα του πολέμου, εναρκτήριο σημείο του οποίου ήταν η ιταλική εισβολή της 28^{ης} Οκτωβρίου, βρήκε 13.000 απόστρατους, εθελοντές και επίστρατους Έλληνες Εβραίους καθ' οδόν προς τα αλβανικά βουνά προκειμένου να συμβάλλουν με τις δικές τους δυνάμεις στην εκδίωξη των εχθρικών δυνάμεων. Ανάμεσα σε αυτούς ξεχώρισαν προσωπικότητες όπως ο συνταγματάρχης Μορδοχαΐος Φριζής, ένας μόνιμος αξιωματικός που έγινε εθνικός ήρωας, καθώς ηγήθηκε μια άκρως επιτυχημένη αντεπίθεση που υπερφαλάγγισε το ιταλικό πλευρό⁸⁵.

Παρά τις όποιες προσπάθειες που κατεβλήθησαν από την πλευρά των Ελλήνων ούτως ώστε ο εχθρός να απωθηθεί, η ανισότητα των αντίπαλων δυνάμεων υπήρξε ένας καθοριστικός παράγοντας που έκανε την ελληνική αντίσταση να λυγίσει. Στις 6 Απριλίου του 1941 η Γερμανία εξαπέλυσε επίθεση προς την Ελλάδα με αποτέλεσμα η χώρα να αναγκαστεί να προβεί σε συνθηκολόγηση μαζί της στις 24 Απριλίου. Σε σύντομο χρονικό διάστημα, μία-μία οι κυριότερες ελληνικές πόλεις έπεφταν στα χέρια των αντιπάλων, με τη σειρά της Θεσσαλονίκης να έρχεται στις 9 Απριλίου του 1941. Με την είσοδό τους στην πόλη οι Γερμανοί κατακτητές δεν καλωσιέργησαν έλαβαν αμέσως τα πρώτα καταναγκαστικά μέτρα σε βάρος του εβραϊκού πληθυσμού προβαίνοντας στο κλείσιμο των εβραϊκών εφημερίδων και στην επίταξη των κτιρίων της κοινότητας, ανάμεσα στα οποία και το νοσοκομείο Χιρς, με την πρόφαση πως θα χρησιμοποιηθούν για στρατιωτικούς σκοπούς⁸⁶.

Το αντιεβραϊκό μένος των Γερμανών μπορεί να εντοπιστεί και στο γεγονός της κατάσχεσης του περιεχομένου όλων των εβραϊκών βιβλιοπωλείων αλλά και της επίταξης του μεγάλου βιβλιοπωλείου ιδιοκτησίας Μόλχο και την εκχώρηση αυτού στον βιβλιοπώλη Βοσνιάδη. Ωστόσο, θα πρέπει να αναφερθεί πως οι Γερμανοί δεν ήταν οι μόνοι που πήραν μέτρα για τον περιορισμό του εβραϊκού στοιχείου της πόλης. Αντιεβραϊκές δράσεις υλοποιήθηκαν και από εσωτερικούς φιλοναζιστικούς παράγοντες οι οποίοι άδραξαν την ευκαιρία να δείξουν τα αισθήματά τους ενάντια στους συμπολίτες τους. Συγκεκριμένα, αναφέρεται η δράση του γερμανόφιλου Παπαναούμ ο οποίος μαζί με ομάδες ομοϊδεατών του μοίρασε προκηρύξεις και τοιχοκόλλησε αφίσες σε καφενεία, εστιατόρια και άλλα καταστήματα της πόλης οι οποίες έγραφαν πως είναι ανεπιθύμητη η είσοδος των Εβραίων σε αυτά. Παρά το γεγονός πως αυτές οι κινήσεις αξιολογήθηκαν ως ενέργειες μικρής σχετικά απήχησης

⁸⁵ S. Bowman, *Η Αντίσταση των Εβραίων στην κατοχική Ελλάδα*, Αθήνα 2012, σελ. 24.

⁸⁶ B. Pierron, *ό.π.*, σελ. 258.

στον πληθυσμό, εντούτοις θεωρήθηκαν από αρκετούς ως την αρχή μιας διαρκώς αυξανόμενης προπαγάνδας ενάντια στο εβραϊκό στοιχείο⁸⁷.

Τα περιοριστικά μέτρα σε βάρος του εβραϊκού πληθυσμού της Θεσσαλονίκης συνεχίστηκαν και τις επόμενες μέρες. Στις 15 Απριλίου 1941 οι δυνάμεις κατοχής προχώρησαν στη σύλληψη των μελών του κοινοτικού συμβουλίου χωρίς να τους απαγγελθούν συγκεκριμένες κατηγορίες και στη λεηλάτηση των γραφείων του⁸⁸. Όλες αυτές τις μέρες που το εβραϊκό στοιχείο παραδινόταν σταδιακά στις επιθυμίες του κατακτητή ο αρχιραββίνος Κόρετς δεν βρισκόταν καν στην πόλη, καθώς είχε μεταβεί μερικές μέρες πριν στην Αθήνα με τη συνοδεία του γιατρού Αλεβύ προκειμένου να διεκπεραιώσει μια υπόθεση της κοινότητας και εκεί, στις 17 Μαΐου 1941, συνελήφθησαν από τις γερμανικές δυνάμεις. Οι κατηγορίες που απαγγέλθηκαν στον Κόρετς αφορούσαν τόσο το περιεχόμενο της ομιλίας που εκείνος είχε εκφωνήσει στην αίθουσα Παρνασσός, το οποίο κρίθηκε πως περιείχε αναφορές ενάντια στις δυνάμεις του Άξονα, όσο και για την αποστολή τηλεγραφημάτων σε διάφορες εβραϊκές κοινότητες στην Παλαιστίνη, στην Αίγυπτο, στην Αγγλία και στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής μέσω των οποίων διαμαρτυρόταν για τον βομβαρδισμό της εκκλησίας της Αγίας Σοφίας στη Θεσσαλονίκη από τους Ιταλούς κατά τη διάρκεια των πολεμικών επιχειρήσεων⁸⁹.

Τη σύλληψη του Κόρετς ακολούθησε η μεταφορά του σε ξενοδοχείο της Βιέννης το οποίο λειτούργησε σαν φυλακή. Η κράτησή του στη Βιέννη από τις γερμανικές δυνάμεις διήρκεσε μέχρι τον Δεκέμβριο της ίδιας χρονιάς. Μετά την απελευθέρωσή του, ο αρχιραββίνος έμεινε για κάποιο διάστημα σε σπίτια φίλων του που κατοικούσαν στην πόλη⁹⁰. Την ίδια περίοδο στη Θεσσαλονίκη οι εξελίξεις σχετικά με την εβραϊκή κοινότητα ήταν καταγιστικές. Οι γερμανικές δυνάμεις κατοχής προχώρησαν στην επίταξη των καλύτερων εβραϊκών κατοικιών της πόλης προκειμένου να εξασφαλίσουν τη διαμονή των αξιωματικών τους, ενώ οι συνεργάτες τους προέβησαν στην επίταξη άλλων εβραϊκών σπιτιών χρησιμοποιώντας ως πρόσχημα την παροχή στέγασης σε υποτιθέμενους πρόσφυγες που κατέφυγαν στη Θεσσαλονίκη από άλλες πόλεις. Παράλληλα, στις 12 Μαΐου 1941 τριάντα πράκτορες

⁸⁷ Ρ.Α. Φρέζης, *Ψηφίδες Ιστορίας Ελληνικού Εβραϊσμού*, Βόλος 2007, σελ. 172.

⁸⁸ Ρ. Μόλχο, «Η Εβραϊκή παρουσία στη Θεσσαλονίκη», στο: *Ο παρατηρητής*, τχ. 25-26, Θεσσαλονίκη 1994, σελ. 36.

⁸⁹ Ρ.Α. Φρέζης, *ό.π.*, σελ. 172.

⁹⁰ Γ. Γκλαρνέτατζης, *Στιγμές Σαλονίκης Θερινές*, Θεσσαλονίκη 2016, σελ. 101.

των Γερμανών έκαναν επίσκεψη σε όλες τις συναγωγές της Θεσσαλονίκης και στον συνοικισμό 151⁹¹.

Στα μέσα του Ιουνίου του ίδιου έτους πραγματοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη η άφιξη από την Γερμανία της αντιπροσωπείας της περίφημης επιτροπής Ρόζενμπεργκ (κομάντο Ρόζενμπεργκ) η οποία ήταν επιφορτισμένη με την επίλυση των εβραϊκών θεμάτων ανά τις πόλεις της Ευρώπης. Η αντιπροσωπεία εγκαταστάθηκε στο κτίριο του Αμερικανικού Προξενείου και καθ' όλη τη διάρκεια της παραμονής της στην πόλη προέβη σε τρομερές λεηλασίες σε βάρος της κοινότητας, καθώς κατέστρεψε εβραϊκές βιβλιοθήκες, λέσχες και συναγωγές και κατέσχεσε τεράστιο αρχαιακό υλικό, δεκάδες χιλιάδες βιβλία, χειρόγραφα αλλά και σπάνια αντικείμενα τα οποία προώθησε πίσω στη Γερμανία. Κατά την αναχώρηση του από τη Θεσσαλονίκη το κομάντο Ρόζενμπεργκ, πέρα από την αρπαγή πολύτιμων εβραϊκών ειδών, προέβη και στο διορισμό του Σάμπυ Σαλιτιέλ ως νέου προέδρου της κοινότητας, ο οποίος ήταν εξαιρετικά συνεργάσιμος με τις δυνάμεις κατοχής⁹². Ο Σαλιτιέλ ήταν μια προσωπικότητα που διακρινόταν για την φιλοδοξία και τον εγωισμό του, μιας και συγκέντρωσε στα χέρια του όλες τις εξουσίες της κοινότητας, των ιδρυμάτων που υπάγονταν στη δικαιοδοσία της, καθώς και της αρχιραββινείας· πολλοί είναι μάλιστα εκείνοι που είδαν στο πρόσωπο του Σαλιτιέλ ένα πλήρως υποταγμένο όργανο των Γερμανών που δρούσε βάσει των δικών τους βουλήσεων όσον αφορά τη διοίκηση της κοινότητας μετά τη λήψη των κατάλληλων οδηγιών από εκείνους⁹³.

Η παραμονή του Σαλιτιέλ στην ηγεσία της εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης επρόκειτο να ήταν για λίγους μήνες. Το Φεβρουάριο του 1942 ο Κόρετς επέστρεψε στην πόλη και ανέλαβε ξανά τα καθήκοντα του αρχιραββίνου⁹⁴. Την ανάληψη των καθηκόντων του Κόρετς ακολούθησε η συνάντηση αυτού με τον διορισμένο από τους Γερμανούς πρωθυπουργό Τσολάκογλου ο οποίος την περίοδο εκείνη έκανε περιοδεία στην πόλη. Στη συνάντηση των δύο ανδρών, στην οποία παρίστατο επίσης ο νομικός σύμβουλος της κοινότητας Γιομτώβ Γιακοέλ και ο Σάμπυ Σαλιτιέλ, ο αρχιραββίνος προέβη σε δημόσια ευχαριστία του Τσολάκογλου για τις δηλώσεις που είχε κάνει σχετικά με την ύπαρξη εβραϊκού ζητήματος στην

⁹¹ P.A. Φρέζης, *ό.π.*, σελ. 172.

⁹² M. Mazower, *Θεσσαλονίκη. Πόλη των φαντασμάτων*. Αθήνα 2006, σελ. 498.

⁹³ P.A. Φρέζης, *ό.π.*, σελ. 173.

⁹⁴ M. Rozen, «Jews and Greeks Remember Their Past: The Political Career of Tzevi Koretz (1933-1943)», στο: *Jewish Social Studies*, τχ. 12, United States 2005, σελ. 140.

Ελλάδα⁹⁵. Ωστόσο, όπως αναφέρεται στα απομνημονεύματα του Γιακοέλ, στη συνάντηση αυτή ο Κόρετς ήρθε σε ευθεία αντιπαράθεση με τον Σαλιέλ η οποία είχε ως αποτέλεσμα την εκ νέου σύλληψη του αρχιραββίνου μαζί με έναν μεγάλο αριθμό επιφανών χριστιανών πολιτών της Θεσσαλονίκης μερικές μέρες αργότερα⁹⁶.

Η παραμονή του Κόρετς στη φυλακή διήρκεσε μέχρι τα τέλη Σεπτεμβρίου του 1942. Την απελευθέρωσή του ακολούθησε η εκ νέου τοποθέτησή του στα κοινά στις 11 Δεκεμβρίου 1942 μετά από απόφαση της στρατιωτικής διοίκησης Θεσσαλονίκης-Αιγαίου η οποία του ανέθεσε την προεδρία της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης⁹⁷. Ωστόσο, από το καλοκαίρι της ίδιας χρονιάς είχε ξεκινήσει ο αφανισμός του εβραϊκού πληθυσμού της πόλης. Τον Ιούλιο του 1942 πραγματοποιήθηκε στην πλατεία Ελευθερίας η πρώτη συγκέντρωση των αρρένων Εβραίων ηλικίας από 18 έως 45 ετών οι οποίοι στάλθηκαν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης της κεντρικής Ευρώπης προκειμένου να συμμετάσχουν σε καταναγκαστικά έργα. Όπως αναφέρεται σε πηγές, την ημέρα εκείνη συγκεντρώθηκαν έξι με επτά χιλιάδες άτομα τα οποία στάλθηκαν αμέσως στο εξωτερικό, και ειδικά σε περιοχές που εκείνη την περίοδο μαστίζονταν από την ελονοσία, όπου και δούλευαν υποχρεωτικά δέκα ώρες την ημέρα χωρίς να τους παρέχεται αρκετή τροφή. Αποτέλεσμα αυτής της τακτικής ήταν ο θάνατος του 12% όσων είχαν σταλεί στα στρατόπεδα συγκέντρωσης μέσα σε ένα διάστημα δέκα εβδομάδων⁹⁸.

Βλέποντας τη σκληρή μοίρα που περίμενε τους Έλληνες Εβραίους μετά τη συγκέντρωση και τη μεταφορά τους στα στρατόπεδα συγκέντρωσης η Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσσαλονίκης προσπάθησε να έρθει σε διαπραγμάτευση με τις γερμανικές δυνάμεις κατοχής προκειμένου να αναστρέψει το εις βάρος τους κλίμα που είχε διαμορφωθεί. Στο πλαίσιο αυτό, η επιτροπή της κοινότητας (που αποτελείτο από τους Τσβη Κόρετς, Σάμπυ Σαλιέλ, Γιουτώβ Γιακοέλ, Ισαάκ Άντζελ, Σάμπυ Πελοσόφ, Ισαάκ Αμαρίλιο, Αλμπέρτο Αρδίτη, Αβραάμ Λεβή, Σεμτώβ Αλουλούφ, Αλβέρτο Φρανσές, Σαμ Αρδίτη, Ηλία Μόλχο, Σολομών Ουζιέλ και Ζυλ Ναάρ)⁹⁹ κατάφερε να πείσει τους Γερμανούς, οι οποίοι εκπροσωπούνταν από τον περιβόητο

⁹⁵ Μ. Μόλχο & Ι. Νεχαμά, *In Memoriam. Αφιέρωμα εις την μνήμην των Ισραηλιτών θυμάτων του Ναζισμού εν Ελλάδι*, Θεσσαλονίκη 1976, σσ. 54-56.

⁹⁶ Γ. Γιακοέλ, *Απομνημονεύματα 1941-1943*, Επιμ. Φρ. Αμπατζοπούλου, Θεσσαλονίκη 1993, σελ. 55.

⁹⁷ Γ. Γκλαρνέτατζης, *ό.π.*, σελ. 102.

⁹⁸ Ι. Μπενμαγιόρ, «Οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης», Άρθρο δημοσιευμένο στον ιστότοπο του Εβραϊκού Μουσείου Θεσσαλονίκης στις 20-03-2014, σελ. 30.

⁹⁹ Ρ.Α. Φρέζης, *ό.π.*, σελ. 177.

στρατηγό Μαξ Μέρτεν, να απαλλάξουν τον εβραϊκό πληθυσμό της Θεσσαλονίκης από την καταναγκαστική εργασία προσφέροντάς τους ως αντάλλαγμα το ποσό των δύομισι δισεκατομμυρίων δραχμών το οποίο συγκεντρώθηκε με μεγάλη δυσκολία από τα μέλη της κοινότητας. Ωστόσο, τα επαχθή μέτρα σε βάρος των Εβραίων της Θεσσαλονίκης συνεχίστηκαν, με κυριότερο εξ αυτών την απαλλοτρίωση του αρχαίου εβραϊκού νεκροταφείου, στην συνολική επιφάνεια του οποίου βρίσκονταν πεντακόσιες χιλιάδες τάφοι που χρονολογούνταν από τον 15^ο αιώνα, και τη μετατροπή του σε λατομείο για ολόκληρη την πόλη. Αποτέλεσμα αυτής της κίνησης ήταν η αφαίρεση ταφόπλακων ανεκτίμητης ιστορικής αξίας και η μετατροπή αυτών σε πλάκες πεζοδρομίου¹⁰⁰.

Στο σημείο αυτό, αναφορά θα πρέπει να γίνει σε ορισμένα παρασκηνακά γεγονότα που έλαβαν χώρα στο πλαίσιο της ανάληψης της προεδρίας του εβραϊκού συμβουλίου της Θεσσαλονίκης. Όπως αναφέρεται σε πηγές, όσο ο Κόρετς βρισκόταν φυλακισμένος εξαιτίας της διαμάχης του με τον Σαλιέλ, προτάθηκε από τους Γερμανούς στον Γιομτώβ Γιακοέλ να αναλάβει την προεδρία του συμβουλίου, μετά και τη συμμετοχή του στην επιτροπή διαπραγμάτευσης των Εβραίων κατοίκων με τις δυνάμεις κατοχής. Ο Γιακοέλ αρνήθηκε την πρόταση των Γερμανών, διέφυγε από την Θεσσαλονίκη μαζί με την οικογένειά του προκειμένου να μην συλληφθεί και σταλεί σε στρατόπεδο συγκέντρωσης και κατέφυγε στην Αθήνα, απ' όπου παρατηρούσε εξ αποστάσεως τα γεγονότα και δρούσε για την διάσωση των Εβραίων της πόλης. Για τη δράση του αυτή ο Γιακοέλ συνελήφθη από τις γερμανικές αρχές, αφού τον κατέδωσαν, βασανίστηκε και στάλθηκε στο στρατόπεδο συγκέντρωσης του Άουσβιτς όπου και πέθανε¹⁰¹.

Η επαναφορά του Κόρετς στη θέση της αρχιραββινείας αλλά και η ανάληψη καθηκόντων που είχαν σχέση με τη διοίκηση της κοινότητας δεν ήταν τυχαία, αλλά προϊόν ώριμης σκέψης από μέρος της γερμανικής πλευράς η οποία με τον τρόπο αυτό ικανοποιούσε ως ένα βαθμό τα συμφέροντά της στην πόλη. Πιο συγκεκριμένα, ο Κόρετς κρίθηκε κατάλληλος για τη θέση αυτή γιατί πέραν του ότι ήταν γνώστης της γερμανικής γλώσσας – κάτι που θα διευκόλυνε τις επαφές ανάμεσα στη γερμανική και την ελληνοεβραϊκή πλευρά – ήταν και ιδιαίτερα αποδεκτός από το σύνολο των μελών της κοινότητας, σε αντίθεση με τον Σάμπυ Σαλιέλ που δεν είχε κερδίσει την εμπιστοσύνη των Θεσσαλονικιών Εβραίων και που επιπλέον κατηγορείτο για

¹⁰⁰ P.A. Φρέζης, *ό.π.*, σελ. 177.

¹⁰¹ Γ. Γιακοέλ, *ό.π.*, σσ. 14-21.

συναλλαγές με πρόσωπα που κατηγορούνταν για διαφθορά¹⁰². Η γνώση της γερμανικής γλώσσας ήταν ο καταλυτικός παράγοντας που έκανε και την πλευρά της εβραϊκής κοινότητας να αποδεχθεί την τοποθέτηση του Κόρετς στις θέσεις της αρχιραββινείας και της προεδρίας της κοινότητας, σκεπτόμενη πως εκείνος θα μπορούσε να συνδιαλεχθεί αποτελεσματικά με τον γερμανικό παράγοντα¹⁰³.

Το πέρασμα του χρόνου και οι ραγδαίες εξελίξεις στο ζήτημα των Εβραίων της Θεσσαλονίκης διέψευσαν ωστόσο ως ένα βαθμό τις προσδοκίες που η κοινότητα είχε καλλιεργήσει στο πρόσωπο του Κόρετς. Στις 6 Φεβρουαρίου 1943 αφίχθη στη Θεσσαλονίκη μια επιτροπή των Γερμανών με επικεφαλής τους Ντύτερ Βισλιτσένι και Αλόις Μπρύνερ με σκοπό την οργάνωση και την υλοποίηση του εκτοπισμού των Εβραίων κατοίκων της πόλης. Στο πλαίσιο αυτό, η εβραϊκή συνοικία Χιρς, η οποία βρισκόταν κοντά στο σιδηροδρομικό σταθμό της πόλης, μετετράπη σε γκέτο, ενώ μόλις δύο μέρες μετά την άφιξή τους τέθηκε σε εφαρμογή ο φυλετικός νόμος σύμφωνα με τον οποίο οι Εβραίοι θα έπρεπε να φέρουν υποχρεωτικά πάνω στα ρούχα τους το κίτρινο άστρο του Δαβίδ και τα καταστήματά τους να σημαδεύονται με παρόμοιο τρόπο. Η αλλαγή του τόπου κατοικίας απαγορευόταν και όποιος Εβραίος το τολμούσε θεωρείτο από εκείνη τη στιγμή λιποτάκτης και πυροβολείτο εν ψυχρώ, ενώ κανένας Εβραίος δεν επιτρεπόταν να κυκλοφορεί στους δρόμους της πόλης μετά τη δύση του ηλίου και να χρησιμοποιεί το τραμ ή το τηλέφωνο¹⁰⁴.

Η στάση που τήρησε ο Κόρετς μπροστά σε αυτό το νέο κύμα περιορισμών και ταπεινώσεων που υφίστατο ο εβραϊκός πληθυσμός της Θεσσαλονίκης χαρακτηρίστηκε από πολλούς ως ένα βαθμό δουλοπρεπής. Παρά τις μετέπειτα αναφορές της συζύγου του πως ο αρχιραββίνος έκανε ο,τιδήποτε περνούσε από το χέρι του προκειμένου να διαπραγματευθεί με τους Γερμανούς και να επιτύχει τη λήξη του εκτοπισμού των Εβραίων¹⁰⁵, αρκετοί είναι εκείνοι που υποστηρίζουν πως ο Κόρετς υποτάχθηκε πλήρως στα συνεχή και αντισημιτικά μέτρα των Γερμανών ναζί φροντίζοντας για την εκτέλεση των εντολών που δίνονταν από την τριανδρία των Μέρτεν, Βισλιτσένι και Μπρύνερ¹⁰⁶. Όπως αναφέρεται στα απομνημονεύματα του Γιομτώβ Γιακοέλ, ο Κόρετς εθελουφλούσε μπροστά στο πραγματικό πρόβλημα των

¹⁰² Ρ.Α. Φρέζης, *ό.π.*, σελ. 174.

¹⁰³ Ι. Μπενμαγιόρ, *ό.π.*, σελ. 30.

¹⁰⁴ Ρ. Μόλχο, «Η Εβραϊκή παρουσία στη Θεσσαλονίκη», στο: *Ο παρατηρητής*, τχ. 25-26, Θεσσαλονίκη 1994, σσ. 338-39· και Ι. Μπενμαγιόρ, *ό.π.*, σελ. 31.

¹⁰⁵ Ρ. Μόλχο, *Το ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων. Μελέτες ιστορίας και μνήμης*, Αθήνα 2015, σελ. 106.

¹⁰⁶ Γ. Γκλαρνέτατζης, *ό.π.*, σελ. 102.

Εβραίων της Θεσσαλονίκης, δηλαδή τον πιθανό εκτοπισμό τους, ασχολούμενος νυχθημερόν προσωπικά με ασήμαντες λεπτομέρειες που σχετίζονταν με τη λειτουργία της κοινότητας¹⁰⁷.

Η 14^η Μαρτίου 1943 είναι μια ημερομηνία βαθιά χαραγμένη στη μνήμη των Ελλήνων Εβραίων. Τότε ήταν που όλοι οι Εβραίοι πολίτες που ζούσαν στο γκέτο του Χιρς συγκεντρώθηκαν στην τοπική τους συναγωγή προκειμένου να ενημερωθούν από τον αρχιραββίνο Κόρετς για την επικείμενη μεταφορά τους στην Πολωνία. Όπως περιγράφεται σε αναφορές, ο αρχιραββίνος είπε στο πλήθος πως στο μέρος που θα μεταφερθεί θα υπήρχαν καλύτερες συνθήκες διαβίωσης, πως οι άνθρωποι θα αποκτούσαν εκεί ένα νέο σπίτι και πως δεν θα ήταν μόνοι, μιας και εκεί θα συναντούσαν τόσο δικούς τους ανθρώπους όσο και άλλους Εβραίους για να συνδιαλεχθούν και να επικοινωνήσουν. Η διαδικασία της συγκέντρωσης και της αποστολής των εβραϊκών πληθυσμών της Θεσσαλονίκης στα στρατόπεδα συγκέντρωσης της κεντρικής Ευρώπης συνεχίστηκε μέχρι και τις 7 Αυγούστου 1943, όταν αναχώρησε από τον σιδηροδρομικό σταθμό της Θεσσαλονίκης το τελευταίο τρένο στο οποίο επέβαιναν οι εναπομείναντες Εβραίοι πολίτες¹⁰⁸.

Από την μερική παράθεση των γεγονότων που έλαβαν χώρα κατά το διάστημα της συγκέντρωσης και απομάκρυνσης του εβραϊκού πληθυσμού από την πόλη της Θεσσαλονίκης, εύκολα θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς πως η προαναφερθείσα άποψη του Γιακοέλ όντως ίσχυε. Περισσότερο δε, ενισχύθηκε και από προφορικές μαρτυρίες Ελλήνων Εβραίων που διασώθηκαν από την κόλαση των στρατοπέδων συγκέντρωσης. Ειδικότερα, ένα μεγάλο μέρος των διασωθέντων κατέθεσε πως ο Κόρετς είχε καλλιεργήσει αισθήματα απογοήτευσης με την φαινομενικά γερμανόφιλη στάση που τήρησε το κρίσιμο για την κοινότητα διάστημα Φεβρουαρίου-Μαρτίου 1943. Πιο συγκεκριμένα, διασωθέντες αναφέρουν πως ο Κόρετς σε δημόσια ομιλία του στις 17 Μαρτίου 1943 πρότεινε στους πλούσιους Θεσσαλονικείς να συνδράμουν τους Εβραίους συμπολίτες τους προσφέροντάς τους ρούχα και όλα τα απαραίτητα είδη που θα τους εξασφαλίσουν μια αξιοπρεπή διαβίωση στο νέο τόπο εγκατάστασής τους και θα διατηρήσουν το καλό όνομα της Θεσσαλονίκης ανάμεσα στους ευρωπαϊκούς εβραϊκούς πληθυσμούς. Ο δημόσιος λόγος του Κόρετς προκάλεσε την αγανάκτηση του πλήθους το οποίο τον εγκάλυσε κατηγορώντας τον για έλλειψη λογικής και προδοσία της κοινότητας, αναγκάζοντάς τον να απομακρυνθεί από το

¹⁰⁷ Γ. Γιακοέλ, *ό.π.*, σσ. 85-86.

¹⁰⁸ Ι. Μπενμαγιόρ, *ό.π.*, σελ. 30.

χώρο κάνοντας χρήση μιας κρυφής πόρτας η οποία όμως δεν ήταν αρκετή για να τον σώσει από το αγριεμένο πλήθος που περίμενε για να τον λιντσάρει. Τελικά, ο Κόρετς φυγαδεύτηκε από έναν αριθμό ατόμων της πολιτοφυλακής που τον οδήγησε με ασφάλεια στο αυτοκίνητό του¹⁰⁹.

Η αμφιλεγόμενη στάση που τήρησε ο Κόρετς όσον αφορά τον περιορισμό ή ακόμα και την παύση του διωγμού των Ελλήνων Εβραίων της Θεσσαλονίκης μπορεί να εντοπιστεί και στο γεγονός της σύνταξης από πλευράς του αρχираββίνου ενός αναλυτικού καταλόγου που περιελάμβανε τα ονόματα εκατόν οκτώ προυχόντων της εβραϊκής κοινότητας τους οποίους οι Γερμανοί θέλησαν να συλλάβουν με προσχεδιασμένο τρόπο προκειμένου να αποφύγουν τυχόν δραπετεύσεις, όπως συνέβη με την περίπτωση απόδρασης του Γιομτώβ Γιακοέλ. Όπως αναφέρεται σε ιστορικές πηγές, ο Κόρετς, αφού ολοκλήρωσε τη σύνταξη της λίστας, κάλεσε στο κτίριο της κοινότητας τα κατονομασμένα μέλη της και μπροστά στο πρόσωπο του Μπρύνερ τους ανακοίνωσε πως από εκείνη τη στιγμή ήταν όμηροι των Γερμανών και πως εκείνος εγγυήθηκε για την εμφάνισή τους μπροστά στα αρμόδια για την συγκέντρωση και εκδίωξη των Εβραίων κατοχικά όργανα. Πολύ περισσότερο, τους έκανε γνωστό πως οι ίδιοι ήταν υπεύθυνοι για την διαφύλαξη της ζωής τους και πως θα ήταν καλό για εκείνους να πειθαρχήσουν και να δείξουν υπακοή στη θέληση των Γερμανών, ειδάλλως το τίμημα της απειθαρχίας θα ήταν η αφαίρεση της ζωής όλων των ομήρων και όχι μόνο η δική τους¹¹⁰.

Ωστόσο, η αλήθεια για την θέση που πήρε ο Κόρετς απέναντι στο εβραϊκό ζήτημα μπορεί να αναζητηθεί κάπου στη μέση της όλης ιστορίας. Και τούτο γιατί ορισμένες από τις κινήσεις του μαρτυρούν πως δεν έμεινε τελείως αμέτοχος μπροστά στην καταστροφή που ερχόταν για τους Έλληνες Εβραίους. Ειδικότερα αναφέρεται πως με πρωτοβουλία του Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Γενναδίου και χωρίς την παροχή άδειας από τις δυνάμεις κατοχής πραγματοποιήθηκε συνάντηση ανάμεσα στον Κόρετς και στον δωσίλογο πρωθυπουργό Ιωάννη Ράλλη, όταν ο τελευταίος πραγματοποιούσε εθιμοτυπική επίσκεψη στην πόλη. Κατά τη διάρκεια αυτής της συνάντησης ο Κόρετς παρακάλεσε τον Ράλλη να μεσολαβήσει για τον τερματισμό της δίωξης των Εβραίων της Θεσσαλονίκης. Η παράκληση αυτή έπεσε στο κενό, δεδομένου του γεγονότος πως ο Ράλλης ενστερνιζόταν πλήρως την ιδεολογία του

¹⁰⁹Μ. Μόλχο & Ι. Νεχαμά, *In Memoriam. Αφιέρωμα εις μνήμην των Ισραηλιτών θυμάτων του ναζισμού εν Ελλάδι*. Θεσσαλονίκη 1976, σελ. 110.

¹¹⁰Ρ.Α. Φρέζης, *Ψηφίδες Ιστορίας του Ελληνικού Εβραϊσμού*, Βόλος 2007, σσ. 184-185.

Τρίτου Ράιχ, δηλώνοντας πρόθυμος να συνεργαστεί με τους Γερμανούς για την αντιμετώπιση του κομμουνιστικού στοιχείου αλλά και απρόθυμος να συμβάλει στην παύση των περιορισμών που εκείνη την περίοδο υπέστησαν ορισμένες ομάδες ανεπιθύμητων συμπατριωτών¹¹¹.

Συνοψίζοντας, είναι δύσκολο για κάποιον να αξιολογήσει τη στάση που κράτησε ο αρχιραββίνος Κόρετς κατά το κρίσιμο για τον ελληνικό εβραϊσμό διάστημα 1941-1943. Η αρχική σύλληψή του το 1942 με αφορμή τη δράση του ενάντια στα προβλήματα που είχε προξενήσει η παρουσία των δυνάμεων του Άξονα στη Θεσσαλονίκη και τις γενικότερες κινήσεις στις οποίες προέβη για την υπεράσπιση του εβραϊκού στοιχείου, έστω και αν αυτές ήταν κεκαλυμμένες ή αν παρουσιάστηκαν αδέξια, μαρτυρά έναν άνθρωπο που προσπάθησε, όσο το επέτρεπαν οι δυνάμεις του, να προστατέψει το ελληνικό εβραϊκό στοιχείο. Ωστόσο, μετά την επανατοποθέτησή του στη θέση του αρχιραββίνου αλλά και στη θέση του προέδρου της κοινότητας της Θεσσαλονίκης ο Κόρετς παρουσίασε ένα διαφορετικό πρόσωπο, χτίζοντας ένα γερμανόφιλο προφίλ που έκανε πολλούς ομόθρησκους συμπολίτες του να κρατούν επιφυλάξεις έως και να καταφέρονται ανοικτά για το ρόλο του στο εβραϊκό ζήτημα. Σε κάθε περίπτωση, όπως θα παρουσιαστεί στο επόμενο και τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας, ο αρχιραββίνος Κόρετς ήταν μια σημαίνουσα για τον ελληνικό εβραϊσμό προσωπικότητα του οποίου το όνομα επρόκειτο να αποκατασταθεί μετά το θάνατό του.

7.3. Ποιος ήταν τελικά ο Κόρετς; Η παραμονή του στο στρατόπεδο του Μπέργκεν-Μπέλσεν, το τραγικό τέλος και η μετά θάνατον αποκατάσταση

Όπως αναφέρθηκε προς το τέλος του προηγούμενου κεφαλαίου, μια από τις ενέργειες στις οποίες προέβη ο Κόρετς για να επιτύχει τον τερματισμό της δίωξης των Ελλήνων Εβραίων της Θεσσαλονίκης ήταν να συναντηθεί με τον πρωθυπουργό Ράλλη προκειμένου να ζητήσει τη διαμεσολάβησή του στην επίλυση του εβραϊκού ζητήματος. Ωστόσο, το γεγονός πως δεν ενημέρωσε πρότερα τις δυνάμεις κατοχής για την συνάντησή αυτή εξόργισε τους Γερμανούς. Με διάβημά του ο Βισλιτσένι ενημέρωσε τον Μαξ Μέρτεν, τον επικεφαλής των γερμανικών στρατευμάτων στην πόλη, και τον πρόξενο Σόενμπεργκ, με τον τελευταίο να ζητά από τον Βισλιτσένι να

¹¹¹ P.A. Φρέζης, *ό.π.*, σελ. 201.

προβεί στην ενημέρωση του πρέσβη του γερμανικού Ράιχ στην Αθήνα, του Άλτενμπεργκ. Αποτέλεσμα όλων αυτών των διεργασιών ήταν οι γερμανικές δυνάμεις να διατάξουν την άμεση σύλληψη και τον εγκλεισμό του Κόρετς, καθώς επίσης και την αντικατάστασή του από τον γερμανόφωνο Εβραίο Ζοζέφ Αλμπάλα, τον μέχρι πρότινος αρχηγό της εβραϊκής αστυνομίας στην πόλη¹¹².

Τις επόμενες μέρες, και πιο συγκεκριμένα στις 2 Αυγούστου 1943, ο Κόρετς μαζί με την οικογένειά του θα επιβιβαστεί σε ένα από τα τελευταία τρένα που αναχώρησαν από τη Θεσσαλονίκη με προορισμό τα στρατόπεδα συγκέντρωσης στην κεντρική Ευρώπη. Όπως αναφέρεται στην επιστολή που ο Σόενμπεργκ απέστειλε στον Άλτενμπεργκ, ο Κόρετς θα μεταφερόταν στο Τερέζιενστατ, με την προοπτική να ανταλλαχθεί με Γερμανούς αιχμαλώτους θεωρούμενος επιφανής Εβραίος¹¹³. Ο Κόρετς και η οικογένειά του, μαζί με 367 Ισραηλίτες ισπανικής υπηκοότητας και 74 Έλληνες Εβραίους της κοινότητας, στους οποίους συμπεριλαμβάνονταν και άτομα που συνεργάστηκαν με τις δυνάμεις κατοχής, μεταφέρθηκαν στο στρατόπεδο του Μπέργκεν-Μπέλσεν το οποίο, σε σύγκριση με τα υπόλοιπα στρατόπεδα όπως το Άουσβιτς και το Μπίρκεναου, δεν ήταν στρατόπεδο εξόντωσης¹¹⁴.

Ο Κόρετς και η οικογένειά του θα παραμείνουν στο στρατόπεδο του Μπέργκεν-Μπέλσεν μέχρι και τις αρχές Απριλίου 1945, όταν οι Γερμανοί θα τους απομακρύνουν από εκεί βλέποντας τα βρετανικά στρατεύματα να πλησιάζουν προς το μέρος τους. Το τρένο στο οποίο επιβιβάστηκαν μαζί με άλλους 2.500 κρατούμενους θα τους μεταφέρει στις 23 Απριλίου στο Τρέμπνιτς, στο κρατίδιο Σαξονίας-Άνχαλτ εκεί, οι Εβραίοι κρατούμενοι θα εγκαταλειφθούν από τους Γερμανούς φρουρούς τους καθώς επρόκειτο να έρθουν αντιμέτωποι με τις σοβιετικές δυνάμεις που είχαν φτάσει στην περιοχή. Λίγες μέρες μετά την απελευθέρωσή του από το στρατόπεδο συγκέντρωσης, ο Κόρετς συνέγραψε και απέστειλε εκ μέρους των Ελλήνων Εβραίων πρώην κρατουμένων μια επιστολή προς τον ηγέτη του σοβιετικού κράτους Ιωσήφ Στάλιν, μέσα από την οποία εκφραζόταν η ευγνωμοσύνη των διασωθέντων προς τον Ερυθρό Σταυρό αλλά και η ευχή πως η Σοβιετική Ένωση θα τους παράσχει την κατάλληλη βοήθεια για να κατορθώσουν να επιστρέψουν στις χώρες τους¹¹⁵.

¹¹² Ρ. Μόλχο, *Το ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων. Μελέτες ιστορίας και μνήμης*. Αθήνα 2015, σελ. 105.

¹¹³ Π.Κ. Ενεπεκίδης, *Οι διωγμοί των Εβραίων εν Ελλάδι 1941-1944*, Αθήνα 1969 σελ. 30.

¹¹⁴ M. Rozen, « Jews and Greeks Remember Their Past: The Political Career of Tzevi Koretz (1933-1943),» στο: *Jewish Social Studies*, τχ. 12, United States 2005, σσ. 116-117.

¹¹⁵ Ρ. Μπενβενίστε, *Αυτοί που επέζησαν. Αντίσταση. Εκτόπιση. Επιστροφή. Θεσσαλονικείς Εβραίοι τη δεκαετία του 1940*, Αθήνα 2014, σσ.319, 321-322, 325.

Ο Κόρετς έμελε να μην ήταν ένας από αυτούς που θα κατάφερναν να γυρίσουν στις πατρίδες τους· η προσβολή του από τύφο ήταν η αιτία να αφήσει την τελευταία του πνοή στις 2 Ιουνίου 1945 στο Τρέμπνιτς. Ωστόσο, ο θάνατός του δεν θα έδινε τέλος στην διαμάχη που είχε δημιουργηθεί γύρω από το όνομά του και τη συμβολή του στον διωγμό των Εβραίων. Τον Σεπτέμβριο του 1945, όταν οι εναπομείναντες Έλληνες Εβραίοι της Θεσσαλονίκης επέστρεψαν στην πόλη, η κοινότητα κατέθεσε μήνυση σε βάρος 16 Εβραίων που είχαν φυλακιστεί στο Μπέργκεν-Μπέλσεν, ανάμεσα στους οποίους συμπεριλαμβανόταν και ο Κόρετς, με την κατηγορία πως συνεργάστηκαν με τους ναζί κατακτητές¹¹⁶. Ωστόσο, σύμφωνα με τους ισχυρισμούς της οικογένειάς του, η οποία έμαθε για την αρνητική εικόνα που είχαν σχηματίσει οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης για τον Κόρετς μετά την επάνοδό της στην πόλη, ο αριραββίνος ουσιαστικά δεν είχε καμία γνώση περί των σχεδίων των Γερμανών για το εβραϊκό ζήτημα, πως δεν απέκρυψε την αλήθεια από τους ομοθρήσκους του προκειμένου να κερδίσει την εύνοια των κατακτητών και πως δεν παρέδωσε με καμία προθυμία τη λίστα των επιφανών μελών της κοινότητας, επιτρέποντας με τον τρόπο αυτό το διωγμό και την εξόντωσή τους¹¹⁷.

Από όσα στοιχεία έχουν παρατεθεί και αναλυθεί σχετικά με την προσωπικότητα και τη δράση του αρχираββίνου Κόρετς στην εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης, και ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής και του διωγμού των εβραϊκών πληθυσμών, γίνεται αντιληπτό πως ακόμα και ανάμεσα στα μέλη της επιστημονικής κοινότητας ελλοχεύει ένας τρόπος τινά διχασμός σχετικά με το ποιος ήταν στην πραγματικότητα ο Τσβι Κόρετς. Για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, ειδικά στα πρώτα χρόνια μετά την απελευθέρωση, η άποψη που επικρατούσε για τον Κόρετς ήταν ίδια με εκείνη που εξέφραζαν οι διασωθέντες από τα στρατόπεδα συγκέντρωσης Εβραίοι: ο Κόρετς ήταν ένας προδότης, συνεργάτης των Γερμανών, που δεν δίστασε να δώσει στο χέρι τους το χαρτί με τα ονόματα των ομόθρησκων συμπατριωτών τους και που εξαργύρωσε τη δίωξη στο πρόσωπό του με την παραμονή στο στρατόπεδο του Μπέργκεν-Μπέλσεν έχοντας τη δυνατότητα να μην περάσει τα φρικτά βασανιστήρια που βίωσαν άλλοι Εβραίοι κατά την παραμονή τους σε πιο σκληροπυρηνικά στρατόπεδα¹¹⁸.

¹¹⁶ Κ. Λάμψα & Ι. Σιμπή, *Η Διάσωση. Η σιωπή του κόσμου, η αντίσταση στα γκέτο και τα στρατόπεδα, οι Έλληνες Εβραίοι στα χρόνια της κατοχής*, Θεσσαλονίκη 2012, σελ. 260.

¹¹⁷ Ρ. Μόλχο, *ό.π.*, σελ. 107.

¹¹⁸ Γ. Γκλαρνέτατζης, *Στιγμές Σαλονίκης Θερινές*, Θεσσαλονίκη 2016, σσ. 106-107.

Με το πέρασμα του χρόνου, και καθώς δόθηκε η ευκαιρία στους ιστορικούς να δουν από μια πιο αποστασιοποιημένη οπτική γωνία τα γεγονότα της δίωξης των Εβραίων, οι απόψεις που εκφράστηκαν για τον ρόλο που διαδραμάτισε ο Κόρετς την κρίσιμη τριετία 1941-1943 ήταν κατά κύριο λόγο πιο μετριοπαθείς. Με βάση τις έρευνες που διεξήγαγαν αρκετοί μελετητές της εβραϊκής ιστορίας δίνεται πλέον η εντύπωση πως ο Κόρετς λειτούργησε εν είδει «αποδιοπομπαίου τράγου» ο οποίος δέχτηκε τις κατηγορίες τόσο της εβραϊκής όσο και της γερμανικής πλευράς για διαφορετικούς λόγους της καθεμίας. Με λίγα λόγια, ο Κόρετς στοχοποιήθηκε και ενοχοποιήθηκε από τους Εβραίους και τους Γερμανούς επειδή εκείνος βρισκόταν στην κορυφή της διοίκησης της εβραϊκής κοινότητας. Φυσικά, αυτό δεν αποτρέπει το γεγονός πως εάν βρισκόταν κάποιος άλλος στη θέση του δεν θα κατηγορείτο και εκείνος (ο άλλος) ως προδότης και συνεργός των κατακτητών¹¹⁹.

Για πολλούς μελετητές, μια κύρια αιτία που έκανε τους Εβραίους της Θεσσαλονίκης να μην αποδεχτούν τον Κόρετς ως θρησκευτικό και διοικητικό τους αρχηγό και να τον κατηγορήσουν για τα δεινά που πέρασαν ήταν το γεγονός πως ο αρχираββίνος δεν κατάφερε να κερδίσει τη συμπάθεια του ποιμνίου του, καθώς δεν κατάφεραν να προσαρμοστούν στην ιδέα πως εκείνος ήταν ένας μορφωμένος, κοσμοπολίτης Ασκενάζυ Εβραίος που είχε μεγαλώσει και είχε εξελιχθεί σαν άνθρωπος μέσα σε ένα ευρωπαϊκό περιβάλλον, δεχόμενος τις όποιες επιδράσεις από αυτό. Με λίγα λόγια, έχει διατυπωθεί ο ισχυρισμός πως η αρνητική στάση που οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης τήρησαν απέναντι στον Κόρετς οφείλεται ως ένα βαθμό σε ένα σύμπλεγμα ανωτερότητας που τους διακατείχε, καθώς θεωρούσαν τον εαυτό τους περήφανους για να τους διοικεί ένας ξένος Εβραίος που δεν διακατεχόταν από το πνεύμα της ζωής στην Ελλάδα και δεν αφουγκραζόταν τις ανάγκες των συμπολιτών του¹²⁰.

Μια ακόμη παράμετρος που θα πρέπει να ληφθεί υπόψη όσον αφορά την προσέγγιση της αλήθειας γύρω από βαθμό εμπλοκής του Κόρετς στα γεγονότα της περιόδου 1941-1943 είναι αυτή της αξιοπιστίας των μαρτυριών που κατατέθηκαν σε αυτό το πλαίσιο. Πιο συγκεκριμένα, νεότερες έρευνες κατέδειξαν πως δεν ισχύει ο μύθος που ήθελε τον Κόρετς να εκφωνεί τον Μάρτιο του 1943 στο κτίριο της κοινότητας τον περίφημο λόγο περί υπακοής και υποταγής των Εβραίων της Θεσσαλονίκης στη θέληση των Γερμανών κατακτητών με σκοπό την τρομοκράτησή

¹¹⁹ M. Rozen, *ό.π.*, σελ. 130.

¹²⁰ P. Μόλχο, *ό.π.*, σελ. 107.

τους. Το αντίθετο μάλιστα, πρόσφατα αποδείχθηκε πως ήταν ένας Γερμανός αξιωματούχος εκείνος που απευθύνθηκε στο πλήθος Εβραίων που είχε συγκεντρωθεί εκείνη την ημέρα, λέγοντας μάλιστα πως θα άφηνε ελεύθερους τους 108 προκρίτους της κοινότητας που τα ονόματά τους συνέθεταν την περιβόητη λίστα του Κόρετς, αφού πρώτα είχε λάβει τη διαβεβαίωση από την πλευρά του αρχιραββίνου πως θα εγγυόταν για την υπακοή τους με την ίδια του τη ζωή¹²¹.

Παραμένοντας στο ζήτημα της λίστας που φαίνεται πως συνέταξε ο Κόρετς και που για αρκετούς Εβραίους υπήρξε η επιβεβαίωση των προδοτικών αισθημάτων του αρχιραββίνου για την κοινότητα, η πλέον πρόσφατη επεξεργασία των δεδομένων και των μαρτυριών των διασωθέντων αιχμαλώτων έδειξε πως όντως ο Κόρετς προέβη στη σύνθεση της λίστας που περιελάμβανε τα 108 ονόματα των Εβραίων προυχόντων, ωστόσο πίσω από την κίνηση αυτή δεν κρύβονταν προδοτικά αισθήματα. Όπως αναφέρουν ορισμένοι μελετητές, ο Κόρετς δημιούργησε αυτή τη λίστα βάζοντας μέσα σε αυτή ονόματα ανθρώπων που εκείνος πίστευε πως με κάποιο τρόπο ήταν οι πλέον κατάλληλοι να «χρησιμοποιηθούν» για το σκοπό που ήθελαν οι Γερμανοί, δηλαδή να λειτουργήσουν ως ένα είδος ενέχυρου που θα ανάγκαζε τους υπόλοιπους Εβραίους να πειθαρχήσουν, να παραμείνουν στα γκέτο και να μην αποπειραθούν να διαφύγουν. Με λίγα λόγια, οι νεότεροι ερευνητές πιστεύουν πως ο Κόρετς συνέταξε τη λίστα καλή τη πίστει, θεωρώντας πως οι Γερμανοί δεν θα βλάψουν εν τέλει τους Εβραίους πολίτες αλλά πως ήθελαν να τους περιορίσουν¹²².

Ορισμένοι ερευνητές μελετώντας το ρόλο του Κόρετς στο ολοκαύτωμα των Εβραίων της Θεσσαλονίκης υπό μια διαφορετική σκοπιά κατέδειξαν πως η στάση που τήρησε ο αρχιραββίνος υπαγορευόταν από τις γενικότερες συνθήκες βάσει των οποίων συστήθηκαν τα εβραϊκά συμβούλια (jundenrate) στις κατακτημένες από τους Γερμανούς ευρωπαϊκές χώρες. Ειδικότερα, όπως επισημαίνεται από ένα μέρος ερευνητών, ο τρόπος με τον οποίο είχαν διαμορφωθεί τα εβραϊκά συμβούλια μετά την επέκταση του Τρίτου Ράιχ δεν επέτρεπε στα μέλη των κατά τόπους εβραϊκών κοινοτήτων να ασκούν τη διοίκησή τους εφαρμόζοντας τις μεθόδους διοίκησης που ίσχυαν στο παρελθόν. Πέραν αυτού, η σκληρότητα που επεδείκνυαν οι Γερμανοί κατακτητές απέναντι στους Εβραίους πολίτες ανάγκαζαν τα μέλη των συμβουλίων να τηρήσουν μια μετριοπαθή στάση απέναντί τους, ικανοποιώντας τις περισσότερες

¹²¹ P. Μόλχο, *ό.π.*, σελ. 107.

¹²² P. Μόλχο, *ό.π.*, σελ. 107.

φορές τα αιτήματά τους αλλά και δρώντας όπου ήταν εφικτό για την προστασία των μελών της κοινότητας¹²³.

Ορισμένες από τις μελέτες που πραγματοποιήθηκαν τα τελευταία χρόνια στο πλαίσιο της εξέτασης των γεγονότων του ολοκαυτώματος των Ελλήνων Εβραίων θέλουν τις ενέργειες του Κόρετς να αποτελούν απόρροια των πιέσεων που εκείνος δέχτηκε και που δεν του έδωσαν τον απαραίτητο χρόνο και χώρο ώστε να επεξεργαστεί και να εφαρμόσει ένα κατάλληλο σχέδιο, η εφαρμογή του οποίου θα εξασφάλιζε τη διάσωση των ομόθρησκων συμπολιτών του. Η σφοδρή «αντιπολίτευση» που δεχόταν από εξέχοντα πρόσωπα της κοινότητας, όπως ο Μόλχο και ο Γιακοέλ που τον κατηγορήσαν για τυφλή υπακοή στους Γερμανούς και εκτέλεση των εντολών τους, μπορεί να ληφθεί υπόψη ως ένας περιοριστικός παράγοντας στην άσκηση των καθηκόντων του στην κοινότητα, παρά το γεγονός πως και όσοι ασκούσαν κριτική στον Κόρετς δεν προέβησαν σε καμία ουσιαστική πράξη αντίστασης στον κατακτητή στην πόλη της Θεσσαλονίκης¹²⁴.

Τέλος, περαιτέρω σχολιασμός θα πρέπει να γίνει στην πράξη του Κόρετς να συναντηθεί εν αγνοία των κατοχικών δυνάμεων με τον πρωθυπουργό Ράλλη προκειμένου να ζητήσει τη βοήθειά του στο ζήτημα του διωγμού των Εβραίων της Θεσσαλονίκης. Όπως επισημαίνεται από αρκετούς μελετητές της εβραϊκής ιστορίας, το περιθώριο που υπήρχε και που επέτρεπε την οποία προσπάθεια προσέγγισης ανάμεσα στην πλευρά των Εβραίων και την πλευρά των Γερμανών αποτελούσε στην πραγματικότητα μια καλοσχεδιασμένη παγίδα που είχαν στήσει οι κατακτητές, ούτως ώστε να δίνουν την εντύπωση στους Εβραίους πως υπάρχουν πιθανότητες να διεκδικήσουν ορισμένα ψήγματα ελευθερίας, χωρίς φυσικά αυτό να ισχύει· στην πραγματικότητα, αυτό που επεδίωκαν οι Γερμανοί ήταν να καλλιεργήσουν ένα κλίμα δυσαρέσκειας έως και μίσους ανάμεσα στους Εβραίους ώστε να μην έχουν τη δυνατότητα να αντιληφθούν εγκαίρως τη σκληρή μοίρα που τους περίμενε¹²⁵.

Συνοψίζοντας όσα όλα παρατέθηκαν και αναλύθηκαν στο κεφάλαιο αυτό, γίνεται εμφανές πως ο Κόρετς προσπάθησε, όσο το επέτρεπαν οι δυνάμεις και η δικαιοδοσία του να αποτρέψει, έστω και την ύστατη στιγμή, το διωγμό των Εβραίων της Θεσσαλονίκης και τη μαζική αποστολή τους στα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Η

¹²³ Ρ. Μπενβενίστε, *Αυτοί που επέζησαν. Αντίσταση, Εκτόπιση, Επιστροφή. Θεσσαλονικείς Εβραίοι τη δεκαετία του 1940*, Αθήνα 2014, σελ. 261.

¹²⁴ Κ. Λάμψα & Ι. Σιμπή, *Η Διάσωση. Η σιωπή του κόσμου, η αντίσταση στα γκέτο και τα στρατόπεδα, οι Έλληνες Εβραίοι στα χρόνια της κατοχής*, Θεσσαλονίκη 2012, σσ. 228 και 245.

¹²⁵ Ρ. Μόλχο, «Η Εβραϊκή παρουσία στη Θεσσαλονίκη», στο: *Ο παρατηρητής*, τχ. 25-26, Θεσσαλονίκη 1994, σσ.38-39.

κίνησή του να συναντηθεί με τον πρωθυπουργό Ράλλη στο πλαίσιο της προαναφερθείσας δράσης του είχε προσωπικό κόστος για εκείνον, καθώς στέρησε την ελευθερία τόσο του ίδιου όσο και της οικογένειάς του. Ωστόσο, το γεγονός πως στάλθηκε στο στρατόπεδο του Μπέργκεν-Μπέλσεν, στο οποίο οι συνθήκες ζωής ήταν σχετικά πιο ανεκτές σε σχέση με άλλα στρατόπεδα, ερμηνεύτηκε ως μια μορφή ανταμοιβής από την πλευρά των Γερμανών στο πρόσωπό του για τις υπηρεσίες που προσέφερε στις δυνάμεις κατοχής. Το ξαφνικό τέλος της ζωής του το 1945, λίγο καιρό μετά την απελευθέρωσή του, δεν του επέτρεψε να απαντήσει σε όσα τον κατηγορούσαν και να δώσει μια νέα διάσταση στην ερμηνεία των γεγονότων της περιόδου 1941-1943.

Το πέρασμα του χρόνου έδωσε την ευκαιρία τους ιστορικούς να δουν από μια άλλη οπτική γωνία τις κινήσεις στις οποίες προέβη ο Κόρετς καθ' όλη τη διάρκεια της παραμονής του στα ανώτερα αξιώματα της εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης. Παρά το γεγονός πως μαρτυρίες της εποχής αλλά και μαρτυρίες ανθρώπων που διασώθηκαν από τα στρατόπεδα συγκέντρωσης κάνουν λόγο για προδοσία από μεριάς του Κόρετς σε βάρος του ποιμνίου του, η νεότερη έρευνα προσπάθησε να αποκαταστήσει το όνομα του αρχираββίνου, ερμηνεύοντας σε διαφορετικό πλαίσιο τις όποιες δράσεις στις οποίες προέβη και αποπειράθηκε να του παράσχει ένα είδος άλλοθι. Σε κάθε περίπτωση, θα μπορούσε να ειπωθεί πως ο αρχираββίνος Κόρετς ήταν μια εξαιρετικά αμφιλεγόμενη προσωπικότητα για τον ελληνικό εβραϊσμό, για την οποία ακούστηκαν και θα ακούγονται πολλά πράγματα.

Η΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

8.1. Η ιστορία του Ολοκαυτώματος στην Ελλάδα. Τα Γερμανικά στρατόπεδα συγκέντρωσης κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο

Η Ελλάδα ήταν μία από τις ευρωπαϊκές χώρες που κατέγραψαν τις μεγαλύτερες απώλειες. Πριν από το Ολοκαύτωμα ζούσαν στην Ελλάδα 70.000 με 80.000 Εβραίοι και από αυτούς εκτοπίστηκαν 59.000, επέζησαν γύρω στις 10.000.¹²⁶ Αποτέλεσμα αυτού του τραγικού συμβάντος ήταν η εξάλειψη μερικών από των αρχαιότερων εβραϊκών κοινοτήτων στην Ευρώπη.

Όταν η χώρα χωρίστηκε ανάμεσα στις δυνάμεις του άξονα η μοίρα των εβραϊκών κοινοτήτων ήταν διαφορετική, ανάλογα με την ζώνη κατοχής στην οποία βρίσκονταν. Στην Ιταλική ζώνη, οι Ιταλοί δεν έκαναν διώξεις εναντίων των Εβραίων, όπως έγιναν στη βουλγαρική και γερμανική ζώνη. Στην περίπτωση των Γερμανών τα αντισημιτικά μέτρα είχαν αρχίσει με στόχο την ετοιμασία της «τελικής λύσης» στις περιοχές που έλεγχαν.¹²⁷

Εκτός από την παραπάνω περίπτωση που παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον μια σειρά από άλλες απόψεις φανερώνουν τις δυνατότητες που διέθεταν οι Εβραίοι για να σωθούν. Όπως αναφέρει η Μπ. Αξιοπούλου οι ιδιαιτερότητες που προκύπτουν ανάλογα με τη σύνθεση του εβραϊκού πληθυσμού, οι σχέσεις με τους γείτονες, οι συνθήκες διαβίωσης στις ζώνες κατοχής, η στάση της Εκκλησίας και του ΕΑΜ/ΑΛΛΑΣ απέναντι στους Εβραίους και η συμβίωσή τους με το χριστιανικό πληθυσμό στην Ελλάδα πριν από τον πόλεμο αποτέλεσαν παράγοντες που διαμόρφωσαν την μοίρα των εβραϊκών κοινοτήτων στην Ελλάδα.¹²⁸

Πριν και κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου η Ναζιστική Γερμανία διατηρούσε στρατόπεδα συγκέντρωσης σε όλη την επικράτεια που βρισκόταν στον έλεγχό της. Τα πρώτα Ναζιστικά στρατόπεδα βρίσκονταν στο έδαφος της Γερμανίας και ήταν κυρίως στρατόπεδα εργασίας. Κατά τη διάρκεια του πολέμου, στα εκατομμύρια των κρατουμένων των στρατοπέδων συγκέντρωσης περιλαμβάνονταν Εβραίοι, Πολωνοί, Σοβιετικοί, αιχμάλωτοι πολέμου, ομοφυλόφιλοι.

¹²⁶ Μ. Σ. Αξιοπούλου, *Αλληλεγγύη και βοήθεια προς τους Εβραίους κατά τη διάρκεια της Κατοχής 1941-1942*, (επιμ.) Ρίκα Μπενβενίστε, *Οι Εβραίοι της Ελλάδας στην Κατοχή*, Θεσσαλονίκη 1998, σελ.15.

¹²⁷ Μ. Mazower, *Στην Ελλάδα του Χίτλερ*, Αλεξάνδρεια 1994, σελ.266.

¹²⁸ Κ. Λάμψα-Ι. Σιμπή, *Η Διάσωση. Η σιωπή του κόσμου, η αντίσταση στα γκέτο και τα στρατόπεδα, οι Έλληνες Εβραίοι στα χρόνια της κατοχής*, Θεσσαλονίκη 2012, σελ.18.

Τσιγγάνοι, Μάρτυρες του Ιεχωβά και άλλοι. Εκατομμύρια κρατούμενοι των στρατοπέδων συγκέντρωσης έχασαν τη ζωή τους λόγω κακομεταχείρισης, ασθενειών, ασιτίας και υπερβολικής εργασίας.

Από το 1941 οι Ναζιστές άρχισαν να δημιουργούν τα στρατόπεδα εξόντωσης ή θανάτου με μόνο σκοπό την βιομηχανική δολοφονία των Εβραίων της Ευρώπης, μέσω της «τελικής λύσης». Αυτά τα στρατόπεδα εγκαταστάθηκαν στις κατεχόμενες Πολωνία και Λευκορωσία, στην περιοχή του Γενικού Κυβερνείου.

Περισσότεροι από τρία εκατομμύρια Εβραίοι επρόκειτο να βρουν το θάνατο στα στρατόπεδα εξόντωσης, κυρίως μέσω δηλητηριωδών αερίων στους θαλάμους αερίων, αν και πολλοί κρατούμενοι σκοτώθηκαν σε ομαδικές εκτελέσεις και με άλλους τρόπους. Αυτά τα στρατόπεδα εξόντωσης, στα οποία περιλαμβάνονται του Μπέλζεκ, του Σομπιμπόρ, της Τρεμπλίνκα και του Άουσβιτς- Μπίρκεναου, συνήθως αναφέρονται ως στρατόπεδα συγκέντρωσης, αν και οι ειδικοί του ολοκαυτώματος κάνουν διαχωρισμό μεταξύ των στρατοπέδων συγκέντρωσης και των στρατοπέδων εξόντωσης.

Παρακάτω θα γίνει αναφορά στα στρατόπεδα συγκέντρωσης και εξόντωσης κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, στη διάρκεια του Τρίτου Ράιχ.

Το πλέον κρατικό μουσείο Άουσβιτς – Μπίρκενάου, βρίσκεται στα εδάφη των ναζιστικών γερμανικών στρατοπέδων συγκέντρωσης στα προάστια του Οσβιέτσιμ, μια κωμόπολη της Πολωνίας η οποία είχε μετονομασθεί κατά τη διάρκεια του Τρίτου Ράιχ σε Άουσβιτς, μόλις εξήντα χιλιόμετρα δυτικά της Κρακοβίας. Το στρατόπεδο συγκέντρωσης Άουσβιτς στην Πολωνία ιδρύθηκε από τις κατοχικές αρχές της ναζιστικής Γερμανίας στα μέσα του 1940 στην καρδιά της κατεχόμενης τότε από τους Γερμανούς της Ευρώπης. Το στρατόπεδο συγκέντρωσης του Άουσβιτς αποτελείτο από τρία κύρια μέρη. Το πρώτο και παλαιότερο μέρος είναι το Άουσβιτς Α΄, το λεγόμενο κύριο στρατόπεδο Stammlager, το οποίο δημιουργήθηκε στα μέσα του 1940 στο έδαφος και στα υπάρχοντα κτήρια προπολεμικών πολωνικών στρατώνων. Το δεύτερο μέρος είναι το στρατόπεδο Άουσβιτς Β΄ Μπίρκενάου, η κατασκευή του οποίου άρχισε το φθινόπωρο του 1941 στο έδαφος του χωριού Μπζενζίκια σε απόσταση τριών χιλιομέτρων από το Οσβιέτσιμ. Το τρίτο μέρος είναι το στρατόπεδο Άουσβιτς Γ΄ Μόνοβιτς, το οποίο ιδρύθηκε το 1942 στο χωριό Μονοβίτσε, έξι χιλιόμετρα από το Οσβιέτσιμ, ως τόπος καταναγκαστικής εργασίας. Όλα τα στρατόπεδα του συγκροτήματος Άουσβιτς περικυκλώνονταν με πύργους

κατόπτεισης και φράχτες με αγκαθωτά ηλεκτροφόρα συρματοπλέγματα. Απαγορευόταν οποιαδήποτε επαφή των κρατουμένων με τον εξωτερικό κόσμο.

Στην πρώτη περίοδο την ύπαρξής του στα 1940- 1941, οι κατοχικές γερμανικές αρχές κατεύθυναν εδώ τους Πολωνούς κρατούμενους για πολιτικούς λόγους, καθώς και τους Ρομά και σοβιετικούς αιχμαλώτους. Από το 1942 αποστέλλονταν και Εβραίοι, οι οποίοι θεωρούνταν από γιατρούς των SS ικανοί για εργασία ή κατάλληλοι για ιατρικά πειράματα. Τη στιγμή της απελευθέρωσης του στρατοπέδου στις 27 Ιανουαρίου 1945 από τα σοβιετικά στρατεύματα βρίσκονταν εδώ περίπου επτά χιλιάδες κρατούμενοι, που είχαν αφήσει οι Γερμανοί το στρατόπεδο.

Το στρατόπεδο εξόντωσης της Τρεμπλίνκα ήταν στρατόπεδο του Ναζιστικού καθεστώτος, ειδικά δημιουργημένο για τη μαζική δολοφονία Εβραίων, Πολωνών και Ρομά στο πλαίσιο της επιχείρησης Ράινχαρντ. Το Νοέμβριο του 1941 και υπό την αιγίδα των SS και του επικεφαλής της αστυνομίας της Βαρσοβίας, δημιουργήθηκε στην περιοχή μεταξύ των χωριών Τρεμπλίνκα και Μαλκίνια ένα στρατόπεδο καταναγκαστικής εργασίας, κοντά σε ένα λατομείο χάλικα, με σκοπό την παραγωγή χαλικιών για έργα οχύρωσης. Το στρατόπεδο επανδρώθηκε κυρίως από Εβραίους, αλλά και μη Εβραίους Πολωνούς, τους οποίους οι Γερμανοί κατακτητές θεωρούσαν ότι δεν εργάζονταν όπως έπρεπε για τα συμφέροντα του Ράιχ. Στο στρατόπεδο περιλαμβάνονταν εγκαταστάσεις διαμονής, τόσο για τους κρατουμένους, όσο και για τη φρουρά, ένα αναρρωτήριο, ένα διοικητήριο και χώρος διαμονής του διοικητή του στρατοπέδου και ένας φούρνος για ψωμί. Αυτό το στρατόπεδο ονομάστηκε αργότερα Τρεμπλίνκα I. Η δύναμη και η σύνθεση της φρουράς του ήταν μικρότερη από της Τρεμπλίνκα II. Διοικητής του ήταν, για όλο το διάστημα λειτουργίας του από το 1941 μέχρι το 1944, ο Ταγματάρχης *Sturmbannfuhrer* των SS Theodor van Eupen. Το 1942 άρχισε να εφαρμόζεται η επιχείρηση Ράινχαρντ, στο πλαίσιο εξόντωσης όλων των Εβραίων στην επικράτεια του Ράιχ. Ο μηχανισμός που έλεγχε την επιχείρηση επέλεξε την τοποθεσία κοντά στο Στρατόπεδο της Τρεμπλίνκα I, επειδή βρισκόταν κοντά στη διασταύρωση Μαλκίνια, επάνω δηλαδή στον κεντρικό σιδηροδρομικό άξονα Βαρσοβία – Μπιάλιστοκ και σε περιοχή αραιοκατοικημένη. Οι Γερμανοί κατασκεύασαν μια πρόσθετη σιδηροδρομική γραμμή από τη διασταύρωση της Μαλκίνια, η οποία οδηγούσε στο στρατόπεδο.

Στο τέρμα της μικρής αυτής παράκαμψης κατασκευάστηκε, στα τέλη του 1942 και με υπόδειξη του τότε διοικητή Στανγκλ, ένα κτίριο, το οποίο ήταν

απομίμηση κανονικού σιδηροδρομικού σταθμού. Αυτή η εγκατάσταση έγινε γνωστή ως Τρεμπλίνκα. Το στρατόπεδο είχε σχήμα τραπεζοειδές, με συνολική επιφάνεια περίπου 240 στρέμματα. Περιβαλλόταν από αγκαθωτό συρματοπλέγμα και το πυκνό δάσος που το περιέβαλε αποτελούσε ιδιαίτερα αποτελεσματική κάλυψη των φρικαλεοτήτων που γίνονταν εκεί, αν και η περιοχή ήταν γενικά αραιοκατοικημένη. Στις τέσσερις γωνίες του υψώνονταν πύργοι παρατήρησης, ύψους οχτώ μέτρων καθένας, με δύο επιπλέον πύργους στην περιοχή των θαλάμων αερίων. Υπήρχαν σε αυτό τρεις διακριτές περιοχές, η περιοχή υποδοχής, η περιοχή διαμονής και η κύρια περιοχή εξόντωσης. Η περιοχή της διαμονής, με μερικά κτίρια για τη φρουρά και τη διοικητική υπηρεσία, ένα αναρρωτήριο και αποθήκες – εργαστήρια. Εκεί γινόταν η πρώτη διαλογή των νεοαφιχθέντων. Μερικοί στέλνονταν προς αντικατάσταση των εργατών της Τρεμπλίνκα Ι και άλλοι επιλέγονταν ως βοηθητικό προσωπικό για τη διακομιδή των πτωμάτων από τους θαλάμους αερίων.

Το στρατόπεδο εξόντωσης Σομπιμπόρ, ήταν στρατόπεδο που δημιούργησαν, τον Απρίλιο του 1942, στην κατεχόμενη Πολωνία οι Ναζιστές στο πλαίσιο της Επιχείρησης Ράινχαρντ, η οποία αποσκοπούσε στην εξόντωση όλων των Εβραίων από τα κατεχόμενα εδάφη. Η μικρή κωμόπολη του Σομπιμπόρ βρίσκεται στην ανατολική πλευρά του διαμερίσματος του Λούμπιν, πέντε χιλιόμετρα από τον ποταμό Μπουγκ, ο οποίος, το 1942, αποτελούσε το σύνορο μεταξύ του Γενικού Κυβερνείου και του Κομισαριάτου της Ουκρανίας. Από το Σομπιμπόρ περνούσε ο σιδηροδρομικός άξονας Κελμ – Βλοντάβα, για αυτό και επιλέχθηκε για τη δημιουργία του δεύτερου στρατοπέδου εξόντωσης της Επιχείρησης Ράινχαρντ. Κατασκευάστηκε έτσι μια παρακαμπτήριος της κεντρικής γραμμής, η οποία τερμάτιζε στο στρατόπεδο. Η περιοχή καλύπτεται από πυκνά δάση με ξέφωτα και είναι πολύ αραιοκατοικημένη. Ένα τέτοιο ξέφωτο επιλέχθηκε για την κατασκευή του Στρατοπέδου. Την πρώτη αναγνώριση και επιλογή της θέσης έκαναν ο Ρίχαρντ Τομάλλα, υπεύθυνος κατασκευών της Επιχείρησης Ράινχαρντ και ο επιθεωρητής κατασκευών Μόζερ. Ύστερα από την επιλογή της θέσης, την κατασκευή ανέλαβαν ογδόντα περίπου Εβραίοι, που μεταφέρθηκαν εκεί από τα παρακείμενα γκέτο. Την επίβλεψή τους είχε αναλάβει ο λοχαγός των SS Νάουμαν. Πρωταρχικό μέλημα των κατασκευαστών ενός τέτοιου στρατοπέδου ήταν φυσικά, η ασφάλεια. Το στρατόπεδο αρχικά περιφράχθηκε με συρματοπλεκτο φράχτη ύψους τριών μέτρων με πολλούς συμπληρωματικούς, οι οποίοι έδεναν με τα κλαδιά των γύρω πεύκων, ώστε να

καλύπτονται από τα αδιάκριτα βλέμματα. Το στρατόπεδο διέθετε δικό του σύμπλεγμα παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας και εξαιρετικό σύστημα φωτισμού κατά τη νύκτα.

Στο κέντρο του υπήρχε ένας μεγάλος πύργος παρατήρησης και μικρότεροι πύργοι κατασκευάστηκαν κατά μήκος της περιμέτρου, η οποία από την εξωτερική της πλευρά ήταν ναρκοθετημένη σε πλάτος δεκαπέντε μέτρων. Εσωτερικά το στρατόπεδο διαιρεμένο σε τρεις τομείς, καθένας από τους οποίους διέθετε το δικό του συρμάτινο φράχτη για να διαχωρίζεται από τους υπόλοιπους. Ο τομέας της φρουράς περιλάμβανε την κεντρική πύλη εισόδου και την αποβάθρα αποβίβασης των Εβραίων από τα βαγόνια του τρένου. Ο Τομέας Ι, κατασκευάστηκε ακριβώς πίσω από το τμήμα της φρουράς και προς τα δυτικά. Διέθετε το δικό του φράχτη, πίσω από τον οποίο υπήρχε ένα όρυγμα γεμάτο νερό. Ο μόνος τρόπος επικοινωνίας με τον τομέα της φρουράς ήταν μια πύλη. Αυτό το τμήμα διέθετε παραπήγματα για τη διαμονή των Εβραίων κρατούμενων, καθώς και ένα μαγειρείο. Οι κρατούμενοι σε αυτό το τμήμα είχαν αναλάβει τις εργασίες συντήρησης του στρατοπέδου, ενώ υπήρχαν επίσης ράπτες και υποδηματοποιοί για τις ανάγκες των αξιωματικών και της φρουράς. Στον Τομέα ΙΙ, απασχολούνταν περίπου τετρακόσιοι κρατούμενοι του Τομέα Ι, καθώς και σε αυτόν βρίσκονταν οι αποθήκες, στις οποίες φυλάσσονταν όλα τα αντικείμενα που αποσπούσαν οι SS από τα θύματά τους, ρουχισμός, τρόφιμα, χρυσά και άλλα πολύτιμα αντικείμενα, ακόμη και τα μαλλιά των γυναικών. Στεγάζονταν επίσης, και οι κεντρικές διοικητικές υπηρεσίες του στρατοπέδου. Σε αυτόν τον τομέα γινόταν το καλωσόρισμα των θυμάτων. Αφού οι μεταγόμενοι υποχρεώνονταν να εκδυθούν και να παραδώσουν όλα τους τα αντικείμενα, οι γυναίκες κουρευόνταν και όλα τους τα έγγραφα καταστρέφονταν στον παρακείμενο αποτεφρωτή. Ύστερα, οι κρατούμενοι, οδηγούνταν γυμνοί, από ένα συρματοπλεγμένο μονοπάτι, εκατό περίπου μέτρων, το οποίο οι Ναζί αποκαλούσαν ουράνιο μονοπάτι, στον Τομέα ΙΙΙ. Ο τελευταίος βρισκόταν στο βορειοδυτικό τμήμα του στρατοπέδου και επικοινωνούσε με το μονοπάτι, που προαναφέρθηκε και με μια πολύ μικρή και αόρατη πύλη την οποία χρησιμοποιούσε μόνο η φρουρά. Αυτός ο τομέας φιλοξενούσε τους θαλάμους αερίων, οι οποίοι ήταν μεταμφιεσμένοι σε λουτρά και ήταν διακοσμημένοι με λουλούδια και το άστρο του Δαβίδ. Στον τομέα βρισκόταν επίσης μια περίκλειστη με συρματοπλέγμα έκταση, η οποία φιλοξενούσε τους περίπου εκατόν πενήντα κρατούμενους, που εργάζονταν στον Τομέα ΙΙΙ και ένα όρυγμα, στο οποίο γινόταν η αποτέφρωση των σορών των θυμάτων. Όταν τον Ιούλιο του 1942, διαπιστώθηκε ότι οι υπάρχουσες εγκαταστάσεις δεν κάλυπταν τις ανάγκες του στρατοπέδου, χτίστηκαν

νέοι θάλαμοι αερίων περίπου διπλάσιας έκτασης, καθώς οι παλαιοί δεν μπορούσαν να εξυπηρετήσουν την ταυτόχρονη θανάτωση περισσότερων από πεντακοσίων ατόμων. Πλάι στους θαλάμους βρισκόταν ένα μικρό παράπηγμα, το οποίο στέγαζε τον κινητήρα, ο οποίος παρείχε το απαιτούμενο μονοξείδιο του άνθρακα. Από πλευράς έκτασης ήταν μάλλον το μικρότερο από όλα τα Ναζιστικά στρατόπεδα.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Οι πληροφορητές μετά της απελευθέρωση και την αποκατάσταση της ελευθερίας τους είχαν την ανάγκη για μια καινούρια ζωή. Όλα όσα δε μπορούσαν να συνειδητοποιήσουν στην παιδική τους ηλικία, έγινα πιο ξεκάθαρα αργότερα μέσα από την προσπάθειά τους να συμβιώσουν με τις μνήμες των προηγούμενων χρόνων και να δημιουργήσουν όνειρα για ένα καλύτερο μέλλον.

Στην πλειοψηφία τους τα άτομα αυτά έφτιαξαν τη ζωή τους με ομόθρησκες γυναίκες, οι οποίες είχαν κοινά βιώματα με τους ίδιους. Βασικό τους μέλημα ήταν να καταγράψουν σε μεταγενέστερη ηλικία τις εμπειρίες τους αλλά και να μιλήσουν στα παιδιά τους για όλα όσα έζησαν στην περίοδο του διωγμού τους στην Εύβοια γεγονός που επέφερε την κάθαρση στη ζωή τους.

Κάνοντας μια βόλτα στην εβραϊκή κοινότητα της Χαλκίδας διαπιστώνεις ότι τα ίχνη της προηγούμενης ζωής δεν υπάρχουν πια, ενώ το μόνο σημείο αναφοράς είναι η εβραϊκή συναγωγή, το σχολείο, το εβραϊκό νεκροταφείο και ένα εγκαταλελειμμένο παλιό σπίτι απέναντι από αυτή που επέζησε της καταστροφής. Η κοινότητα αριθμεί σήμερα 60 με 70 περίπου μέλη, ενώ έχει επιζήσει στο βάθος των αιώνων και είναι πολύ σημαντικό να συνεχίσει να υπάρχει.

Όσο υπάρχουν οι γραπτές κι οι προφορικές μαρτυρίες η ιστορία εξακολουθεί να είναι ζωντανή, ενώ μέσα από αυτή συνυπάρχει ακόμα το παρόν με το παρελθόν, στο οποίο θέλησαν να επιστρέψουν για ακόμη μια φορά οι πληροφορητές και να γνωστοποιήσουν σε όλο τον κόσμο όλα όσα βίωσαν και αντιμετώπισαν στην παιδική τους ηλικία και αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι του εαυτού τους.

Η ανά χειράς εργασία επίσης, αποτέλεσε μια προσπάθεια παρουσίασης και ανάλυσης της προσωπικότητας και του έργου που διετέλεσε ο αρχιραββίνος της εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης Τσβι Κόρετς από το 1933, χρονιά που ανέλαβε τα καθήκοντα της αρχιραββινείας, έως το 1945, όταν και πέθανε από τύφο μετά την απελευθέρωσή του από το στρατόπεδο συγκέντρωσης του Μπέργκεν-Μπέλσεν. Από τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν και μελετήθηκαν σχετικά με τη ζωή του πριν τον ερχομό του στη Θεσσαλονίκη και το πνευματικό του υπόβαθρο, γίνεται κατανοητό πως ο Κόρετς ήταν ένας πολυσχιδής άνθρωπος, με έφεση στη γνώση και εξαιρετική καλλιέργεια γύρω από την εβραϊκή θρησκεία και ιστορία, παράγοντες που

τον έκαναν να ξεχωρίσει και να ανελιχθεί στην κλίμακα της θρησκευτικής ιεραρχίας του εβραϊσμού από σχετικά μικρή ηλικία.

Η καθολική αποδοχή που γνώριζε από υψηλά πρόσωπα του ευρωπαϊκού εβραϊσμού καθώς και το πνευματικό του επίπεδο αποτέλεσαν τις κύριες αιτίες επιλογής του για τη θέση του αρχираββίνου της κοινότητας της Θεσσαλονίκης η οποία ήταν κενή για μια δεκαετία. Ωστόσο, το γεγονός πως ο νέος θρησκευτικός ηγέτης της σεφαραδίτικης κοινότητας ήταν ένας Ασκενάζυ Εβραίος προκάλεσε τις πρώτες αντιδράσεις και αμφισβητήσεις στο πρόσωπό του, με τον Κόρετς να μην αποκτά μέχρι το τέλος της ζωής του την εμπιστοσύνη του εβραϊκού λαού της πόλης. Πέραν αυτού, οι στενές σχέσεις που ο αρχираββίνος ανέπτυξε με την πολιτική, κοινωνική και θρησκευτική ηγεσία της Ελλάδας, ιδιαίτερα μετά την εγκαθίδρυση της δικτατορίας Μεταξά, σχολιάστηκαν αρνητικά από τα μέλη της κοινότητας που θεωρούσαν πως ο Κόρετς κάνει οτιδήποτε για να βρίσκεται στο προσκήνιο. Παρ' όλα αυτά, κανείς δεν μπορεί να αρνηθεί πως στις επαφές που ο Κόρετς σύνηψε με τους φορείς της ελληνικής εξουσίας συζητήθηκαν και θέματα που αφορούσαν την λειτουργία της κοινότητας, όπως αυτό του νεκροταφείου αλλά και των κρουσμάτων αντισημιτισμού που γνώριζαν ιδιαίτερη έκταση και που λάμβαναν υποστήριξη από μερίδα του τύπου.

Αμφιλεγόμενη θεωρείται από πολλούς η στάση που ο αρχираββίνος Κόρετς τήρησε απέναντι στο μεγάλο πρόβλημα των διώξεων των Ελλήνων Εβραίων που είχε ανακύψει μετά την κατάκτηση της Ελλάδας από τη Γερμανία. Η απουσία του από τη Θεσσαλονίκη κατά την πρώτη φάση των περιορισμών και των ταπεινώσεων που βίωσαν οι Εβραίοι από τις κατοχικές δυνάμεις και η σύλληψή του στην Αθήνα, θεωρούμενος πως μέσα από τη διαμαρτυρία του για τον βομβαρδισμό της εκκλησίας της Αγίας Σοφίας και την ομιλία του στην αίθουσα Παρνασσός υποκινούσε την τέλεση αντιστασιακών πράξεων ενάντια στις δυνάμεις του Άξονα, αποτελούν πράξεις που μαρτυρούν ως ένα βαθμό την προσπάθειά του να προστατέψει με τον δικό του τρόπο την κοινότητα. Για τις κινήσεις του αυτές, ο Κόρετς φυλακίστηκε για ένα διάστημα περίπου έξι μηνών.

Μετά την αποφυλάκισή του ο Κόρετς διορίστηκε από τις δυνάμεις κατοχής στη θέση του αρχираββίνου της Θεσσαλονίκης αλλά και του προέδρου του εβραϊκού συμβουλίου, γεγονός που αύξησε την καχυποψία των Εβραίων στο πρόσωπό του. Η συνάντησή του με τον πρωθυπουργό Τσολάκογλου στις αρχές του 1942 και η έκφραση ευγνωμοσύνης προς το πρόσωπό του για την αναγνώριση από μέρος του της ύπαρξης εβραϊκού ζητήματος ερμηνεύτηκε από πολλούς σαν μια προσπάθεια

προσέγγισης του εβραϊκού στοιχείου με τους κατακτητές. Και αυτή την κίνηση του Κόρετς ακολούθησε η σύλληψη και η φυλάκισή του μέχρι το τέλος της ίδιας χρονιάς. Την επαναφορά του αρχираββίνου στα διευρυμένα του καθήκοντα ακολούθησε η συμμετοχή του σε επιτροπή που παρουσιάστηκε μπροστά στον επικεφαλής των γερμανικών στρατευμάτων στη Θεσσαλονίκη Μαξ Μέρτεν που θα διαπραγματευόταν την παύση του διωγμού των Εβραίων, χωρίς ωστόσο ουσιαστικό αποτέλεσμα.

Το 1943 έλαβε χώρα το πιο σκληρό στάδιο των διώξεων των Εβραίων της Θεσσαλονίκης, με την συγκέντρωση και την αποστολή τους στα στρατόπεδα συγκέντρωσης της Ευρώπης υλοποιείται. Στο πλαίσιο αυτό, ο Κόρετς φέρεται να τήρησε μια δουλοπρεπή στάση, καθώς ήταν φαινομενικά πρόθυμος να ικανοποιήσει τα αιτήματα των Γερμανών ως προς την ικανοποίηση των σκοπών τους για το εβραϊκό ζήτημα. Μάλιστα, ο ισχυρισμός του αρχираββίνου σε δημόσιο λόγο του μπροστά σε συγκεντρωμένο πλήθος Εβραίων που επρόκειτο να σταλούν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης ήταν πως εκεί οι Εβραίοι θα έβρισκαν μια καλύτερη ζωή μακριά από τις κακουχίες. Η φαινομενικά αντιεβραϊκή δράση του Κόρετς αντικατοπτρίζεται και στην σύνταξη του περιφήμου κατάλογου με τα ονόματα 108 Εβραίων πολιτών που θα χρησιμοποιούνταν από τους Γερμανούς ως όμηροι. Ωστόσο, η κρυφή από τους Γερμανούς συνάντηση του αρχираββίνου με τον πρωθυπουργό Ράλλη με θέμα την παύση των διωγμών μόνο σαν μια προσπάθεια συμβολής από πλευράς του Κόρετς για βοήθεια στους ομόθρησκους συμπατριώτες του μπορεί να ερμηνευτεί, προσπάθεια που εν τέλει του στέρησε την ελευθερία του.

Στα μετέπειτα χρόνια του διωγμού των Ελλήνων Εβραίων αρκετοί ήταν εκείνοι που προσπάθησαν, και προσπαθούν ακόμη, να ερμηνεύσουν το ρόλο που διαδραμάτισε ο Κόρετς την κρίσιμη περίοδο 1941-1943. Νεότερες μελέτες κατέδειξαν πως ο αρχираββίνος πιθανόν να μην ήταν τελικά ένας προδότης των ομοθρήσκων του, αλλά ένας άνθρωπος που αναγκάστηκε ως ένα βαθμό να συμβιβαστεί με τις καταστάσεις, καθώς έτσι πίστευε πως μπορεί να μετριάσει το μένος των Γερμανών απέναντι στους Εβραίους. Την ίδια στιγμή, πολλοί πιστεύουν πως ο Κόρετς έπεσε θύμα των σκοπών των Γερμανών κατακτητών οι οποίοι έδιναν φρούδες ελπίδες τόσο σε εκείνον όσο και στους υπόλοιπους Εβραίους πως μπορούν να μετριάσουν τις ταπεινώσεις και τους περιορισμούς που υφίσταντο. Σε κάθε περίπτωση, αυτό που γίνεται εμφανές είναι πως ο Τσβι Κόρετς απετέλεσε ένα καθοριστικό πρόσωπο στην εξέλιξη των γεγονότων που αφορούσαν το διωγμό του

εβραϊκού πληθυσμού της Θεσσαλονίκης, με τον πραγματικό του ρόλο να μην είναι προς το παρόν διακριτός.

ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΠΗΓΕΣ

Γκλαρνέτατζης Γ., «Ογδόντα χρόνια πριν ο Τσβι Κόρετς αναλαμβάνει καθήκοντα (1933)». Άρθρο δημοσιευμένο την 20^η Αυγούστου 2013 στον ιστότοπο <http://www.alterthess.gr/content/ogdonta-hronia-prin-o-tsvi-korets-analamvanei-kathikonta-1933>, Ημερομηνία ανάκτησης 26-03-2017.

Hantzaroula P., «Memory as a Form of Public Sociability of Jewish Child Survivors in Post – war Thessaloniki», στο: *Oral History Forum d' Histoire Orale*, Μυτιλήνη 2004, τ. 34. <http://www.oralhistoryforum.ca/index.php/ohf/article/view> , Ημερομηνία ανάκτησης 08-08-2019.

Rozen M., «Jews and Greeks Remember Their Past: The Political Career of Tzevi Koretz (1933-1943).» στο: *Jewish Social Studies*. τχ.12, United States 2005.

Καταλάν Α., *Επίλογος*, Χαλκίδα 1999.

Καταλάν Α., *Η έναρξη του πολέμου*, Χαλκίδα 1999.

Καταλάν Α., *Η περιπέτεια αρχίζει*, Χαλκίδα 1999.

Καταλάν Α., *Με το καϊκι για την Τουρκία*, Χαλκίδα 1999.

Καταλάν Α., *Το ξεκίνημα μιας νέας ζωής*, Χαλκίδα 1999.

Καταλάν Α., *Χαλκίδα η γενέτειρά μου*, Χαλκίδα 1999.

Μόλχο Ρ., «Η Εβραϊκή παρουσία στη Θεσσαλονίκη», στο: *Ο Παρατηρητής*, τχ. 25-26, Θεσσαλονίκη 1994.

Μπενμαγιόρ Ι., «Οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης», στον ιστότοπο του Εβραϊκού Μουσείου Θεσσαλονίκης. Ημερομηνία δημοσίευσης 20-03-2014. Ανακτήθηκε από τον ιστότοπο <http://www.jmth.gr/article-20032014-oi-evraioi-tis-thessalonikis>, Ημερομηνία ανάκτησης 10-04-2017.

B. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αξιοπούλου Μ. Σ., *Αλληλεγγύη και βοήθεια προς τους Εβραίους κατά τη διάρκεια της Κατοχής 1941-1942*. (επιμ.) Ρίκα Μπενβενίστε, *Οι Εβραίοι της Ελλάδας στην Κατοχή*, Θεσσαλονίκη 1998.

Βακαλόπουλος Α., *Νέα Ελληνική Ιστορία 1204 – 1985*, Θεσσαλονίκη 2005.

Βερέμης Θ. και Κολιόπουλος Γ., *Ελλάς, η σύγχρονη συνέχεια. Από το 1821 μέχρι σήμερα*, Αθήνα 2006.

Bowman S., *Η αντίσταση των Εβραίων στην κατοχική Ελλάδα*, Αθήνα 2012.

Bowman S., *The Agony of Greek Jews, 1940-1945*, Stanford 2009.

Γιακοέλ Γ., *Απομνημονεύματα 1941-1943*. Επιμ. Φρ. Αμπατζοπούλου, Θεσσαλονίκη 1993.

Γκλαρνέτατζης Γ., *Στιγμές Σαλονίκης Θερινές*, Θεσσαλονίκη 2016.

Ενεπεκίδης Π. Κ., *Οι διωγμοί των Εβραίων εν Ελλάδι 1941-1944*, Αθήνα 1969.

Ιωαννίδης Ε. Μ., *Τα γεγονότα και τα τεκμήρια, Τεκμήρια για την ιστορία της Ισραηλιτικής Κοινότητας Χαλκίδος κατά την περίοδο της Κατοχής*, (επιμ.) Δ. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Χαλκίδα 2013.

Καβάλα Μ., *Η καταστροφή των Εβραίων της Ελλάδας (1941-1944)*, Αθήνα 2015.

Kahn M., *Le rabbin de Salonique*, Paris 2010.

Λάμψα Κ.–Σιμπή Ι., *Η Διάσωση. Η σιωπή του κόσμου, η αντίσταση στα γκέτο και τα στρατόπεδα, οι Έλληνες Εβραίοι στα χρόνια της κατοχής*, Θεσσαλονίκη 2012.

Λεβή Λ., *Η ζωή στο άστυ, «Θυμάμαι...», η ιστορία ενός διωγμού*, Χαλκίδα 2000.

Λεβή Λ., «Θυμάμαι...», *Θυμάμαι, η ιστορία ενός διωγμού*, Χαλκίδα 2000.

Λεβή Λ., «Συννεφιάζει...», *Θυμάμαι, η ιστορία ενός διωγμού*, Χαλκίδα 2000.

Λεβή Λ., *Τα μπαούλα της προδοσίας, «Θυμάμαι...», η ιστορία ενός διωγμού*, Χαλκίδα 2000.

Λεβή Λ., *Το νόστιμον ήμαπ, «Θυμάμαι...», η ιστορία ενός διωγμού*, Χαλκίδα 2000.

Mazower M., *Η αυτοκρατορία του Χίτλερ. Ναζιστική εξουσία στην κατοχική Ευρώπη*, Αθήνα 2009.

Mazower M., *Θεσσαλονίκη. Πόλη των φαντασμάτων*, Αθήνα 2006.

Mazower M., *Στην Ελλάδα του Χίτλερ*, Αλεξάνδρεια 1994.

Μαΐσης Μ. Σ., *Η ιταλική και γερμανική Κατοχή του 1941-1942, η ιστορία της εβραϊκής κοινότητας της Χαλκίδας από το 586 π. Χ. έως το 2001 μ. Χ.*, Χαλκίδα 2013.

Μαΐσης Μ. Σ., *Τα οικονομικά της κοινότητας και ο θεσμός της « Πέτσια», η ιστορία της εβραϊκής κοινότητας της Χαλκίδας από το 586 π. Χ. έως το 2001 μ. Χ.*, Χαλκίδα 2013.

Μόλχο Ρ., *Το ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων. Μελέτες ιστορίας και μνήμης*. Αθήνα 2015.

Μόλχο Μ. και Νεχαμά Ι., *In Memoriam. Αφιέρωμα εις μνήμην των Ισραηλιτών θυμάτων του ναζισμού εν Ελλάδι*, Θεσσαλονίκη 1976.

Μπενβενίστε Ρ., *Αυτοί που επέζησαν. Αντίσταση, Εκτόπιση, Επιστροφή. Θεσσαλονικείς Εβραίοι τη δεκαετία του 1940*, Αθήνα 2014.

Naar D., *Jewish Salonica. Between the Ottoman Empire and Modern Greece*, Stanford 2016.

Παπαστρατής Σ., *Οι Εβραίοι της Χαλκίδας, Μέρρες του 1943-1944 στην Εύβοια, Κατοχή, Αντίσταση, Απελευθέρωση*, Αθήνα 2000.

Pierron B., *Εβραίοι και Χριστιανοί στη Νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα 2004.

Fleming K. E., *Ιστορία των Ελλήνων Εβραίων*, Αθήνα 2009.

Φρέζης P. A., *Ψηφίδες Ιστορίας του Ελληνικού Εβραϊσμού*, Βόλος 2007.

Wasserstein B., *On the eve. The Jews of Europe before the Second World War*, London 2012.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Δεδομένων των προαναφερομένων στοιχείων, η ανά χείρας εργασία, αποτελεί μια προσπάθεια αποτύπωσης, των εβραϊκών κοινοτήτων στην Ελλάδα, είτε της ηπειρωτικής-στερεάς Ελλάδας, είτε της νησιωτικής, η οποία εμπεριείχε τα νησιά του Ιονίου, Αιγαίου και της περιοχής της Εύβοιας. Επίσης, η παρούσα εργασία πραγματεύεται τα γεγονότα εκείνα, που σχετίζονταν με τα παιδιά του Ολοκαυτώματος στην περιοχή της Εύβοιας. Σε αυτό το σημείο λοιπόν, δε θα μπορούσαν να λείψουν οι μαρτυρίες, για την κοινότητα της Χαλκίδας, κατά την προπολεμική περίοδο, που εστίαζαν στην οπτική γωνία κάποιων ανδρών, οι οποίοι από το 1940 μέχρι και το 1950 ήταν παιδιά. Μετά τη συνθηκολόγηση της Ιταλίας στις 9 Σεπτεμβρίου 1943, η μεγάλη δύναμη του γερμανικού στρατού έφτασε στην πόλη της Χαλκίδας. Με την εισβολή του γερμανικού στρατού στην περιοχή της Χαλκίδας, οι γηγενείς, προσπαθούν να πληροφορηθούν τα σχετικά για τους ομόθρησκους της Θεσσαλονίκης. Στις 16 Οκτωβρίου 1943, μια διαταγή, φθάνει και τοιχοκολλάται στα κεντρικότερα μέρη της Χαλκίδας, η οποία διέτασσε όλα τα μέλη της Εβραϊκής Κοινότητας, να σπεύσουν να παρουσιαστούν στις υπηρεσίες του δήμου, ώστε να υπογράψουν υπεύθυνες δηλώσεις με τα προσωπικά τους στοιχεία. Δεν θα μπορούσε να λείπει, λοιπόν, από την εργασία, το Ολοκαύτωμα που βίωσαν τα παιδιά της Χαλκίδας και η βοήθεια προς την εβραϊκή αυτή κοινότητα και ο τρόπος, που κατάφεραν να διαφύγουν, πολλοί από εκείνους τους Εβραίους που ζούσαν στην ευρύτερη περιοχή της Χαλκίδας, είτε για τα γύρω χωριά, αλλά είτε και για τη Μέση Ανατολή. Σε αυτό το σημείο θα γίνει αναφορά, στις συνθήκες διαβίωσης στην περιοχή της Εύβοιας, έπειτα η απελευθέρωσή της και τέλος η νέα ζωή των παιδιών, τα οποία βίωσαν τη γερμανική εισβολή στην Ελλάδα και πιο ιδιαίτερα στη Χαλκίδα. Βίωσαν, λοιπόν, με το χειρότερο τρόπο σε μια τόσο μικρή ηλικία το διωγμό τους, αλλά και την έναρξη ενός τόσο σκληρού πολέμου.

Η ανά χείρας εργασία αποτελεί μια προσπάθεια αποτύπωσης της προσωπικότητας του αρχираββίνου Τσβι Κόρετς, της δράσης του και του βαθμού εμπλοκής του στην εκδίωξη και των αφανισμό των Εβραίων της Θεσσαλονίκης. Ειδικότερα παρουσιάζονται τα βιογραφικά στοιχεία του Κόρετς και πιο συγκεκριμένα στοιχεία που αφορούν τη γέννηση, τις σπουδές και τις οικογενειακές καταβολές του, ενώ γίνεται αναφορά στα πρώτα χρόνια της δράσης του Κόρετς. Γίνεται εκτενής παρουσίαση των γεγονότων του διαστήματος, κατά το οποίο ο

Κόρετς χρίστηκε αρχираββίνος της εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης. Η δυσαρέσκεια των Εβραίων της Θεσσαλονίκης για το πρόσωπο του Κόρετς, ήταν εμφανής. Πολλοί όμως είδαν στο πρόσωπό του, ότι μπορούσε να λειτουργήσει ως συνδετικός κρίκος ανάμεσα στον ελληνικό εβραϊσμό και τη Δύση. Ο Κόρετς θα αναλάβει καθήκοντα στις 20 Αυγούστου 1933. Τα ζητήματα τα οποία απασχολούσαν εκείνη την περίοδο την Εβραϊκή Κοινότητα, ήταν ο εμπρησμός στη συνοικία Κάμπελ, το 1931, η απαγόρευση συμμετοχής των Εβραίων στα κοινοτικά δρώμενα και το ζήτημα του νεκροταφείου, το οποίο ταλάνιζε την Κοινότητα από το 1920.

Η εργασία αυτή ασχολείται με τις σχέσεις που είχε αναπτύξει ο Κόρετς με το πολιτικό κατεστημένο της Ελλάδας. Γίνονται εύκολα διακριτές οι στενές σχέσεις, που απέκτησε ο Κόρετς με το πολιτικό και κοινωνικό κατεστημένο της εποχής, γεγονός που έκανε πολλούς Εβραίους να αμφιβάλουν, για την προσωπικότητα του αρχираββίνου. Ερευνάται η στάση, που τήρησε ο αρχираββίνος απέναντι στα προβλήματα, τα οποία βίωναν οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης από τους Γερμανούς και στην επικείμενη μεταφορά τους στα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Στις 9 Απριλίου 1941, η Θεσσαλονίκη πέφτει στα χέρια των Γερμανών. Η 14^η Μαρτίου 1943, θα μείνει χαραγμένη στις μνήμες όλων των Ελλήνων Εβραίων, καθώς ενημερώθηκαν για τη μεταφορά τους στην Πολωνία. Η διαδικασία της συγκέντρωσης και της αποστολής των εβραϊκών πληθυσμών της Θεσσαλονίκης στα στρατόπεδα συγκέντρωσης της Κεντρικής Ευρώπης συνεχίστηκε μέχρι τις 7 Αυγούστου 1943, όταν αποχώρησε το τελευταίο τρένο από το σιδηροδρομικό σταθμό της Θεσσαλονίκης.

Ακόμα, γίνεται αναφορά στα γεγονότα της παραμονής του Κόρετς στο στρατόπεδο συγκέντρωσης του Μπέργκεν- Μπέλσεν της Κάτω Σαξωνίας και με το τραγικό τέλος του το 1945 στο Τρέμπνιτς, από τύφο. Ο Κόρετς καθ' όλη τη διάρκεια της ραββινείας του, προσπαθούσε να αποτρέψει το διωγμό των Εβραίων της Θεσσαλονίκης, για αυτό και συναντάται με τον πρωθυπουργό Ράλλη. Παρά το θάνατό του δεν δόθηκε τέλος στη διαμάχη που είχε δημιουργηθεί γύρω από το όνομά του και τη συμβολή του για το διωγμό των Εβραίων. Οι Θεσσαλονικείς Εβραίοι μετά την επιστροφή τους στην πόλη, ισχυρίζονταν πως ο Κόρετς ήταν ένας προδότης και συνεργός των Γερμανών. Κατηγορίες τις οποίες η οικογένειά του τις αρνήθηκε και υποστήριξε ότι ο Κόρετς, προσπαθούσε να βρει λύσεις, για να σώσει τους Εβραίους της Θεσσαλονίκης.

Η εργασία ολοκληρώνεται με την ιστορία του Ολοκαυτώματος στην Ελλάδα και τα γερμανικά στρατόπεδα συγκέντρωσης και εξόντωσης, στα οποία περισσότεροι

από τρία εκατομμύρια Εβραίοι επρόκειτο να βρουν το θάνατο, κυρίως μέσω δηλητηριωδών αερίων στους κλειστούς θαλάμους αερίων, αν και πολλοί από τους κρατούμενους σκοτώθηκαν σε ομαδικές εκτελέσεις και με άλλους τρόπους. Αυτά τα στρατόπεδα εξόντωσης, στα οποία περιλαμβάνονται του Μπέλσεν, του Σομπιμπόρ, της Τρεμπλίνκα και του Αουσβιτς- Μπιρκενάου, τα οποία συνήθως αναφέρονται ως στρατόπεδα συγκέντρωσης, αν και οι ειδικοί του ολοκαυτώματος κάνουν διαχωρισμό μεταξύ των στρατοπέδων συγκέντρωσης και των στρατοπέδων εξόντωσης.